

***JOSKO*-PARTIKKELIN KÄYTTÖ 1800-LUVUN LEHTIKIELESSÄ,
1990-LUVUN LEHTIKIELESSÄ JA INTERNETIN KIELESSÄ**

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Joensuun yliopistossa
toukokuussa 2008

Kaisa Turunen
Joensuun yliopisto

TURUNEN, KAISA: *Josko*-partikkelin käyttö 1800-luvun lehtikielessä, 1990-luvun lehtikielessä ja Internetin kielessä
Pro gradu -tutkielma, 72 s., 3 liites.
Suomen kieli
Toukokuu 2008

Tutkielmassa tarkastellaan *josko*-partikkelin käyttöä pääosin kirjoitetussa suomen kielessä. *Josko* on ollut kielenhuollon alusta 1800-luvulta asti hylättävänä pidetty muoto, eikä se ole vielääkään päässyt hakusanaksi normatiivisiin sanakirjoihin. Silti *josko*-partikkeliä on käytetty jatkuvasti.

Tutkimusaineistoa ovat 1800-luvun sanomalehtitekstit Historiallisesta sanomalehtikirjastosta 1771–1890 (105 *josko*-tapausta), nykykielen sanomalehtitekstit Kielipankista (157 *josko*-tapausta) sekä hakukoneiden avulla etsityt *josko*-tapaukset (270) Internetistä.

Tutkielman teoreettiset lähtökohdat ovat kieliopillistuminen ja leksikaalistuminen. Kielen piirteiden osalta näkökulma on puheenomainen kirjoitettu kieli, jossa *josko* näyttää erityisesti viihtyvän.

Josko esiintyy aineistossa neljässä eri merkitystehtävässä. Yleisin on (alisteinen) kysyvä 'kO' (> 60 %): *Alkuvuodesta 1998 Young vieraili Crosby, Stillsin ja Nashin keikalla, ja hieman myöhemmin Stills kysyi josko vanha soittokamu tulisi soittamaan kitaraa kolmikon levytyssessioon.* Toiseksi yleisin on toivomusta tai mahdollisuutta ilmaiseva 'jospa' (n. 20 %): *Ensi kaudella on edessä uudet haasteet. Josko pääsisi vihdoon sellaiseen 13.60:n vakiosuoritukseen, toivoi Niemi.* Näissä merkitystehtävissä *josko* esiintyy sekä pää- että sivulauseissa. Ehdollista 'jos' - ja konsessiivista 'vaikka' -merkitystä on lähinnä 1800-luvun lehtiaineistossa ja Internet-aineistossa (molempia n. 10 % kummassakin). Toivomusfunktiota on eniten Internet-aineistossa, samoin *josko*-sanana käyttöä päälauseessa. *Josko*-lauseessa olevan verbin tempus on useimmiten tulevaisuuteen viittaava preesens ja modus konditionaali. Sekä ehdollisella merkityksellä että konditionaalina käytöllä voi olla yhteys kohteliaisuuteen.

Josko-partikkelin kieliopillista hylättävyyttä on perusteltu teorialla, jonka mukaan *josko* on virheellinen käännöslaina ruotsista. On mahdollista, että vierailta kielillä on ollut vaikutusta *josko*-sanana käyttöön, mutta muoto itsessään on vanhempi ja sitä käytetään myös sukukielissä ja murteissa. Lisäksi *josko*-partikkelin kaltaisille muodosteille näyttäisi olevan universaali tilaus, sillä esimerkiksi englannin *whether* ja venäjän *если* muistuttavat *josko*-partikkeliä sekä rakenteellisesti, syntyhistoriallisesti että käyttötavoiltaan.

Asiasanat: partikkelit, kieliopillistuminen, leksikaalistuminen, puhekieli, kirjakieli, sanomalehdet, Internet

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimustehtävä	1
1.2. Historiallista taustaa	1
1.2.1. Suomen kirjakielen kehitys	1
1.2.2. Kielenhuoltajien hylkäämä <i>josko</i>	2
2. NÄKÖKULMAT	7
2.1. Kieliopillistuminen ja leksikaalistuminen	7
2.2. Puheenomaisuus kirjoituksessa	10
2.2.1. Sanomalehtien ja Internetin kielestä	12
2.2.2. <i>Josko</i> sanakirjoissa	14
2.2.3. <i>Josko</i> konjunktiona ja lausumapartikkelina	16
2.2.3.1. Partikkeleista ja niiden tutkimisesta	16
2.2.3.2. Konjunktiot	18
2.2.3.3. Liitepartikkelit	22
2.2.3.4. Lausumapartikkelit	22
3. TUTKIMUSAINEISTOT JA -MENETELMÄ	24
3.1. 1800-luvun sanomalehtiaineisto	24
3.2. Nykykielen sanomalehtiaineisto	25
3.3. Internet-aineisto	26
3.4. Tutkimusmenetelmä	27
4. JOSKO TUTKIMUSAINEISTOISSA	31
4.1. <i>Josko</i> 1800-luvun lehtikielessä	31
4.1.1. <i>Josko</i> -partikkelin merkitystehtävät 1800-luvun lehtikielessä	31
4.1.2. <i>Josko</i> -lauseiden verbien tempukset ja modukset 1800-luvun lehtikielessä	33
4.1.3. <i>Josko</i> -lauseet 1800-luvun lehtikielen virkkeissä	34
4.2. <i>Josko</i> nykyisessä lehtikielessä	36
4.2.1. <i>Josko</i> -partikkelin merkitystehtävät nykyisessä lehtikielessä	36
4.2.2. <i>Josko</i> -lauseiden verbien tempukset ja modukset nykyisessä lehtikielessä	38
4.2.3. <i>Josko</i> -lauseet nykyisen lehtikielen virkkeissä	39
4.3. <i>Josko</i> Internetin kielessä	42
4.3.1. <i>Josko</i> -partikkelin merkitystehtävät Internet-aineistossa	42
4.3.2. <i>Josko</i> -lauseiden verbien tempukset ja modukset Internet-aineistossa	44
4.3.3. <i>Josko</i> -lauseet Internetin virkkeissä	45
4.4. Tutkimuksen luotettavuudesta	47
4.5. Vertailua	47
4.5.1. <i>Josko</i> -partikkelin merkitystehtävä aineistoissa	48
4.5.2. <i>Josko</i> -lauseiden verbien tempukset ja modukset aineistoissa	49
4.5.3. <i>Josko</i> -lauseet aineistojen virkkeissä	50
5. JOSKO-TAPAUSTEN KYSYVYYDESTÄ JA EHDOLLISUUDESTA	51
5.1. <i>Jos</i> + <i>-ko</i> ?	51
5.1.1. <i>Jos josko</i> -partikkelissa	51
5.1.2. <i>-ko josko</i> -partikkelissa	51
5.2. <i>Josko</i> alisteisissa kysymyslauseissa	54
5.2.1. Alisteiset I. epäsuorat kysymykset suomen kielessä	54
5.2.2. Alisteisuus puhutussa tai puheenomaisessa kielessä	54

5.2.3. Alisteinen <i>josko</i> -kysymyslause objektina	57
5.3. Ehdollisuuden ja kohteliaisuuden yhteydestä	57
6. POHDINTAA	59
6.1. <i>Josko</i> murteissa ja kansanrunoissa	59
6.2. <i>Joska</i> ja <i>tokko</i>	60
6.3. Vieraiden kielten vaikutus	63
6.4. Leksikaalistumisen vaiheista	66
6.5. Lopuksi	67
LÄHTEET	69
LIITTEET	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimustehtävä

Josko on esiintynyt kirjoitetussa suomen kielessä koko sen olemassaolon ajan: ensimmäiset esimerkit löytyvät Agricolalta 1500-luvulta (ks. esim. Vanhan kirjasuomen sanakirja, VKS, s.v. *jos*), ja nykyisin sitä näkee lähes päivittäin muun muassa englantilaisen tv-sarja Emmerdalen suomenkielisessä tekstityksessä¹. *Josko*-sanaa ei ole tutkittu aiemmin; siitä on kirjoitettu ainoastaan kielenhuollon artikkeleissa. Kielenhuolto- ja puhdaskielisyysaatteiden herättyä 1800-luvulla *josko* sai kieliopillisesti hylättävän muodon leiman, joka sillä on edelleen, eikä tutkimusperinne tällaisten ”virheellisten” ilmiöiden osalta ole vanhaa. Lisäksi *josko*-sanaa on harvoin pidetty itsenäisenä partikkelina. Omana hakusananaan se on vain puhekielen sanakirjassa (Jarva – Nurmi 2006); useissa muissa sanakirjoissa se mainitaan joko *jo*-vartalon, *jos*-sanan tai *-ko*-liitepartikkelin kohdalla.

Tutkielmassani selvitän *josko*-partikkelin käyttöä kirjoitetussa suomen kielessä. Aineistoni olen koonnut 1800-luvun sanomalehtiteksteistä, 1990-luvun sanomalehtiteksteistä ja Internetistä. Aineistoistani ja niiden valintaperusteista kerron tarkemmin luvussa 3. Sitä ennen esittelen *josko*-partikkelin historiallista taustaa luvussa 1.2 ja tutkielmani näkökulmat luvussa 2. Tutkimukseni teoreettiset lähtökohdat ovat kieliopillistuminen ja leksikaalistuminen, ja kielen piirteiden osalta näkökulmani on puheenomaisuus kirjoituksessa.

Omien aineistojeni analysoinnin aloitan luvussa 4, jossa selvitän, missä merkitystehtävissä ja millaisissa lauseissa *josko* esiintyy ja onko sen käyttö ja/tai merkitys muuttunut vuosisatojen aikana. Luvussa 5 käsittelen tarkemmin kahta aineistoista noussutta kielen ilmiötä, jotka näyttävät keskeisesti liittyvän *josko*-partikkelin käyttöön. Luvussa 6 palaan tausta- ja teoriakysymyksiin ja pohdin myös muiden kielten vaikutusta *josko*-partikkelin olemassaoloon. *Josko* on säilynyt elinvoimaisena suomen kielessä vuosisatojen ajan kielenhuoltajien jatkuvasta vastustuksesta huolimatta ja on siksikin tutkimisen arvoinen.

1.2. Historiallista taustaa

1.2.1. Suomen kirjakielen kehitys

Tutkielmassani otan huomioon *josko*-partikkelin historian koko sen kirjallisen olemassaolon

¹ Esimerkiksi 29.4.2008 kanavalla MTV3 (klo 18.00–18.30) esitetyssä jaksossa: ”*Josko* tekisit päätöksesi lähipäivinä?” ja ”*Josko* varaisit ajan?” Sarjassa puhutaan murteellista englantia. Suomentaja on Kaarina Suvanto.

ajalta. Agricolasta 1500-luvulta alkanut vanhan kirjasuomen kausi kesti 1810-luvulle. 1800-luvusta puhutaan varhaisnykysuomen tai 1800-luvun kirjasuomen kautena, kuitenkin niin, että nykysuomen kauden katsotaan alkavan viimeistään 1880-luvulta. Varhaisnykysuomen kaudella suomen kielen tietoisuuden kehittäminen osuus oli poikkeuksellisen suuri (ks. esim. Häkkinen 1990: 136–137); tälle kaudelle ajoittuu 1800-luvun sanomalehtitekstiaineistoni ja kauden loppupuolelle kielenhuoltajien kiivain kirjoittelu *josko*-partikkelista. 1900-luvun alkupuolen kirjakieli eli hyvin vakiintuneessa tilassa, kunnes 1950-luvulta alkaen tiedotusmaailman muutos – televisio ja radio – sekä peruskoulutuksen yhtenäistyminen alkoivat näkyä kielessä kukin omalla tavallaan (Hiidenmaa 2003: 258). Internet on vaikuttanut kieleen vasta pari viimeistä vuosikymmentä. Kirjoitettu suomi on esimerkiksi moniin eurooppalaisiin kieliin verrattuna nuorta mutta tarjoaa silti tutkijalle mahdollisuuden tarkastella yksittäisen sanan muutoksia kielen eri vaiheissa.

Nykyisistä kirjakielen muutoksista Hiidenmaa (2003: 259–261) nostaa esille kolme keskeistä piirrettä: Ensinnäkin kielen tarkoituksellinen variaatio tyylin tai tekstilajin mukaan on lisääntynyt. Toiseksi kirjakieli on nykyisin kaikkien, eikä esimerkiksi vain koulutetun yläluokan, hallussa. Näin ollen suuri määrä kirjoittajia vaikuttaa kirjakieleen. Kolmanneksi kieleen on syntynyt sosiaalisia merkityskerrostumia, jotka sanelevat muun muassa sitä, mitä sanavalintoja vaikkapa toimittaja voi käyttää tietyille kohderyhmälle kirjoittaessaan.

1.2.2. Kielenhuoltajien hylkäämä *josko*

Voimakkaimman kielenhuoltajien vastustuksen *josko* sai osakseen 1880-luvulla. Ensimmäinen ja edelleen laajin ainoastaan *josko*-partikkelia käsittelevä artikkeli on K. Jaakkolan vuoden 1883 Virittäjässä (s. 141–143) ilmestynyt ”Josko-sanasta”. 1800-luvun sanomalehtitekstiaineistostani löytyi kuitenkin sattumalta kaksi vuoden verran Jaakkolan artikkelia vanhempaa tekstiä, joissa käsitellään *josko*-sanaa kielitieteellisenä ilmiönä. Tekstit ovat Helsingin Wiikko-Sanomista² ja Uudesta Suomettaresta³, peräkkäisiltä päiviltä. Tekstit osoittautuivat saman kirjoittajan, R:n, hiukan eriasuisiksi kielenkäyttöä koskeviksi kannanotoiksi, joissa käsitellään sanojen *laatia*, *josko* ja *suhteen* oikeakielisyyttä. Keskustelullisiksi kannanotot tekee se, että niissä viitataan Suomettareassa julkaistuun nimimerkki J. M. :n kirjoitukseen. R:n teksteistä käy ilmi, että J. M. on hyväksynyt *josko*-sanan suomen lakikieleen. R kuitenkin vastustaa Helsingin Wiikko-Sanomissa tätä jyrkästi: ”Josko sana on perisuomalaiselle ihan outo, eikä sitä suomenkielessä olekaan.” R pitää puhtaalle suomen kielelle luonnottomana, että sana ilmaisee yhtä aikaa ehtoa ja kysymystä.

² 14.4.1882, nro. 15 s. 4.

³ 15.4.1882, nro. 86 s. 2.

Uuden Suomettaren kirjoituksessaan R kritisoi puolestaan sitä, että lakikielen ja kaunokirjallisuuden suomennosten myötä suomen kieleen pääsee ”ruotsinkielen mukaisen ajattelemisen” valta, sillä suomen kielen arvostelijoita ei ole tarpeeksi ja toisaalta ”hyväkin kielimies saattaa välistä huomaamattansa puolustaa kielelle vastaistakin”.

Josko alkoi herättää keskustelua, sillä vuotta myöhemmin Virittäjässä julkaistiin K. Jaakkolan edellä mainittu artikkeli. Jaakkola pitää *josko*-partikkelia epäsuomalaisena ja ruotsin kielen vaikutuksesta syntyneenä, eikä kukaan ole hänen teoriaansa myöhemminkään kiistänyt vaan pikemminkin tukenut. Liitepartikkeli *-kO* on Setälän Suomen kielen lauseopin (1966 [1880]: 126) mukaan ”kysyvä partikkeli, joka liittyy lauseen painollisimpaan sanaan, ja tämä sana on lauseessa ensimmäisenä; kuitenkin saattaa nominin määräys tai rinnastava konjunktio olla tämän sanan edellä”. Jaakkola (1883: 141) on samaa mieltä siitä, että *-kO*-kysymyspartikkeli liittyy aina sen sanan perään, jolla on ”ajatuksessa suurin paino”. Hänen mukaansa tämän kysyvän liitetavun sijalla voi olla myös sana *tokko* tai *tokkohan*, tosin useimmiten vain savolaismurteissa.

Josko-muodon syntymisen syyksi Jaakkola katsoo ruotsin *om*-partikkelin, joka on sekä kysymys- että ehtopartikkeli. *Om*-sanana käänneksen pitäisi Jaakkolan mukaan olla *-kO* silloin, kun kyseessä on kysymyssana, ja *jos* silloin, kun kyseessä on ehtolause. Kun näitä muotoja ei ole uskallettu käyttää yksinään käänneksissä, on syntynyt virheellinen muoto *josko*. (Jaakkola 1883: 141.) Näin muodostuneena *josko* olisi siis virheellinen käänneoslaina (ks. esim. Ravila 1967: 31). Jaakkolan kirjallisuusesimerkeissä on ainoastaan alisteisissa kysymyslauseissa esiintyviä *josko*-tapauksia (kursiivit minun⁴), jotka pitäisi Jaakkolan mukaan korvata verbiin liittyvillä *-kO*-rakenteilla.

”Sanokaapas Heikki, *josko* te kuulitte metsässä laukauksia?”

”Silloin ei riideltä ainoastaan Kristuksen persoonasta, *josko* hän on Isän luona tai Isästä syntynyt.” (Jaakkola 1883: 141)

Jaakkola (mas. 142) arvelee, että *josko*-sanana käyttöä puolustetaan kaiketi ”vaihettelevaisuuden” vuoksi. Hän pitää sitä kuitenkin ehdottoman epäsuomalaisena kirjoitustapana: ”Ei myös synnyntä-suomalaisen suusta ikinä tällaisia lauseita kuule ei hän myöskin ikinä *joskoa* kysymyssanana käytä (ellei hän sen sepustajain kirjoituksista sitä ole muistoonsa saanut)”. Vahvimmin Jaakkola korostaa ajatusta, että ehto- ja kysymyslauseet on pidettävä rakenteeltaan erilaisina, eikä niitä pidä käyttää toistensa tehtävissä, esimerkiksi ehtolauseita kysymyslauseena. (Mas. 142.)

Jaakkolan pelko ehto- ja kysymyslauseiden rakenteiden sekoittumisesta ei ole aiheeton.

⁴ Esimerkeissä olevien *josko*-sanojen kursivointi on läpi tutkielman minun, ellen toisin ilmoita.

Seitsemäntoista vuotta myöhemmin Vihtori Niemi ihmettelee Virittäjän (1900: 14–16) ”Oikeakielisyyttä”-artikkelissaan, miten ”[j]os esiintyy alistetun kysymyslauseen alottajana, kumma kyllä, m. m. Alpo Noposen äsken ilmestyneessä „Ahabissa” moniaan kerran”. Myös Niemi pitää *josko*-ilmauksia ruotsivoittoisina ja korjaa artikkelissaan Suomen Nuorison Liiton Albumista poimimiaan lauseita seuraavasti:

”Tuumiessaan, *josko* hänellä olisi vihamiestä – –” > ”p. o. : oliko h. v.”

”Tarpeelliset ulkoaskareet tehtyään, katsoo hän *josko* satimessa olisi jotain” > ”p. o. : oliko s. j.”

Jouko Vesikansa (1963: 74–75) on puhunut *josko*-sanasta Yleisradion Kielivartio-lähetyksessä 12.5.1960. Vesikansan mukaan on tavallista, että puheessa epäsuora kysymyslause aloitetaan *jos*-konjunktiolla, mutta kirjoituksessa tätä tapaa on syytä välttää. ”Kysymyslause, on se sitten suora tai epäsuora, alkaa aidossa suomen kielessä aina kysyvällä adverbilla tai pronomiinilla taikka sanalla, jossa on kysyvä liitepartikkeli *-ko*, *-kö*, joskus myös partikkelilla *tokko*.” Vesikansa kuitenkin tuomitsee ehdottomasti *-ko*-partikkelin liittämisen konjunktion *jos*. Hän ei enempää perustele mielipidettään mutta korjaa *josko*-esimerkkejä samaan tapaan kuin Jaakkola: *jos*-sana poistetaan lauseesta kokonaan ja *-ko*-partikkeli liitetään verbiin. Kaikissa Vesikansan esimerkeissä *josko* aloittaa alisteisen kysymyslauseen. Vesikansa kieltää myös käyttämästä *etteikö*-sanaa aloittamassa sellaisia sivulauseita, jotka eivät ole luonteeltaan kysyviä, sillä *-ko* on kysymyspartikkeli. (Mas. 74–75.)

Samantapaista neuvontaa on E. A. Saarimaan (1971 [1947]) teoksessa Kielenopas. Hänen tekstissään on kuitenkin muutama spesifimpi havainto:

Kalevalassakin on epäsuomalaisesti: *Kysyi siitä poialtansa, j o s oli mitä vajoa*, vaikka runomitta ei estäisi sanomasta: *K. s. p., oliko mitä vajoa*. – – Kysymyslauseetta ei toiselta puolen koskaan saa käyttää *jos*-lauseen asemesta. On siis väärin sanoa: – – *o i s i n k o uljas kotka, / niin nousisin lentohon*. Tämä virhe esiintyy usein kieleltään vanhentuneessa runoudessa. (Mts. 260.)

Saarimaan mukaan *jos*-sanaa epäsuoran kysymyslauseen alottajana on siis käytetty jo Kalevalassa. Kiintoisa on myös Saarimaan huomio siitä, että toisaalta kysymyspartikkeli *-ko* esiintyy – hänen mukaansa virheellisesti ja kieleltään vanhentuneesti – lauseissa, joiden tarkoitus on ilmaista ehdollisuutta eikä kysyvyyttä. Käyttöyhteyksien sekoittuminen voi nähdäkseni johtua siitä, etteivät *jos* ja *-ko* ole aiemmin olleet niin eriytyneitä tehtäviinsä kuin nykykielessä. *Josko*-sanasta Saarimaa mainitsee erikseen asian, josta muut kielenhuoltajat eivät ole kirjoittaneet⁵:

⁵ Esimerkin kursivoinnit ja harvennus Saarimaan.

Josko on mahdoton seuraavastikin käytettynä: »Osaatko uida?» – »J o s k o osaan»
Po. Totta kai! t. Tokko osaan? (Mts. 260.)

Vaikka Saarimaan *josko*-vastausesimerkki ei kuulosta todellisuudessa täysin mahdottomalta, hänellä on mitä ilmeisimmin oikeansuuntainen aavistus *josko*-sanana ongelmallisuudesta paitsi vastauksissa, myös kysymyksissä. Mitä ja mihin sävyyn *josko*-sanana käyttäjä oikeastaan haluaa viestittää kuulijalle tai lukijalle? Pohdin tätä kysymystä tutkielmani analyysiosiossa.

Virittäjässä palataan *josko*-sanana käyttöön miltei sadan vuoden kuluttua Jaakkolan kirjoituksesta Terho Itkosen (1981: 401) ”Kielemme käytäntö” -osaston artikkelissa:

Sata vuotta on ehtinyt painaa tämän paperikielisen *josko*-sanana melkein unohduksiin, kunnes jotkut kirjoittajat nyt ovat löytäneet sen uudestaan. Luulevat ehkä kirjoittavansa kansanomaista, »vapautunutta» kieltä; jälki kertoo kuitenkin kirjoitustaidon puutteesta ja synnyntäsuomalaisen kielitajun hyljinnästä, »sepustajien» esikuvan seuraamisesta.

En pysty täysin kyseenalaistamaan Terho Itkosen väitettä *josko*-sanana unohduksissa olosta, sillä vain muutama aineistoni esimerkki ajoittuu hänen mainitsemalleen sadan vuoden kaudelle (n. 1880–1890). Internet-aineistoni hakujen yhteydessä olen kuitenkin löytänyt otteita erään turkulaisen asunto-osaakeyhtiön pöytäkirjoista vuosilta 1908–1911: näissä pöytäkirjoissa on viisi *josko*-tapausta⁶. Lisäksi otteessa savolaissisarusten kirjeenvaihdosta vuodelta 1942 on kaksi *josko*-tapausta⁷. On mahdollista, että *josko* on ollut ”melkein” unohduksissa, kuten Itkonen toteaa. On kuitenkin selvää, ettei mikään sana voi poistua kokonaan käytöstä sadaksi vuodeksi ja tulla sitten yllättäen uudelleen käyttöön: *josko*-sanalla on täytynyt olla jatkuvasti ainakin joitakin käyttökonteksteja.

Terho Itkosen artikkelin jälkeen *josko*-ilmauksiin on viitattu muutamissa – lähinnä oikeakielisyyttä käsittelevissä – artikkeleissa. Käsikirjatyypisissä julkaisuissa, kuten Nykysuomen käsikirjassa (Alhoniemi – Ikola – Rintala 1990: 72, 76), todetaan vain lyhyesti,

⁶ Tässä niistä kaksi:

(3.5.1908) Wuoreharjun lähettämä kirjelmä: Hän ilmoitti havainneensa hänen yhtiön kaunistukseksi hankkimansa istutukset olleen peräti rappiutilassa, sekä tiedusti *josko* niitä vastaisuudessa ruvetaan paremmin suosimaan, muussa tapauksessa hän tulee ne tykkänään poistamaan! (29.8.1908) Kokous asiasta keskusteltuaan päätti että yhdytään koko tämän kulkakunnan asukkaiden kanssa yhteistoimintaan, jossa kokouksessa sitte joko valittaisi komitea kaupungin viranomaisten puheille tai *josko* vaan laaditaan kirjelmä jossa esitetään paikkakunnan valaistuksessa vallitsevat puutteellisuudet sekä tehtäisi selkoa paikkakuntalaisten mielipiteistä kysymyksen alaisessa asiassa. (www.portsa.fi/articles.php?lng=fi&pg=14, 4.1.2007.)

⁷ Tässä molemmat:

Toinen harmi minulla on teistä kaupungissa olevista siskoista se voi juttu. Meilläkin kiristyi sellaiseksi että en ole nyt pystynyt lähettämään ollenkaan, nipin napin olen itse vaan tullut toimeen. Saa nyt nähdä kunhan ihmisille poikisi lehmiä niin *josko* sitten voisinkin lähettää. Onpa sinua Martta se kotoinen karpiidi homma onnistanut hyvin. Kotona olivat huolissaan että *josko* lienet sotkeutunut miten pahaan kulanssi liemeen. (www.valt.helsinki.fi/projects/kmuisti/keitele/sisaret2/1942/1942_11_11_2.htm, 13.4.2006.)

että *josko*-sanana käyttö on hylättävä. Terho Itkosen Kielioppaassa (1991: 176) *josko* on mainittu *jos*-hakusanana kohdalla⁸:

jos: käyttö alisteisen kysymyslauseen alussa hylättävää. Esim. »en tiedä, jos (t. *josko*) siellä oli [po. *oliko siellä*] ketään»

Kielikellossa⁹ *josko*-sanasta ei ole kirjoitettu lainkaan, ei myöskään *jos*-sanana käytöstä alisteisen kysymyslauseen aloittajana.

⁸ Esimerkin kursivoinnit Itkosen.

⁹ Kielikellon verkkosivuilta (www.kielikello.fi) artikkelihaku tekstistä hakusanalla *josko* ei tuota yhtään tulosta, ei myöskään Verkko-Kielikellossa julkaisemattomien artikkelien lista. Myöskään *jos*-sanasta alisteisessa l. epäsuorassa kysymyslauseessa ei ole Kielikellossa kirjoitettu. Luettu 14.4.2008.

2. NÄKÖKULMAT

2.1. Kieliopillistuminen ja leksikaalistuminen

Tutkielmani teoreettiset lähtökohdat ovat kieliopillistuminen ja leksikaalistuminen.

Kieliopillistuminen on teoriatausta, joka on saanut tutkijat jälleen kiinnostumaan partikkeleista (Lauranto – Lehtinen 1999: 8). Kieliopillistumista tukevien teorioiden mukaan ”kielellisillä rakenteilla on merkitys, joka osin selittyy niiden historiallisesta lähtökohdasta ja suhteesta muihin rakenteisiin” (Laitinen – Lehtinen 1997: 14). Kielellisellä yksiköllä on muitakin ominaisuuksia kuin se, miltä se näyttää kirjoitettuna tai kuulostaa. Sillä on oma ”fyysinen” paikkansa lauseessa (syntaksin näkökulma), merkityksensä (semantiikan näkökulma) sekä käyttöyhteytensä (pragmatiikan näkökulma). Huomioin nämä kaikki näkökulmat *josko*-partikkelia tutkiessani.

Suomalaisista tutkijoista Iona Herlin on tutkinut sekä *koska*- että *kun*-konjunktioita kieliopillistumisen näkökulmasta (1997 ja 1998). Kansainvälisesti tunnetuimpiin tutkijoihin kuuluvat muun muassa Elizabeth Closs Traugott ja Bernd Heine. Toimittamansa teoksen *Approaches to Grammaticalization* (Volume I 1991) johdannossa he esittelevät kieliopillistumisen ilmiönä, joka tapahtuu kielen (language) ja puhunnan (parole), kategorisen ja vähemmän kategorisen, huolitellun ja vähemmän huolitellun kielen välimaastossa (mts. 1). Näin toinen näkökulmani, puheenomaisuus kirjoituksessa (ks. luku 2.2), sopii hyvin kieliopillistumisnäkökulmaan.

Kieliopillistumisella tarkoitetaan Ison suomen kieliopin termistössä (Korhonen – Viikuna 2005) sanan merkityksen vähittäistä muuttumista abstraktimmaksi ja sanan tätä kautta mahdollistuvaa vakiintumista kieliopin rakenneosaksi. Tällainen kieliopillinen muoto voi olla esimerkiksi sijapäätte. Toisaalta toisinaan puhutaan myös ilmaustyyppin kieliopillistumisesta, jolloin tarkoitetaan ilmaustyyppin vakiintuneisuutta itsenäisenä kielen keinona vailla muutosprosessia. Kontekstin merkitys kieliopillistumisessa on huomattu, ja tutkijat ovatkin alkaneet kiinnostua yhä enemmän konstruktoiden kieliopillistumisesta leksikaalisten ainesten kieliopillistumisen sijaan (Hopper – Traugott 1993: 2). Tämä jälkimmäinen tapa ymmärtää kieliopillistuminen on lähempänä sitä näkökulmaa, josta tarkastelen *josko*-partikkelia.

Kieliopillistuminen voi tapahtua myös niin, että kieliopillinen yksikkö saa rinnalleen uusia abstraktimpia merkityksiä, jotka saattavat myöhemmin syrjäyttää vanhan merkityksen (ks. esim. Päiviö 2007: 36, Hopper – Traugott 1993: 2). Kieliopillistumista voikin tutkia esimerkiksi kartoittamalla yhden kielenyksikön konventionaalistuneita käyttötapoja, kuten

tutkielmassani teen. Tällaisen tutkimuksen avulla päästään mahdollisesti paitsi yksittäisen kielenyksikön myös kieliopillisen kategorian syntyperän jäljille. Synkroninen ja diakroninen aineisto yhdessä tarjoavat tutkijalle enemmän tietoa kuin kumpikaan yksin; silti niitä molempia yhdessä on hyödynnetty harvoissa suomalaisissa kieliopillistumistutkimuksissa. (Päiviö 2007: 36.) Synkronisen aineiston etu on, että se on aitona ja kokonaisuudessaan tutkijan käytettävissä. Mitä kauemmas historiaan mennään, sitä enemmän diakroninen aineisto pakottaa tutkijan arvailemaan ja rekonstruoimaan muotoja ja niiden välistä yhteyttä. (Ryder 2000: 291.)

Kieliopillistumisen käsitettä käytti ensimmäisenä Antoine Meillet 1900-luvun alussa. Hän osoitti kieliopillisen funktion omaavien muotojen syntyneen varhemmista leksikaalisista muodoista joko analogisten innovaatioiden tai kieliopilliseksi muuttumisen kautta. Analogiassa muoto syntyy toisen muodon mallin mukaan. Toinen vaihtoehto on aiemmin itsenäisen sanan siirtyminen kieliopillisen yksikön tehtävään. (Meillet 1997 [1912]: 188–189.) Meillet huomauttaa, että analogia on vain järjestäytymistä järjestelmän mukaan, kun taas varsinainen kieliopillistuminen luo uusia muotoja ja muuttaa siten koko järjestelmää (mas. 190).

Yleisesti tutkijat ovat olleet Meillet'n kanssa samaa mieltä paitsi siitä, että kieliopillistumisen kaltaiset innovaatiot ovat kielen käytön välitön ja luonnollinen seuraus (Meillet 1997 [1912]: 190), myös siitä, että kieliopillistumisen suunta on leksikosta kielioppiin. Tällöin sanan sijoittuminen kieliopillisessa kategoriassa tarkentuu (esimerkiksi partikkelista konjunktioksi) ja sanan itsenäisyys ja syntaktinen liikkuvuus vähenevät (Laitinen – Lehtinen 1997: 10–11). Sanan kieliopillistuminen ei siis osoita sanan itsenäisyyttä ja suurta ilmaisuvoimaa vaan päinvastoin: kieliopillistuvaa sanaa on toistettu niin paljon, että sen merkitys on olennaisesti heikentynyt (Meillet 1997 [1912]: 192). Tällainen sana voi olla esimerkiksi artikkeli, joka runsaasti käytettynä menettää oman merkityksensä ja liittyy lopulta perussanaan merkiten sen kieliopillisen tehtävän (mas. 193–195). Kääntäen tämä tarkoittaa leksikaalisen yksikön muuttumista funktionaalisemmaksi ja tietyissä rakenteissa aiempaa tarpeellisemmaksi (Laitinen – Lehtinen 1997: 10–11). Muutos on aluksi usein pieni, eikä prosessin alkua huomata (Ryder 2000: 291). Kun yksikön käyttö lisääntyy, se tulee yhteensopivammaksi muiden kielen elementtien kanssa, ja myös käyttökontekstien määrä kasvaa. Myöhemmin yksikön semanttinen vaikutusala laajenee ja pragmaattinen merkitys vahvistuu. (Laitinen – Lehtinen 1997: 10–11.)

Merkityksen menetyksestä huolimatta sekä leksikaalistuminen (ks. myöhemmin tässä luvussa) että kieliopillistuminen ovat arvostettuja ilmiöitä: niiden lopputulokseksi katsotaan

se, että kielellinen yksikkö saa tunnustetun paikan sanastossa ja kieliopissa, siis esimerkiksi kuvataan itsenäisenä sanana sanakirjassa. Kieliopillistumisen yksisuuntaisuutta on kuitenkin kritisoinut muun muassa Esa Itkonen (1998: 36). Hänen mukaansa kieliopilliset muodot eivät suinkaan aina synny leksikaalisista yksiköistä: esimerkiksi sanajärjestyksellä voi vaikuttaa kieliopillisiin merkityksiin, jolloin ilmiö on oikeastaan supraleksikaalinen. Lisäksi muutos voi tapahtua myös kieliopillisesta leksikaaliseen päin. (Mts. 36–37.)

Kuten Traugott ja Heine (1991: 10) toteavat, erityisen kiinnostavaa on se, kuinka pitkälle kieliopillistuminen on ihmisen luovuuden ja valintojen tulosta ja kuinka pitkälle kielen sisäisten prosessien määräämää. Eri tutkijat hahmottavat kieliopillistumisen syitä eri tavoin näkökulmistaan riippuen: käynnistyykö kieliopillistumisprosessi funktionaalisesta tarpeesta, onko se mekaaninen kielellinen prosessi, vai määräävätkö universaalit kognitiiviset hahmotusperiaatteet itse asiassa kieliopillistumisen suuntaa? Kommunikaation tarpeista lähtevä tutkimus korostaa muutosten funktionaalisuutta kielisysteemissä tai puheyhteisön ilmaisutarpeissa. (Laitinen – Lehtinen 1997: 14.) Yhden hypoteettisen kehityskulun – myös *josko*-partikkelille – tarjoaa kognitiivinen kielioppi, jonka mukaan kieli koostuu konventionaalisista yksiköistä. Kielenkäyttäjät voivat muodostaa näitä yksiköjä yhdistämällä uusia ilmauksia, ja jos niitä käytetään tarpeeksi usein, niistä tulee uusia konventionaalisia yksiköjä. (Herlin 1998: 233.) Kieliopin säännöt ovat perustaltaan lähinnä sosiaalisia: äidinkielen puhujalla on olemassa sisäistetty tieto siitä, mitä sopii käyttää ja mitä ei. Epävirallisissa tilanteissa kielen säännöstöä rikotaan usein. Jos jokin sana yleistyy, vaikka sitä pidetään epäkieliopillisena, sana saattaa saada kielenhuoltajien hyväksynnän ja se katsotaan jatkossa säännönmukaiseksi. (Matihaldi 1982: 91–92.) Kieliopillistumisen tutkijoiden mukaan nimenomaan jokin sanan uusi käyttöyhteys, konteksti, tuottaa kielellisen elementin uudelleentulkinnan (Laitinen ja Lehtinen 1997: 13). Konjunktoiden kohdalla tällaista voidaan pitää kieliopillistumiseen liittyvänä ilmiönä. Varsinaista kieliopillistumista se ei välttämättä kaikkien tutkijoiden mukaan ole, sillä jos konjunktioista kehittyy uusi konjunktio, sanan kategoria ei vaihdu eikä edes merkitys välttämättä muutu. (Herlin 1998: 233.) Näin ollen *josko*-partikkelia tutkittaessa on olennaista selvittää sen merkitystehtävät. On tarpeen tarkastella myös kieliopillistumisen olennaista rinnakkaisilmiötä, leksikaalistumista.

Leksikaalistuminen on prosessi, jonka lopputuloksena usean morfeemin muodostaman kokonaisuuden merkitys on selvästi muuta kuin sen osista voisi päätellä (Korhonen – Vilkuna 2005). Leksikaalistuneen yksikön merkitys on siis enemmän kuin sen konstituenttien merkitysten summa. Väljästi ajateltuna leksikaalistuminen tarkoittaa yksikön vakiintumista leksikkoon. Yleensä leksikaalistuneiksi ei katsota esimerkiksi produktiivisia johdoksia, mutta

kuten kieliopillistumisen, myös leksikaalistumisen kohteeksi tarvitaan riittävän usein toistuva ilmaus. (Koski 1981: 5, 11, 18–19.) Pohdin myös tätä näkökulmaa *josko*-partikkelin kohdalla.

Sanaston vahvuuden lähtökohdasta asiaa tarkastelee myös Michael Hoey (2005: 1), joka esittää teoksessaan *Lexical Priming: a new theory of words and language* uudentyyppisen käsityksen sanaston ja kieliopin suhteesta. Hoey uskoo, että kielioppi muodostuu sanaston eikä sanasto kieliopin mukaan, kuten aiemmin on ajateltu. Kielioppi syntyy, kun jotain sanaa käytetään toistuvasti ja rutiininomaisesti (mts. 9). Hoeyn käyttämä termi *lexical priming* tarkoittaa sitä, että koska sanoja käytetään vakiintuneissa yhteyksissä, ihmisillä on olemassa odotuksia ja tieto siitä, mikä sana milloinkin on ensisijainen vaihtoehto sijoitettavaksi tiettyyn lauseyhteyteen tiettyjen muiden sanojen seuraksi. Mitä odotuksenmukaisempi jokin sana tiettyssä yhteydessä on, sitä vahvemmin se kuuluu kielioppiin. Joissakin yhteyksissä valinnanvaraa on paljon, joissakin vähemmän (mts. 72). Vakiintuneimpia konteksteja ovat fraasit, joissa käytetään jatkuvasti samoja, ikään kuin sovittuja sanoja.

Hoeyn näkökulma sanaston ja kieliopin suhteeseen on käyttäjälähtöisempi kuin perinteisessä kieliopissa. Hoey katsoo, että jos jotain sanaa käytetään paljon, se ikään kuin raivaa itselleen paikan kielioppiin: kielioppi siis muuttuu, sanan ei tarvitse. Tiettyjen sanojen käyttö lisääntyy erityisesti ihmisten jäljitellessä niitä puhujia ja kirjoittajia, joista he pitävät (Hoey 2005: 11). Jokaisen sanan ensisijaistuminen edellyttää siis eräänlaista muoti-ilmiökehitystä. *Josko*-partikkelia ajatellen Hoeyn huomio kombinaatioiden synnystä on kiinnostava: ”Speakers or writers may combine certain words repeatedly in a discourse and this repeated combination may become part of the cohesion of the text” (mts. 12). Tiettyjen sanojen toistuva yhdistäminen voi siis alkaa olla osa tekstin koheesiota. Palaan ensisijaistamiseen vielä tutkielmani analyysin ja pohdinnan yhteydessä.

2.2. Puheenomaisuus kirjoituksessa

Toisena tutkielmani keskeisenä näkökulmana on puheenomaisuus kirjoituksessa. Suomen kieleen on syntynyt tekstilajeja, jotka muistuttavat kirjoitettua puhetta (ks. esim. Laihanen 1999: 1). Uusien medioiden myötä tämä kehitys on voimistumassa. Kotilaisen ja Vartevan (2006: 134) mukaan suomen kirjakielen käyttöala on radikaalisti pienentynyt viimeisten vuosikymmenten aikana, kun taas yleispuhekieltä muistuttavan kirjoitetun kielen käyttömahdollisuudet ovat lisääntyneet merkittävästi. Uudentyyppinen kieli näkyy Internetin lisäksi sanoma- ja aikakauslehdissä, jotka ovat muuttumassa aina vain puhekielisempään suuntaan (mts. 135). Tämä antaa suotuisat olosuhteet niiden muotojen esiintulolle, joita

normatiivisessa kirjakielessä on pidetty hylättävinä. Internetissä kenen tahansa on mahdollista saada julkisuuteen – periaatteessa kenen tahansa tavoitettavaksi – tekstiä, jota kukaan ei oikolue tai tarkasta (ks. esim. Hynönen 2008: 188). Lehdissä on puolestaan hyväksyty, että puhekielisyydet saavat näkyä varsinkin haastateltavien lausumissa ja usein myös tavallisissa uutisissa (Kotilainen – Varteva 2006: 135). Niinpä ne kirjakielen normien kannalta virheelliset muodot, jotka sinänsä ovat aina olleet olemassa, päätyvät nyt lukijan katsottaviksi asti.

Kirjakieli on usein puhuttua kieltä tiiviimpää mutta sisältää monimutkaisempia – esimerkiksi useita alistuksia sisältäviä – virkkeitä (Alhoniemi – Ikola – Rintala 1990: 206). Tällaiset virkkeet ovat *josko*-sanon otollista esiintymisympäristöä. Toisaalta adverbejä ja konjunktioita käytetään enemmän puhekielessä, sillä ne antavat lukijalle tilaa ymmärtää sanottua (Saukkonen 1970: 2). Olen pyrkinyt valitsemaan tutkimukseeni aineistot, joissa *josko*-esiintymiä on paljon. Haastetta tähän on tuonut se, että *josko*-partikkeli on kohtalaisen harvinainen. Jonkinlaista viitettä *josko*-sanon taajuudesta antavat Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen korpusten taajuuslistat: Vanhan kirjasuomen taajuuslistalla¹⁰ *josko* on sijalla 51182 neljällä esiintymällä, mikä tarkoittaa 0,0001 prosenttia vanhan kirjasuomen korpuksen saneista. Varhaisnykysuomen taajuuslistalla¹¹ *josko* on sijalla 1759: esiintymiä on 273 kappaletta ja niiden osuus on 0,0056 % varhaisnykysuomen korpuksen saneista. Nykykielen Parole-korpuksen taajuuslistalla¹² *josko* on sijalla 21189: esiintymiä on 85, 0,0004 % ko. korpuksen saneista.¹³ Mainitut kolme korpusta ovat kaikki tekstikorpuksia: ne on siis koottu kirjoitetusta kielestä. Puhutun kielen osalta esimerkiksi Suomen kielen näytteitä -sarjassa, jossa on 100 tuntia murrepuhetta, *josko*-partikkelista on vain kaksi esiintymää (Forsberg 2006: 386). Koska puhekielen aineistot on koottu pääosin haastattelemalla, *josko*-partikkeliä olisi työlästä löytää tutkittavaksi. Toisaalta *josko* on asiatyylisessä kirjakielessä hylättävänä pidetty muoto, joten se tuskin esiintyy siinäkään kovin usein. Ratkaisu löytyy edellä mainitsemistani tekstilajeista, joihin liittyy puhekielen ominaisuuksia. Tutkielmassani näitä tekstilajeja edustavat aineistoni, jotka olen koonnut sanomalehtikorpuksista ja Internetistä. Myös kaunokirjallisuudesta, etenkin näytelmistä, saattaisi löytyä puhekielen kaltaista kirjoitettua kieltä, mutta niistä ei ole käytettävissä järkevän kokoisia aineistoja. Esimerkiksi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen klassikkokorpus antaa hakusanalla *josko* vain seitsemän osumaa, joista kuusi on Minna Canthin ja yksi Juhani Ahon teoksista.¹⁴

¹⁰ kaino.kotus.fi/sanat/taajuuslista/vks.php, 18.11.2007.

¹¹ kaino.kotus.fi/sanat/taajuuslista/vns_5000_frek.html, 18.11.2007.

¹² kaino.kotus.fi/sanat/taajuuslista/parole.php, 18.11.2007.

¹³ Vertailukohdaksi *jos*-sanon taajuudet kyseisissä korpuksissa: vanha kirjasuomi sija 18, esiintymiä 14386 (0,4199 %); varhaisnykysuomi sija 14, esiintymiä 19893 (0,4091 %); Parole sija 22, esiintymiä 37637 (0,2137 %).

¹⁴ kaino.kotus.fi/korpushaku/klassikkohaku.xql, 18.11.2007.

Korpusten tai Internetin hakupalvelujen käyttö tutkimuksessani on puolestaan välttämätöntä juuri *josko*-partikkelin harvinaisuuden vuoksi.

2.2.1. Sanomalehtien ja Internetin kielestä

Mitkä ominaisuudet sanomalehtiteksteissä sitten edustavat puheen piirteitä? Sanomalehtitekstejä tutkineen Henna Makkonen-Craigin (2005: 13) lähtökohtana on ollut ajatus, että kirjoitettukin kieli on vuorovaikutusta, ja myös sanomalehtiä kannattaa tutkia kommunikaation näkökulmasta. Makkonen-Craigin tutkimustulokset osoittavat, että puheenomaisuuksien käyttö sanomalehtikielen ilmaisukeinona on yleistynyt ja julkinen kielenkäyttö on muuttunut keskustelunomaiseksi. Samoja havaintoja ovat tehneet useat tutkijat ulkomailla. (Mts. 242.) 1800-luvun sanomalehtikielen rakenne on hyvin kirjallinen – mitä pitempiä lauseita, sitä kirjallisempaa on kieli (Saukkonen 1970: 2) – mutta sanavalinnat ovat kirjoitetun kielen nuoruuden vuoksi usein puheenomaisia. Lisäksi esimerkiksi kaikissa aineistoissa esiintyvä epäsuoran esityksen käyttö on enemmän puhekielen kuin kirjoitetun kielen ilmaisu (mts. 3).

Internetissä käytettyä kieltä puolestaan pidetään yleisesti kirjakieltä puhekielisempänä ja vapaampana kielimuotona. Kaisa Laihanen Jyväskylän yliopistosta on tutkinut suomenkielisiä IRC-keskusteluja suomen kielen pro gradu -tutkielmassaan (1999). Vaikka Laihasen aineisto on peräisin IRCistä ([irk], *Internet Relay Chat*), joka on synkroninen keskustelujärjestelmä, hänen havaitsemansa kielen piirteet sopivat Internetissä käytettyyn kieleen yleisemminkin. Internet-aineistoni *josko*-esimerkit ovat lähes yksinomaan keskustelufoorumeilta ja blogeista¹⁵, jotka myös perustuvat vuorovaikutteisuuteen ja ajatustenvaihtoon, joskaan eivät synkronisesti. Laihasen tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että IRC-keskusteluissa kieltä visualisoidaan (esimerkiksi symbolien käyttö ja typografiamuutokset) enemmän kuin keskustelufoorumeilla tai blogeissa. IRCiin on myös muodostunut oma ”ammattislanginsa”, jossa on paljon muun muassa englannin kielen lainoja, joten keskustelufoorumien ja blogien

¹⁵ Blogi (engl. weblog) on verkkosivutyyppeä, jota yleensä yksi kirjoittaja päivittää säännöllisesti kertomalla omasta elämästään (perinteinen nettipäiväkirja) tai jostakin itselleen läheisestä aiheesta, esimerkiksi harrastuksestaan. Erityistä suosiota ovat aineistoni perusteella saavuttaneet erilaiset käsityöblogit. Uudet tekstit ovat blogeissa usein helposti löydettävissä, ja toisaalta vanhat tekstit säilyvät sivustolla muuttumattomina – tekstimäärä on siis kasvava. Lukijat voivat kommentoida blogin kirjoituksia, ja nämä kommentit tulevat näkyviin blogiin. Blogille on ominaista ajankohtaisuus, henkilökohtaisuus, spontaanisuus ja mahdollinen linkitys. Blogeja on jopa pidetty uutena, vuorovaikutteisena mediana: blogien seuraajia, kommentoijia ja kirjoittajia on paljon, ja heidän muodostamaansa yhteisöä on kutsuttu muun muassa blogosfääriksi (engl. Blogosphere). (fi.wikipedia.org/wiki/Blogi, 12.11.2007.)

kieli on pääasiassa lähempänä yleiskieltä kuin IRCissä käytetty kieli. (Mt. tiivistelmä; ks. myös Hynönen 2008: 187–188.)

Laihanen (1999: 1) korostaa jo tutkimuksensa johdannossa kahta seikkaa, jotka ovat keskeisiä myös omassa työssäni:

1. Verkkokeskustelu on kirjoittamalla välitettyä puhetta.
2. Verkossa käytetty kieli poikkeaa kirjakiielestä ja sen piirteitä on leviämässä myös verkon ulkopuolelle.

Internet on synnyttänyt uuden tavan käyttää kieltä. Itse asiassa tämä uusi kielen käyttö liittyy myös muihin uusiin viestimiin; matkapuhelimia, sähköpostia ja Internetin ja television keskustelupalstoja kutsutaan uusmediaksi (Ervamaa 2002). Laihanen vertaa mullistusta jopa siihen, kuinka kirjakieli on syntynyt puhutusta kielestä. Internetin käyttäjät paitsi kehittävät uutta kielimuotoa myös muuttavat samalla omaa äidinkieltään. Verkkokieli on kirjoitetun ja puhutun kielen yhdistelmä, joka ”on syntynyt tuntien kirjoituksen hitaaksi aivan kuin satoja vuosia sitten, jolloin kirjapainotaito kehittyi”. (Laihanen 1999: 28.) Äärimmillään IRC-keskusteluissa tekstiä kirjoitetaan juuri siten, miten sama asia sanottaisiin ääneen (mts. 32). Puhutulle kielelle tyypillisiä lausumamaisia piirteitä, kuten taukoja, epäröintejä, katkoja ja korjauksia (Auli Hakulinen 1989: 29) löytyy paljon Internetin kielestä. Välimerkit ja isot alkukirjaimet unohdetaan, lyönti- ja kielioppivirheet ovat yleisiä ja lauseet epätäydellisiä (Ervamaa 2002). Luutonen (2007: 219) veikkaa tämän johtuvan siitä, että painettujen tekstien lukeminen on vähentynyt ja sen myötä kirjakielen normeja ei enää hallita. Tämä johtaa kirjoitetun suomen kielen variaation lisääntymiseen, joka tosin on uusien kielenkäyttötilanteiden tulvassa myös tarkoituksenmukaista (mts. 222). Nyt ja etenkin tulevaisuudessa verkkokieli saattaa olla monien ihmisten eniten käyttämä kielen rekisteri. Niinpä sen piirteet eivät voi olla vaikuttamatta myös muuhun kielen käyttöön.

Verkkokielen puheenomaisiin piirteisiin kuuluu muun muassa sanojen ja lauserakenteiden lyhentäminen, mikä nopeuttaa synkronista viestintää. (Laihanen 1999: 41). Osittain tapa on saatettu omaksua matkapuhelinten tekstiviesteistä, joissa merkkien määrä on rajallinen (ks. esim. Ervamaa 2002). Toisaalta nopeus ei ole mikään itseisarvo: kirjoittajan kerronta saattaa olla myös hyvin laveaa esimerkiksi affektisista syistä (Laihanen 1999: 46). Kirjoitetussa kielessä tiiviyttä on pidetty ihanteena, joten kaikki ylimääräinen on jätetty pois. Keskustelufoorumeilla ja blogeissa tapahtuu tietokoneiden välityksellä lörpöttelyä, jossa tämänkaltaisen kielellisen kontrollin määrä jää vähäiseksi. Sen sijaan muutoin foorumeilla kirjoittaminen on hitaampaa kuin esimerkiksi IRCissä, mikä parantaa mahdollisuuksia kieliäsen tarkkailuun (Hynönen 2008: 186–187).

Viime aikoina on puhuttu huolestuneeseen sävyyn erityisesti nuorten kielenkäytöstä sekä sähköpostin ja tekstiviestien esitystavoista (Hiidenmaa 2003: 12). Mitään kielen muotoa ei voi sanoa toista paremmaksi; kyse on arvotuksista. Kieli on aina ollut ja tulee aina olemaan moninaista. Hiidenmaan (mts. 40) mukaan ”On turha kuvitella, että nykyinen nuorten juttelukieli tai nuorisochattien kieli sellaisenaan olisi 2020-luvun työelämän ja julkisuuden kieltä.” Myöskään kirjakieli ei ole yhtenäinen kielimuoto. Sen sisäisen, varsin systemaattisen variaation aiheuttaa sosiaalinen ja kontekstuaalinen sääntely. (Mts. 230–231.) Hiidenmaa korostaa useasti, ettei variaatio ole sattumanvaraista tai vapaata: eri muodoilla on eri merkitys ja sitä kautta oma tarkoituksensa olla olemassa kielessä (mts. 282). Verkkokieli on samalla tavalla sosiaalisen ja kontekstuaalisen sääntelyn tulosta. Se on syntynyt tietyssä käyttöympäristössä tietynlaisen vuorovaikutuksen välineeksi. Netin etikettiin eli netikettiin kuuluu perussääntöjä, joita ovat muun muassa kohteliaisuus ja yleistajuisuus. Moderaattorit valvovat sääntöjen noudattamista joillakin foorumeilla hyvinkin tarkasti, joillakin eivät lainkaan (Hynönen 2008: 187.) Internetin keskustelupalstoilla on tehty havaintoja myös siitä, kuinka kirjoittajat pyrkivät huoltamaan toistensa kieltä (Hiidenmaa 2003: 18). Esimerkiksi keskustelufoorumeilla jotkut käyttäjät saattavat ottaa kielipoliisin roolin ja kommentoida muiden kielivirheitä jopa niin voimakkaasti, että alkuperäinen keskustelunaihe unohtuu tai osa keskusteluun osallistuneista poistuu loukattuina (Hynönen 2008: 188). Aiemmin ihmiset esittivät mielipiteensä toisten ihmisten kielenkäytöstä sanomalehtien yleisönosastoissa; nyt tavalliset kielenkäyttäjät kommentoivat – enimmäkseen kritisoivat – kielen muutoksia runsaasti myös verkkokeskusteluissa. Esimerkiksi turhaa partikkelien käyttöä (*elikkä, siis*) sekä slangi- ja muoti-ilmauksia (*evvk, salarakas*) harmitellaan ja niiden pelätään johtavan kielen rappioon. (Joronen 2008: 14–15.) On hyvä muistaa yleisestikin, ettei kielenhuolto oikeastaan kohdistu kieleen vaan sen käyttäjiin (Hiidenmaa 2003: 29).

2.2.2. *Josko* sanakirjoissa

Se, että *josko*-partikkelia käytetään enemmän arkisessa tai puheenomaisessa kielessä kuin asiatyylissä, ilmenee myös sen käsittelystä sanakirjoissa. *Josko* esiintyy useimmissa yksikielissä suomen kielen sanakirjoissa, yleensä *jos*-konjunktion tai *jo*-vartalon alihakusanana, mutta yleisesti ottaen *josko*-partikkelin käyttö luonnehditaan hylättäväksi tai arkiseksi.

Vanhan kirjasuomen sanakirjassa *josko* on hakusanan *jos* alakohtana. *Josko*-partikkelin latinankieliseksi merkitykseksi on annettu ’o at, o om’; saman merkityksen saavat myös *joska* ja *jospan*. Palaan *joska*-sanaan luvussa 6.2. Erikoista on se, että VKS:n esimerkeissä *josko*

esiintyy ainoastaan *jos*-sanankin merkitystehtäviä kuvaavassa ryhmässä huudahdus- ja toivomuslauseet, merkityksessä 'jospa, kunpa': *Jos*-konjunktioilla on kuitenkin ollut vanhassa kirjasuomessa niin konditionaalista, konsessiivista kuin temporaalistakin käyttöä (ks. luku 2.2.3.2). *Josko*-esimerkkejä ei ole edes alisteisten kysymyslauseiden yhteydessä, vaikka niin saattaisi odottaa. Huudahdus- ja toivomusfunktioista esimerkkeinä ovat 1500-luvun puolivälin kirkollisista teoksista (Agricola) löytyneet repliikit ”*Joskos sis Temen [Psalttarin] ottais ia lukeis*” ja ”*Josko mine saisin leueide minun waiuani aialla*”. (VKS s.v. *jos*.) Ortografia on horjuvaa, ja sanojen kirjoitusasu on muuttunut usein esimerkiksi Raamatun eri käännöksissä. Lisää *josko*-lauseita on hakusanan *-ko*, *-kö* kohdalla: jälleen on kyse Agricolan teoksista peräisin olevista esimerkeistä. Ensimmäinen esimerkki on huudahdus, toinen ehtolause:

Joskos [sinä] Jumala tappaisit ne Jumalattomat
(mt. s.v. *-ko*, *-kö*)

Josco he wijsaat olisit ymmerdheisit
(mt. s.v. *-ko*, *-kö*)

Nyky-suomen sanakirjassa (s.v. *jos*) ja Suomen kielen perussanakirjassa (s.v. *jos*) *josko* on merkitty hylättäväksi käytöksi samoin kuin *jos*-konjunktio aloittamassa alisteista kysymyslauseetta. Teokset tukevat Jaakkolan kantaa myös siinä, että alisteisessa kysymyslauseessa on käytettävä *-ko*-liitettä tai *tokko*-sanaa. Suomen kielen etymologinen sanakirja (s.v. *jo-*) ei ole normatiivinen. Niinpä siinä vain todetaan, että *josko* on esiintynyt jo Agricolalla, ja vastaavia muotoja löytyy muun muassa saamesta. Vuonna 2006 ilmestyneessä Kielitoimiston sanakirjassa (s.v. *jos*) on yksi *josko*-esimerkki (*Epäili, josko pystyisi siihen.*) kohdassa, joka käsittelee *jos*-sanankin käyttöä alisteisessa kysymyslauseessa. Tapa on kokonaisuudessaan luokiteltu arkiseksi, ja yleiskielessä kehoitetaan käyttämään kysymysliitettä *-ko*. Kielitoimiston sanakirjassa mainitaan myös *jos*-sanankin käyttö kohteliaisuustarkoituksessa pyynnöissä (ark. *Jos tulisit vähän tänne*); tässäkin tapauksessa yleiskielessä kehoitetaan käyttämään *-ko*-liitettä. (Mt. s.v. *jos*.)

Omana hakusananaan *josko*, *joskohan* löytyy ainoastaan tuoreesta – vuonna 2006 ilmestyneestä – teoksesta Oikeeta suomee. Suomen puhekielen sanakirja (Jarva – Nurmi).¹⁶ Tekijät kertovat alkusanoissa koonneensa teokseen ”sellaista sanastoa, jota käytetään jokapäiväisessä kielessä, paitsi puhutussa kielessä myös arkisessa kirjoitetussa viestinnässä, esimerkiksi sähköposti- ja tekstiviesteissä”. Sanakirjassa ei heidän mukaansa ole kirja- tai yleiskieleen kuuluvia sanoja tai sanontoja, ellei niillä ole arkityylissä eri merkitystä. Teos on

¹⁶ Toisen puhekieltä käsittelevän sanakirjan, Suomen murteiden sanakirjan, *josko*-tapauksia käsittelevien luvuissa 2.2.3.2 ja 6.1.

tehty avuksi suomea vieraana kielenä opiskeleville. Tästä syystä lause-esimerkkejä on paljon ja hakusanojen merkitys on selitetty lyhyesti myös englanniksi. Toisaalta kirja on hyvä arkityylisyyden arvioinnin väline myös suomea äidinkielenään puhuville. Tekijät korostavat sanakirjan deskriptiivistä luonnetta. (Mts. 5–6.) Seitsemän tuhannen sanan tai sanonnan joukosta löytyvät muun muassa seuraavat yleisesti käytetyt ilmaukset, joita kuitenkin harvoin näkee perinteisissä sanakirjoissa: *leipiintyä* 'kyllästyä, saada tarpeekseen', *raitta* 'äänilevyyn tallennettu musiikkikappale', *paperit* 'henkilötodistus, passi, ajokortti tms.' ja *laidasta laitaan* 'kaikenlaisia, erilaisia'. *Josko-* ja *joskohan-* sanat Jarva ja Nurmi kuvaavat seuraavasti:

ilmaisemassa toivomusta, epäilyä tai arvelua: *joko, jokohan, niinköhän Josko sittenkin suostuisit tulemaan? Joskohan huomenna ei satais. Joskohan tästä paikasta tulis kalaa. Joskohan se ei sittenkään muistanu tulla. Epäilen vähän, joskohan pystyt siihen ennätykseen.* [what if (used to express conjecture or doubt)] (s.v. *josko, joskohan.*)

Päätin myös vilkaista, löytyykö *josko*-partikkelia kaksikielisistä sanakirjoista. Ainakin Suomi–englanti–suomi-sanakirjassa (Rekiaro – Robinson 1992 s.v. *whether*) on annettu *whether*-konjunktin suomennoksiksi ”josko, joko, -ko/-kö”. Esimerkkilause *tell me whether you want it or not* on suomennettu lyhyesti *kerro haluatko sen*, alisteinen kysymys on siis muodostettu kielioppisääntöjen mukaisesti. Englannin *whether* vastaa kyllä useissa tapauksissa suomen *josko*-sanaa, sillä se esiintyy nimenomaan epäsuorissa kysymyksissä ja on kielteisissä ja epäilevissä lauseissa suomennettavissa sanalla *tokko*. *Or*-sanalla kanssa esiintyessään *whether* ilmaisee vaihtoehtoa. On hyvä huomata, että *josko*-partikkelin lailla *whether*-konjunktio on selvästi rakentunut kahdesta osasta: *who + either* (ks. esim. The Oxford Dictionary of English Etymology s.v. *whether* tai Shipley 1993 [1945] s.v. *weather*).

2.2.3. *Josko* lausumapartikkelina ja konjunktiona

2.2.3.1. Partikkeleista ja niiden tutkimisesta

Ison suomen kieliopin (ISK, 2004: 770) mukaan partikkelit ovat taipumattomia sanoja, jotka ovat lauseen rakenteen kannalta syntaktisesti valinnaisia. Niitä ei voi kieltää, kysyä eikä fokusoida. Iso suomen kielioppi on deskriptiivinen, ja siinä *josko*-sana on luokiteltu kahteen partikkelien alakategoriaan: lausumapartikkeliksi ja konjunktiksi. Muita näissä molemmissa kategorioissa esiintyviä partikkeleita ovat esimerkiksi *ja, että, eli, kun* ja *vai*. (Mts. 776–777, 784.) Tarkastelen seuraavassa suomen kielen partikkelien tutkimusta yleensä sekä niitä alakategorioita, jotka liittyvät *josko*-partikkelin tulkintaan.

Partikkelit ovat – muutamien muiden muotoryhmien lailla – kärsineet kategorioinnin

ongelmista. Kielen ilmiöiden luokittelu on perustunut eri aikakausina kulloinkin saatavilla olevaan tietoon, joka ei suinkaan aina ole ollut parasta mahdollista tietoa vaan pikemminkin ainoaa olemassa olevaa ”tietoa”: se on jopa saatettu tietää vääräksi mutta toisin todistamiseen on mennyt aikansa. Koska kieli muuttuu, kategoriat eivät voi olla pysyviä. Kielen moninaisuus onkin vähitellen tunnustettu ja kategorioiden tarkkarajaisuudesta ollaan luopumassa. (Päiviö 2007: 231.) Kategorioiden joustavuus sopii hyvin kieliopillistumisnäkökulmaan.

Fennistiikan perinteessä partikkelit olivat pitkään, useiden 1800-luvun kielioppimallien mukaisesti, sanaluokkien ”kaatopaikka”: partikkeleiksi katsottiin kaikki ne sanat, jotka eivät kuuluneet selvästi mihinkään muuhun sanaluokkaan (Herlin – Seppänen 2003: 185). Esimerkiksi Setälän (1976 [1898]: 124) jaottelusta tämä epämääräisyys käy hyvin ilmi: partikkeleita ovat hänen mukaansa paradigmattomat tai tavallisista paradigmoista poikkeavat sanat ja merkityksen tai käytön perusteella partikkeleiksi määriteltävät sanat. Setälä jakaa partikkelit adverbeihin, post- ja prepositioihin, konjunktioihin ja interjektioihin (mts. 126). Täysin samalla tavalla partikkelit määrittelee ja jakaa myös Penttilä (2002 [1963]: 498–499). Sekä Setälä että Penttilä tiedostavat partikkelien taipumattomuuskriteerin ongelmallisuuden. Samasta asiasta huomauttavat myös Auli Hakulinen ja Fred Karlsson (1979: 83). Lauseopin tutkijoina he kyseenalaistavat koko partikkelin käsitteen sanaluokkajaossa, sillä partikkelit eivät muodosta helposti tunnistettavaa syntaktista kategoriaa kuten verbit. Sen sijaan partikkeleiden alaryhmät (samat kuin Setälällä ja Penttilällä) ovat itsenäisiä syntaktisia luokkia. (Mts. 74, 82–83.)

Partikkelit ovat syntyneet pääosin semologisen kehityksen kautta: useimmiten taustalla on nomini tai joskus verbi, jonka merkitys on tietyssä lauseyhteydessä muuttunut, ja sana on sitten niin sanotusti partikkelistunut (Lauri Hakulinen 1999: 9). On olennaista huomata, että merkityksenmuutos koskee useimmiten nimenomaan jotain tiettyä lausekontekstia ja myös tiettyä taivutusmuotoa sanasta. Esimerkiksi partikkelistuneen inessiivin *kimpussa* Lauri Hakulinen (1999: 16) on arvellut syntyneen seuraavasti:

kimpussa

Merkityksenkehitys lienee jotain sellaista kuin 'ahdistamassa' < '(yhdessä) tukussa, kimpaleessa' (ks. esim. 8):

(8) Kärpäset ovat lehmän *kimpussa*.

Kukat voivat edelleen olla *kimpussa* alkuperäisessä merkityksessä ('yhdessä tukussa'), mutta kun tappelijat ovat toistensa *kimpussa*, he ovat ahdistamassa toisiaan. *Kimpussa*-partikkeli esiintyy jo Agricolalla (mts. 17).

Partikkelit ovat pitkään olleet kielen sanojen kolmesta pääkategoriasta – verbit, nominit ja partikkelit – marginaalisin. Partikkelien sanaluokka osoittautui suomen kielessä alun alkaen hankalaksi, koska monet vieraiden kielten partikkeleita vastaavat sanat ovat suomessa verbin tai nominin taivutusmuotoja. Tutkijoista tähän kiinnitti huomiota erityisesti Gustaf Renvall, joka käytti ensimmäisenä partikkeli-yläkategoriata kieliopissaan *Finsk språklära* (1840). (Herlin – Seppänen 2003: 191–192.) Suomen kielen partikkelit saivat semanttisen määrittelynsä vasta 1850-luvulla, ja siinäkin todettiin, ettei partikkeleilla itsessään ole merkitystä, vaan niillä on muille kielen sanoille alisteinen avustava rooli. Määritelmä oli useita koulukielioppeja kirjoittaneen Gustaf Erik Eurénin, joka sinänsä ansiokkaasti ”suomalaisti” kielioppiajattelua. (Herlin – Seppänen 2003: 186–187, 193, 195.) Ensimmäinen laaja suomen kielen partikkeleita koskeva tutkimus on Arvid Genetzin *Suomen partikkelimuodot* (1890). Lauri Hakulinen tulkitsi puolestaan ehkä tietämättään partikkeleita hyvin modernisti luennoissaan aiheesta Helsingin yliopistossa 1950-luvulla (luennot julkaistu 1999): itse asiassa hän käsittelee partikkeleita samaan tapaan kuin kieliopillistumisteorioita hyödyntävät tutkijat myöhemmin, häneltä puuttuvat ainoastaan teoreettisen viitekehyksen tuomat käsitteet.

Partikkeleita on tutkittu paitsi kieliopillistumisen näkökulmasta (ks. 2.1) myös keskustelunanalyysin avulla. Marja-Leena Sorjonen on *joo-* ja *niin-*partikkeleita koskevassa tutkimuksessaan (2001) osoittanut, että keskustelunanalyysi avaa perinteisiä tutkimusmenetelmiä hienojakoisemmin esimerkiksi eroja kahden toisiaan muistuttavan partikkelin käyttötavoissa. (Laury 2005: 631.) Eniten oman tutkimukseni näkökulmia tukeva partikkelitutkimus on Pia Päiviön väitöskirja *Suomen kielen asti ja saakka*. Teos on ilmestynyt keväällä 2007 eli vaiheessa, jolloin oma tutkimukseni on jo ollut käynnissä. Tässä mielessä koen oman tutkimukseni noudattavan hyvin ajanmukaisia, ehkä jopa moderneja tutkimuksen lähtökohtia. *Asti-* ja *saakka-*partikkeleiden terminatiivisuuden vuoksi minua ovat hyödyttäneet enemmän Päiviön käyttämät teoriakehykset kuin hänen kyseisiä partikkeleita koskevat tutkimustuloksensa.

2.2.3.2. Konjunktiot

Konjunktiot ovat yksi partikkelien perinteinen alakategoria. Ne ovat taipumattomia sanoja, jotka muodostavat syntaktisen tai semanttisen suhteen pääasiassa kahden lauseen tai sanan välille. Konjunktion paikka lauseessa on toisen kytkettävän elementin edellä. (ISK: 784.) Nonsyntaktisia tehtäviä puhekielessä ovat puolestaan jatkuvuuden ylläpitäminen ja rytmin säilyttäminen: puhe on saatava ”virtaamaan” aina etenkin virkkeen alussa. (Ikola 1967: 48). Vaikka konjunktiot ovat sinänsä sanaston elementtejä, niiden funktiota voi tutkia vain

tarkastelemalla niitä eri lauseyhteyksissä (Häkkinen 1990: 266). Jos jotain partikkelia käytetään aina samalla paikalla lauseessa, se saa helposti syntaktisesti kiinteämmän tehtävän ja kehittyi konjunktioksi (Herlin 1998: 188).

Häkkinen (1990: 122) mukaan suomen kielen konjunktiot eivät todennäköisesti ole kovin vanhoja, koska ne kuuluvat erityisesti kirjoitettuun kieleen ja kirjoitettu suomen kieli on nuorta. Vanhimmillaan konjunktiot voivat hänen mielestään olla kantasuomalaisia, ja konjunktioiden olemassaolo suomen kielessä saattaa jopa kokonaan selittyä vieraiden kielten lauserakenteiden mukailulla, sillä vanhastaan suomen kielessä syntaktiset suhteet ilmaistiin muilla keinoilla. Näin ajateltuna konjunktiolliset lauseet olisivat itse asiassa syntaktisia käänöslainoja. (Mts. 52, 266.) Lauri Hakulinen (1999: 48) puolestaan toteaa kaikkien suomen kielen konjunktioiden joko olevan lainoja tai kehittyneen adverbeistä.

Herlinin (1998: 30) mukaan konjunktioiden elämänsykli on lyhyt, mutta syntyperä ja merkityksenmuutokset kiinnostavia tutkia erityisesti kieliopillistumisen kannalta. Herlin kuitenkin viittaa konjunktioiden lyhyestä elämänsyklistä kirjoittaessaan pikemminkin niiden nopeaan kiertoon kuin nuoruuteen ja kyseenalaistaa muun muassa Häkkisen ja Lauri Hakulisen näkemykset siitä, ettei suomalais-ugrilaisissa kielissä olisi niiden varhemmissa kehitysvaiheissa ollut konjunktioita (1997: 99–101). Nopea kierto tarkoittaa sitä, että konjunktioita syntyy ja kuolee verraten nopeaan tahtiin; ilmiöön vaikuttaa ainakin konjunktioiden kirjava käyttöala (Herlin 1998: 30; 1997: 99–100). Toisen näkemyksen mukaan konjunktiot ovat paljon käytettyjä kieliopillisia sanoja ja siksi pysyviä tai ainakin hitaasti muuttuvia (Kotilainen – Varteva 2006: 15). Yleisesti on uskottu, että nykyisessä kirjakielessä konjunktion käyttö on täsmentynyt, kun taas paikallismurteissa ja vanhemmassa kirjakielessä konjunktioita on käytetty usein sekaisin ja toistensa asemesta (ks. esim. Ikola 1967: 48). Tämänkin Herlin (1997: 100) kumoaa: ainakin *koska*-konjunktion merkitys on ollut murteissa spesifimpi kuin nykyisessä kirjakielessä.

Konjunktiot jakaantuvat kahteen pääryhmään: rinnastus- ja alistuskonjunktiot. *Josko*-partikkelin rakenneosana pidetty *jos* kuuluu alistuskonjunktioihin. Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia -teoksessa (Ikola – Palomäki – Koitto 1989: 76–77) on taulukko konjunktioiden yleisyydestä. Alistuskonjunktiolauseita on murteissa 21,1 % ja yleiskielessä 13,9 % kaikista lauseista¹⁷. Näissä luvuissa ovat mukana ainoastaan ne tapaukset, joissa konjunktio todella esiintyy alistavana (eikä rinnasteisena). *Kun* ja *että* kaikkinne äännevariantteineen kattavat yhdessä yli 85 % kaikista alistuskonjunktiolauseista. Kolmanneksi yleisin konjunktio on *jos*, jonka osuus on 5,3 % murteiden ja 11,8 % yleiskielen alistuskonjunktiolauseista. (Mts. 77.)

¹⁷ Tutkitussa aineistossa on 90 murretekstiä ja 30 yleiskielistä tekstiä Lauseopin arkistosta (Ikola – Palomäki – Koitto 1989: 76).

Etymologisessa sanakirjassa Suomen sanojen alkuperä (SSA, s.v. *jos*) *jos*-sanan merkitykseksi on annettu saksan 'wenn', jonka voi kääntää suomeksi lauseyhteydestä riippuen konjunktioilla *koska*, *kun*, *jos* tai kysymyspartikkelilla *-kO*. Mainitussa teoksessa luetellaan liitepartikkelillisten *jos*-esimerkkien joukossa myös sana *josko*. *Jos*-muotoja löytyy myös lähisukukielistä, tosin pienin merkityseroin: esimerkiksi karjalassa merkitys on enemmän konsessiivinen, inkeröismurteissa ehdollinen. (SSA s.v. *jos*.) Setälän (1976 [1898]: 128) ja Penttilän (2002 [1963]: 563) luokittelussa *jos* on konditionaalinen eli ehtoa ilmaiseva, kun taas Ikola, Palomäki ja Koitto (1989: 100) ovat löytäneet murteista *jos*-konjunktioille viisi eri merkitystehtävää:

rinnasteinen:	'ehkä'	6,2 %
alisteiset:	ehdollinen	82,7 %
	'-kO'	7,8 %
	konsessiivinen	2,6 %
	eksplikatiivinen	0,7 %

Ehdollinen on *jos*-sanan perusmerkitys yleiskielessä (mts. 100). Lauri Hakulisen (1999: 80) mukaan ehdollinen *jos* esiintyy jo Agricolalla, mutta murteissa konjunktin merkitys on usein lähellä konsessiivisen *vaikka*-konjunktin merkitystä. Yllä oleva merkitystehtävätaulukko ei kuitenkaan tue tätä havaintoa. Se, että ehdollista merkitystä seuraa konsessiivinen merkitys, on yleistä monissa kielissä (mts. 81), mutta ainakin murteissa konsessiivisiä *jos*-lauseita esiintyy vain harvaksen. Toisaalta Ikola, Palomäki ja Koitto (1989: 102) toteavat, ettei *jos*-lauseiden kysymyslausekäyttöä ollut lainkaan heidän yleiskielen aineistossaan. Eksplikatiivinen eli selittävä merkitys on myös vain muutamalla tapauksella, ja niissäkin tulkinta on kyseenalainen (mts. 103). Rinnasteisena pidettävä *jos*-sana on oikeastaan 'ehkä'-merkityksinen adverbi eikä enää konjunktio ollenkaan (mts. 100).

Jos koostuu pronominiavartalosta *jo-* ja latiiivisesta *s*-johtimesta (ks. esim. SSA s.v. *jos*). Merkityksenkehityksen Lauri Hakulinen (1999: 81) olettaa kulkeneen seuraavasti (suluissa olevat huomautukset minun):

- 'siihen, sinne' (adverbi, lokatiivi)
- > 'siihen tapaan, siten' (tavan adverbi)
- > 'missä oloissa, sellaisiin edellytyksiin, mikäli' (lokaation ja tavan asettama ehto)
- > 'jos' (ehdollinen)

Myös *jos* ja *kun* ovat lähimerkityksiä: suomen murteissa *kun* esiintyy 'jos'-merkityksessä, viron *kui* 'kun' \approx 'jos', samoin saksan *wenn* ja unkarin *ha* (Lauri Hakulinen 1999: 81–82).

Suomen murteiden sanakirjassa (s.v. *jos*) on peräti 11 eri tehtävää *jos*-lauseille. *Josko*-ilmauksia esiintyy näistä kolmessa (numerointi ja esimerkit Suomen murteiden sanakirjasta,

ei tarkkeita):

1. alisteisen, päälauseen sisällön toteutumisen ehtoa ilmaisevan lauseen aloittaminen ('siinä tapauksessa että', 'kun')
josko joulukirkkoom päästiin ni, sinnem mentiin Urj
2. kysymyksen, huudahduksen, epäilyn, arvelun, ehdotuksen, pyynnön tms. aloittaminen
 - a) liitepartikkelin *-ko* merkitystehtävässä alisteisessa kysymyslauseessa
En tiälä, josko hän on tullu eli ei. Erä
yksi mies tuli tievollej josko talloon otettassiin yötä viettämään Kuhmo
 - b) ilmaisemassa jotakin epävarmana, mahdollisena ('ehkäpä', 'mitäpä jos')
Josko tua nyk kelpaas! Isok
minä luulin että josko te meettä Ouluun asti Vaala
10. kahden vastakohtaisen asian tai saman asian eri puolten ilmaiseminen
 - b) 'joko – tai'
josko se männöö tahi ei mää Juv

Keskusteluissa vuoronalkuinen *jos* saa puhekomppanit odottamaan jatkoa; myös lauseen lopussa esiintyvä konnektiivi voi osoittaa, että jatkoa on tulossa. Syntagman alku- ja loppuasema ovatkin tyypillisiä partikkeleiden esiintymispaikkoja keskusteluissa. (Auli Hakulinen 1989: 26–27.)

Josko-sanana merkityksistä kirjoittaa laajimmin Arvid Genetz (1890: 122). Ne ovat hänen mukaansa: 'siinäkö tapauksessa että' (ylein.); 'jos kohta', 'joskin', 'jos'; 'ehkäpä', 'entäpä'; 'tokko'. Konjunktio-*josko* koostuu Ison suomen kieliopin (s. 785) mukaan yksiosaisesta adverbiaalikonjunktioista *jos*, johon on yhdistynyt liitepartikkeli *-ko*, ja aloittaa alisteista kysymyslauseita. On hyvin tyypillistä, että *jos*-konjunktioon liittyy liitepartikkeli. Seuraavat esimerkkilauseet olen konstruoinut itse:

a) <i>jospa</i>	<i>Jospa</i> lähtisimme kauppaan.
b) <i>joskin</i>	Ulkona on kylmä, <i>joskin</i> aurinko paistaa.
c) <i>joskaan</i>	Markus tulee mukaan, <i>joskaan</i> hänellä ei ole rahaa.

Joskin (b) ja *joskaan* (c) ovat leksikaalistuneet konsessiiviseen merkitykseen ('vaikkakin ~ vaikkakaan') (mts. 785). *Jos* esiintyy myös konjunktio + adverbi -liittokonjunktiossa sekä partikkelikiteymässä (esimerkkilauseet minun):

d) <i>jos kohta</i>	Tämä juusto on todella herkullista, <i>jos kohta</i> kallistakin.
e) <i>jos suinkin</i>	<i>Jos suinkin</i> mahdollista, maksan laskun vasta huomenna.

Jos kohta -liittokonjunktion (d) merkitys on konsessiivinen 'vaikka' (mts. 785). *Jos suinkin* (e) on intensiteettiä (mts. 1548) kuvaava partikkelikiteymä, 'jos mitenkään'.

Setälän (1976 [1898]: 128) luokittelussa alistuskonjunktioiden yhtenä alaryhmänä ovat

interrogatiiviset eli kysyvät konjunktiot *-ko*, *-kö*¹⁸ ja *tokko*. Penttilä ei puolestaan lue näitä neljää muotoa konjunktioiksi lainkaan, koska ne voivat esiintyä myös itsenäisissä kysyvissä lauseissa (Herlin 1998: 16).

2.2.3.3. Liitepartikkelit

Liitepartikkelit muistuttavat toisaalta sanoja, toisaalta taivutuspäätteitä. Ne ovat sidonnaisia eli tarvitsevat aina itselleen isäntäsanan. Suomen kielen liitepartikkelit *-kin*, *-kAAn*, *-kO*, *-hAn*, ja *-pA* voivat kiinnittyä lähes kaikkien sanaluokkien sanoihin; rajallisemmin esiintyvät *-s* ja *-kA*. (ISK: 154–155.) Liitepartikkelit vaativat kuvausta paitsi syntaksin, myös semantiikan ja pragmatiikan kannalta. Vaikka ne kiinnittyvät yleensä vain yhteen sanaan lausumassa, ne voivat sävyttää koko lausumaa eivätkä ainoastaan yhtä sanaa (mts. 796). Liitepartikkelit ovat luonteeltaan moninaisia: tehostavia tai lieventäviä, puhujan ja kuulijan väliseen yhteiseen tietoon viittaavia, odotuksenvastaisuutta tai myönnytystä ilmaisevia. Joillakin on tekstuaalinen tehtävä: ne kytkevät lauseen muuhun tekstiin. (Matihaldi 1982: 161–162.) Liitepartikkelit ovat huomattavasti yleisempiä puhekielessä kuin kirjoitetussa kielessä. Jos liitettä käytetään paljon, se muuttuu semanttisesti merkityksettömäksi. (Laiho 1984: 46, 104.) Liitepartikkeli voi olla nykykielen kannalta johtimen asemassa, kuten sanoissa *joka* ja *kuka* (ks. esim. Ikola 1976: 83–85).

Wackernagelin lain mukaan liitepartikkeli liittyy lauseessa joko ensimmäisen konstituentin/sanan jälkeen tai ensimmäiseen konstituenttiin ensimmäisen sanan jälkeen (Laiho 1984: 42.). Tämä sääntö ei kuitenkaan aina päde suomen kielessä. *-kO* on alkupaikkainen enkliitti, eli se liittyy lauseen ensimmäiseen, alkuasemassa olevaan konstituenttiin (Mts. 43, 152–153.) Alkuasemainen liitepartikkeli voi liittyä myös alistuskonjunktioon, joka ei kuitenkaan Laihon (mts. 153) mukaan ole lauseen alkuasemainen elementti vaan ”varsinaisen lauseen (kuvauksen) ulkopuolelle” jäävä konnektori.

Internet-aineistossani on myös *josko* + liitepartikkeli-tapauksia (esim. *joskokin*, *joskopa*). Koska jälkikomponentin ei pitäisi muuttaa *-kO*-liitteen käyttäytymistä (Laiho 1984: 64), käsittelen näitä tapauksia muiden joukossa enkä erikseen.

2.2.3.4. Lausumapartikkelit

Lausumapartikkelit esiintyvät erityisesti puheessa, ja ryhmä on sen vuoksi nimetty puhutun kielen näkökulmasta. Lausumapartikkelit osoittavat, miten niitä seuraava ilmaus liittyy

¹⁸ *-kO*-liitepartikkelista lisää seuraavassa alaluvussa ja luvussa 4.2.1.2

meneillään olevaan puheeseen, mutta ne eivät kytke lausekkeita toisiinsa kuten konjunktiot. Usein lausumapartikkelit sijoittuvatkin vuoron/virkkeen alkuun. *Josko* on luonteeltaan kysyvä lausumapartikkeli: sellaisia ovat myös *-kO*, *vai*, *ai*, *tokko*, *jooko*, *mite(n)s* ja *entä(s)*. Lisääviin lausumapartikkeleihin kuuluvat esimerkiksi *ja*, *eli(kkää)*, *tai siis* ja *tosiaan*. Selittäviä lausumapartikkeleita ovat muun muassa *ku(n)*, *-hAn*, *siis* ja *näet*, affektisia puolestaan mahdollisuutta ilmaiseva *jospa*, *kunpa* ja *että(s)*, ja alaryhmään ”muut” kuuluvat *jos*, *ni*, *paitsi* ja *senkun*. (ISK: 776–777.) Jos näitä samoja sanoja käytetään konjunktioina, niillä on lauseessa kiinteä paikka toisen kytkettävän elementin (alisteinen tai rinnasteinen lause) edellä (mts. 784).

Josko-sanana tapauksessa leksikaalinen alkuperä vaikuttaa läpinäkyvältä (ks. esim. Päiviö 2007: 36): *jos* + *-kO*. *Josko* ei ole suomea äidinkielenään puhuvalle millään tavalla vieras tai kummasteltava muoto. Vaikka se esiintyisikin vain tietyissä käyttöyhteyksissä, se ei ole ammattislangin kaltaista, vain pienen ihmisjoukon käytössä ja ymmärrettävissä olevaa mikroleksikkaa (ks. Koski 1981: 22). *-kO*-kysymyspartikkelia vastaava muoto löytyy myös suomen lähisukukielistä (ks. esim. Forsberg 2006: 371). Analysoin *josko*-partikkelissa olevaa *-kO*-liitettä luvussa 5.1.2.

3. TUTKIMUSAINEISTOT JA -MENETELMÄ

Käytän tutkimuksessani kolmea eri aineistoa: 1800-luvun sanomalehtitekstejä (Historiallinen sanomalehtikirjasto), nykykielen sanomalehtitekstejä (Kielipankki) sekä nykykielistä Internet-aineistoa, jonka olen koonnut pääasiassa Google-hakujen avulla. Olen huomionut aineistoja valitessani sekä synkronisen että diakronisen näkökulman. 1800-luvun *josko*-aineisto on koottu vanhimmasta saatavilla olevasta suomenkielisestä sanomalehtiaineistosta¹⁹; samalla vuosisadalla kielentutkijat puuttuivat ensimmäistä kertaa *josko*-sanankäyttöön. Tätä vanhemmat suomenkieliset tekstit ovat pääasiassa kirkollisia tai lakitekstejä, nekin valtaosin käännöksiä, joten en ole ottanut niitä aineistokseni. Vanhemmasta *josko*-ilmausten historiallisesta kehityskulusta voi kertoa luvussa 6.1 käsittelemästäni murretaustasta löytyvä variaatio (ks. esim. Salminen 1997: 51). Kielipankin 1990-luvulta peräisin olevan sanomalehtiaineiston *josko*-lauseet edustavat nyky- ja yleiskieltä, samoin 2000-luvun Internet-aineisto.

Aineistojen erikokoisuutta puoltavat erilaiset saturaatiopisteet. Olen pyrkinyt hankkimaan jokaisesta kolmesta aineistosta niin paljon *josko*-tapauksia, että aineisto kylläntyy eli ei tarjoa enää uutta tietoa. Molemmissa sanomalehtiaineistoissa on tapauksia useista eri sanomalehdistä useilta eri vuosilta, ja lehtiteksteistä voi selvästi havaita eri tekstilajeja, joskaan en niihin tutkielmassani puutu. Internet-aineisto on kuitenkin esimerkiksi lähdesivujen ja tekstilajien suhteen vielä paljon monimuotoisempi, joten olen tarvinnut siitä enemmän tapauksia mahdollisimman kattavaa kuvausta varten.

3.1. 1800-luvun sanomalehtiaineisto

Aineistoni 1800-luvun sanomalehtitekstiesimerkit ovat Helsingin yliopiston kirjaston Historiallisesta sanomalehtikirjastosta 1771–1890. Kyseessä on vapaasti käytettävissä oleva digitoitu aineisto, josta olen hakulauseella ”josko” poiminut tutkimukseeni 105 erilaista *josko*-esimerkkiä. On huomattava, että olen käynyt läpi vähintään nelinkertaisen määrän *josko*-ilmauksia kyseisestä lähteestä. Vajaiden, epäselvien tai kerta kaikkiaan käsittämättömien lauserakenteiden vuoksi olen joutunut karsimaan aineistoa melkoisesti, minkä en kuitenkaan usko vaikuttavan tutkimukseni tuloksiin. Kielellisesti aineisto edustaa varhaisnykysuomea. Määrällistä aineistopulaa lähteessä ei ole, sillä esimerkiksi pelkästään Wiipurin Sanomista löytyy haulla 493 *josko*-ilmausta. Laadultaan aineisto ei ole kuitenkaan ongelmaton, ja sen

¹⁹ Ensimmäiset suomenkieliset sanomalehdet alkoivat ilmestyä 1840-luvulla (ks. esim. Laitinen 2005: 191).

perusteellinen hyödyntäminen edellyttäisi tarkkaa perehtymistä 1800-luvun suomen kieleen. Oman tutkielmani kohdalla en näe tätä kuitenkaan tarpeelliseksi ja katson aineistoni täyttävän tutkimustarpeeni sellaisena, kuin olen sitä käyttänyt. Koska hakupalvelun tuloksissa on paljon koneluvun²⁰ tuottamia virheitä, olen tarkastanut käyttämieni esimerkkien kirjoitusasut alkuperäisten sanomalehtien skannatuista sivuista. Tämän aineiston kohdalla poikkeuksellista on myös se, että erittäin pitkien virkerakenteiden²¹ vuoksi olen ottanut *josko*-esimerkkeihin vain olennaisimman lauseympäristön, en aina välttämättä edes kokonaista virkettä.

Valitsemani 105 *josko*-esimerkkiä ovat peräisin yhdeksästä eri sanomalehdestä: Finland, Helsingin Uutiset, Helsingin Wiikko-Sanomia, Kansakunnan Lehti, Päivätär, Sanomia Turusta, Tapio, Uusi Suometar ja Wiipurin Sanomat. Kyseisten lehtien valikoituminen aineistoon on sattumaa. Kaikki esimerkit ovat vuosina 1860–1890 ilmestyneistä lehdistä – valtaosa Historiallisen sanomalehtikirjaston aineistosta on nimenomaan tältä ajalta²². Viitteissä on lehden nimi, päivämäärä, numero ja sivu.

3.2. Nykykielen sanomalehtiaineisto

Nykykielen sanomalehtiaineiston esimerkit ovat Tieteen tietotekniikan keskuksen CSC:n ylläpitämän Kielipankin suomen kielen tekstikokoelmasta (ks. www.csc.fi). Haut olen tehnyt WWW-Lemmie 2.0 -ohjelmalla (hakusana ”josko”) suomen kielen tekstikokoelman eri sanomalehtiaineistoista. Olen katsonut *josko*-osumien määrän kaikissa korpuksen sanomalehtiaineistoissa. Listaan ne seuraavassa siten, että lehtien nimet ovat aakkosjärjestyksessä, ja kunkin lehden nimen perässä ovat vuosikerrat sekä suluissa *josko*-osumien määrä kussakin vuosikerrassa. Lihavoidut vuosikerrat ovat niitä, joita olen käyttänyt varsinaisena aineistona tutkimuksessani.

Aamulehti	1995 (17) , 1999 (85)
Demari	1995 (13), 1997 (1), 1998 (13), 1999 (20), 2000 (4)
Helsingin Sanomat	1995 (32)
Hyvinkään sanomat	1994 (2) , 1997 (12)
Hämeen Sanomat	1999 (0), 2000 (0)
Iltalehti	1996 (5)
Kaleva	1998–1999 (54)
Karjalainen	1991 (15), 1992 (13) , 1993 (13), 1994 (19), 1995 (25), 1997 (36), 1998 (41) , 1999 (13)

²⁰ Palvelimen mukaan ”[t]ekstisisältö on OCR-luettu ohjelmallisesti ja se voi sisältää vaihtelevan määrän kirjoitusvirheitä alkuperäisen niteen kunnosta riippuen” (digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/query.html, 9.11.2007).

²¹ Esimerkkejä *josko*-sanana sisältävien virkkeiden pituudesta liitteessä 1 (kehystetyt virkkeet).

²² Ks. digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/browse.html?action=mnemonic.

Keskisuomalainen	1999 (26)
Turun Sanomat	1998 (55), 1999 (52)

Pyrin valitsemaan vuosikerrat tasaisesti eri lehdistä ja eri vuosilta katsomatta ensin, millaisia *josko*-tapauksia kustakin vuosikerrasta löytyy. Korpuksen vanhimmat aineistot ovat vuodelta 1991 ja tuoreimmat vuodelta 2000; valitsemani aineisto on vuosilta 1992–1999. Karjalaisesta, jonka vuosikertoja oli korpuksessa eniten, valitsin kaksi vuosikertaa, joissa *josko*-tapausten määrä oli hyvin erilainen (13 ja 41 tapausta). Korpuksessa on kaikkiaan 566 *josko*-osumaa, joista aineistossani on 157 eli reilu neljäsosa (27,7 %). Osumien määrän vaihtelu eri lehdissä eri vuosina ei näytä noudattavan yhtenäistä linjaa. Aamulehden vuosikerrassa 1999 *josko*-tapauksia on viisinkertaisesti verrattuna mainitun lehden neljä vuotta vanhempaan vuosikertaan. Valitettavasti kahden vuosikerran perusteella ei voi nähdä, onko vaihtelu johdonmukaista; sitä se ei ole ainakaan Karjalaisessa, jossa on 36 *josko*-tapausta vuonna 1997 ja vuonna 1998 peräti 41 mutta seuraavana vuonna vain 13. Ainoa korpuksen sanomalehti, josta ei löydy lainkaan *josko*-tapauksia, on Hämeen Sanomat (vuosikerrat 1999 ja 2000).

Sanomalehtitekstien juttutyyppejä tai kirjoittajien nimiä ei ole määritelty korpuksissa, eikä myöskään sitä, millä sivulla kyseinen juttu alkuperäisessä lehdessä sijaitsee. Niinpä mainitsen viitteissä vain lehden nimen ja vuosikerran.

3.3. Internet-aineisto

Nykykielen Internet-aineistossa on kaikkiaan 270 *josko*-esimerkkiä. Pääosan Internet-aineistosta (183 *josko*-lausetta) olen koonnut huhtikuussa 2006 seminaariesitelmäni varten mutta olen laajentanut aineistoa vielä 87 tapauksella marraskuussa 2006 – tammikuussa 2007. Aineisto on koottu yleisimmillä hakukoneilla (Google, Altavista, www.fi) tehtyjen *josko*- ja *josko**-sanahakujen perusteella ilman valikointia siinä järjestyksessä, jossa hakukone ne antaa. Olen kuitenkin jättänyt joitakin yksittäisiä hakutuloksia (yhteensä < 10) pois seuraavista syistä: lauserakenne on käsittämätön, tekstissä on tarkoituksellisesti leikitelty kielellä esimerkiksi lisäämällä kaikkiin sanoihin *-kO*-liite, tai Josko on erisnimenä. *Josko*-hakutulosten määrä suomenkielisiltä sivuilta on esimerkiksi Googlella satoja tuhansia²³ joten aineistossani on tästä lähteestä saatavilla olevista – relevanteistakin – *josko*-ilmauksista vain pieni osa.

Internetissä, esimerkiksi sen keskustelufoorumeilla, syntyy tutkijan kannalta erinomaista kielellistä aineistoa. Nettikameroiden yleisyydestä huolimatta voi olettaa, etteivät

²³ 1.11.2007 noin 407 000. Aineisto muuttuu jatkuvasti ja hakutuloksissa on päällekkäisyyttä, joten määrä on lähinnä suuntaa-antava.

vaihtuvarooliset kirjoittajat ja lukijat näe toisiaan: he välittävät ilmeitä ja eleitä toisilleen useimmiten ainoastaan hymiöiden avulla. Näin ollen kirjoittajien toiminta on puhtaasti verbaalista ja vieläpä tallentuu suoraan sellaisenaan kirjoitettuun muotoon – puhelinkeskustelujen tutkimiseen liittyvää vaaraa, että tutkija kuulee väärin, ei ole. Myöskään tutkijan väärää tulkintaa keskustelun luonteesta ei taustatietojen puutteesta huolimatta tarvitse pelätä, sillä Auli Hakulisen tutkimusryhmän tekemän kokeen mukaan saman kulttuurin jäsenet pystyvät harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta tulkitsemaan hyvinkin hienovivahteisia asioita myös puitteistaan irrotetusta keskustelukatkelmasta (Auli Hakulinen 1989: 20). Internet-aineistoni keskustelufoorumiesimerkit muistuttavat aitoa keskustelua. Ne eivät täytä keskustelututkijoiden keskustelulle asettamia vaatimuksia esimerkiksi vuorojen suhteen, mutta ero niihin on sinänsä pieni, sillä todellisessa keskustelussakin loppujen lopuksi vain yksi henkilö puhuu kerrallaan.

Osoittaakseni aineistoni luotettavuuden viittaan jokaiseen Internet-esimerkkiini tarkalla verkko-osoitteella (ilman <http://-tunnusta>) ja päivämäärällä, jolloin olen kyseisen esimerkin verkosta poiminut.

3.4. Tutkimusmenetelmä

Käsittelen aineistojani luvuissa 4.1.1–4.1.3 niiden keskinäisessä kronologisessa järjestyksessä aineisto kerrallaan. Koska *josko*-artikkelissa itsessään ei ole vaihtelua liitepartikkelillisiä muotoja lukuun ottamatta, kiinnitän huomioni sanojen sijasta kokonaisuun lauserakenteisiin, mikä on myös kieliopillistumistutkimuksen, erityisesti sen diskurssipragmaattisen suuntauksen, lähestymistapa (ks. esim. Forsberg 2006: 366).

Ensimmäiseksi kunkin aineiston kohdalla on analyysini tärkein osa: *josko*-artikkelien jako neljän eri merkitystehtävän mukaisesti. Merkitystehtävät ovat aineistoista nousseita. Olen tehnyt tätä tutkielmaa pitkään ja edennyt välillä yrityksen ja erehdyksen kautta. Valmiiden mallien puuttuessa olen muokannut merkitystehtäväjakoakin useaan otteeseen ja nyt koen sen olevan niin selkeä ja kattava, kuin se voi pro gradu -tason tutkielmassa olla. *Josko*-artikkelin merkitystehtävät ovat aineistojeni perusteella:

1. (alisteinen) kysyvä '-ko'
2. toivomus, mahdollisuus 'jospa'
3. ehdollinen 'jos'
4. konsessiivinen 'vaikka'

Käsittelen merkitystehtäviä kunkin aineiston kohdalla tässä järjestyksessä. Tätä merkitystehtäväjaoittelua sinänsä tukevat muun muassa Vanhan kirjasuomen sanakirja, Ikolan

ym. tutkimus 1989 sekä Suomen murteiden sanakirja (ks. luvut 2.2.2. ja 2.2.3.2.).

Ryhmään 1 kuuluvat sekä *josko*-sanalla alkavat alisteiset kysymyslauseet että päälauseet, joissa *josko* toimii kysymyssanan tavoin. Viimeksi mainitut eivät ole alisteisia, joten tämä määrittely on ryhmän nimessä suluissa. Koska alisteinen, kysyvä *josko*-lause toimii usein hallitsevassa lauseessa olevan verbin objektina, olen tutkinut hiukan myös sitä, mitä nämä *josko*-lauseen objektikseen saavat verbit tyypillisesti kuvaavat. Samojen verbien toistuminen johtolauseissa viittaa ilmaisen vakiintuneisuuteen.

Ryhmä 2 on kaikista ongelmallisista, koska myös (alisteisissa) kysymyslauseissa (1) ja ehdollisissa lauseissa (3) voi olla toivomuksen sävy. Olen käyttänyt ryhmittelyperusteena sitä, että ryhmään 2 kuuluvat ne *josko*-partikkelit, joiden merkitys lauseessa on toivomusta ('jospa') tai mahdollisuutta ('mitä jos', 'entä jos') ilmaiseva ja jotka eivät ole "käännettävissä" alisteisiksi kysymyslauseiksi tai ilmaise toteutumisen ehtoa. Tarkoitan alisteiseksi kysymyslauseeksi käännettävyydellä sitä, että *josko*-sana poistetaan lauseesta ja *-ko*-kysymyspartikkeli liitetään lauseessa olevaan verbiin tähän tapaan:

Osumia ei ehkä ole vielä monta, mutta *joskopa* tuokin aktiivisella tykittämisellä uppoaisi.²⁴ (www.viisukuppila.fi/viewtopic.php?p=22701&sid=5a9f5146ca6e0d2df667bc90a9d193dd, 16.4.2006)

> Osumia ei ehkä ole vielä monta, mutta uppoaisiko tuokin aktiivisella tykittämisellä.
> vrt. Osumia ei ehkä ole vielä monta, mutta jospa tuokin aktiivisella tykittämisellä uppoaisi.

Tässä virkkeessä kirjoittaja mielestäni selvästi **toivoo** upottavansa tai pitää sitä **mahdollisena**, ei kysy epäsuorasti tai vain pohdi. Tähän viittaa myös *-pA*-liite. Siksi olen luokitellut esimerkin merkitystehtäväluokkaan 2. Tähänkin ryhmään kuuluu sekä pää- että sivulauseita.

Useiden tutkijoiden mukaan (ks. esim. Lauri Hakulinen 1999: 80–81 ja ISK: 1080–1081) adverbiaalikonjunktio *jos* esiintyy tyypillisesti konditionaalisen suhteen merkitsimenä. Käsitellessäni *josko*-sanana 'jos'-merkityksisiä esiintymiä käytän itse konditionaalisen suhteen sijaan ehdollisuuden käsitettä. Perustelen ratkaisua sillä, että käsite 'konditionaalinen suhde' menee helposti sekaisin konditionaali-moduksen kanssa, joka on myös yksi tutkimuskohteeni *josko*-ilmauksissa (ks. luku 4.2.4). Käsitteiden sekoittuminen on huomioitu myös Isossa suomen kieliopissa (s. 1081): "Käsite "konditionaalinen" kuvaa paremmin asiaintilojen välisiä ehtosuhteita kuin *isi*-tunnuksista modusta, jonka pääkäyttö on muualla kuin ehdon ilmauksissa". Mutta moduksen nimeä ei voi muuttaa, ja kun konditionaalinen suhde kuvaa joka tapauksessa ehtoa kahden lauseen välillä, 'jos'-merkityksiset *josko*-lauseet ovat analyysissäni ehdollisia.

Kuten aiemmin olen todennut, konsessiivinen merkitys seuraa helposti ehdollista

²⁴ Esimerkki on Internet-aineistostani, mutta en aloita vielä tässä käyttämiäni esimerkkien numerointia.

merkitystä, mistä on esimerkkejä myös muista kielistä (Lauri Hakulinen 1999: 81). Samalla tavalla sekä ehdollinen että konsessiivinen merkitys on muun muassa kopulatiivikonjunktiolla *saati, saatikka* (esimerkit Lauri Hakuliselta 1999: 54–55):

Mie maksan *sati* mie vähänkin jaksan. (ehdollinen)
Saatei härjät oo koskaan niin kun muut eläimet. (konsessiivinen)

Kaksi asiantilaa on keskenään konsessiivisessa suhteessa, kun toisen asiantilan pätemisestä odotuksenmukainen seuraus olisi, että toinen asiantila ei päde, mutta odotuksenmukaisuus ei toteudu. Konsessiivisissa ilmauksissa molemmat asiantilat ovat samanmerkkisiä (joko molemmat toteutuvat tai kumpikaan ei toteudu), vaikka odotuksenmukaista olisi siis, että toinen toteutuu ja toinen ei. (ISK: 1085.) Konsessiivisista *josko*-ilmauksista vain osa täyttää näin vahvan konsessiivisuuden määritelmän: osa on puolestaan luokiteltavissa ennemmin kommentoiviksi lisäyksiksi ('tosin') (ISK: 1087).

Oman aineistoni merkitystehtäväanalyysin jälkeen käsittelen *josko*-lauseissa olevien verbien tempuksia ja moduksia. *Josko*-lauseessa olevan verbin tärkeys perustuu siihen tutkimukseni aikana ilmi tulleeseen seikkaan, että valtaosa *josko*-lauseista on alisteisia kysymyslauseita, joissa *josko*-partikkelilla on korvattu yleensä nimenomaan lauseessa olevaan verbiin liittyvä kysyvä liitepartikkeli *-kO*. Verbin merkityksellä ei ole merkitystä, se voi olla mikä tahansa, mutta verbin tempus ja modus kertovat siitä, mihin *josko*-lauseet ajallisesti viittaavat sekä siitä, mikä *josko*-ilmausten sävy on (ks. esim. konditionaalien yhteydestä kohteliaisuuteen luku 5.3). On huomattava, että epäsuora (alisteinen) esitystapa mukauttaa joskus tempuksia *consecutio temporum*in mukaisesti (ks. esim. Alhoniemi – Ikola – Rintala 1990: 179–180), mutta aineistoissani tämä kuitenkin vaikuttaa olevan harvinaista, sillä imperfekti ja pluskvamperfekti esiintyvät *josko*-lauseen verbin tempuksena ylipäätään vähän.

Seuraavaksi analysoin kunkin aineiston kohdalla, mitä *josko*-lauseen sisältävät virkkeet ovat puhefunktioltaan. Perinteisen tavan mukaan lauseet on jaettu neljään lausetyyppiin eli lausemodukseen: väite-, kysymys-, käsky- ja huudahduslauseisiin. Puhefunktiot ovat puolestaan toteamus, kysymys, käsky (ISK:ssa direktiivi, ks. s. 1561; itse käytän direktiivin käsitettä) ja huudahdus. Toteamukset kuvaavat asiaintiloja, kysymysten avulla pyritään saamaan puuttuvia tietoja, ja direktiiveillä ohjataan tai käsketään toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla. Huudahduksilla ilmaistaan affektista suhtautumista. Ne eivät ole niin vakiomuotoisia tai selvärajaisia kuin muut puhefunktiot tai lausemodukset. (ISK: 845–847, 1560.) Lausemodusten ja puhefunktioiden ero on siinä, että lausemodus määrittelee vain muodon, kun taas puhefunktio huomioi, missä tehtävässä lausetta käytetään. Kieliopillisia muotojahan käytetään usein toissijaisiin funktioihin, esimerkiksi väitelauseita kysymyksenä.

(Hakulinen – Karlsson 1979: 276–277.) Kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö suomen kielessä ei ole satunnainen ilmiö vaan näyttää muodostavan systeemin. Eri tyyppien ajallinen, paikallinen ja sosiaaliryhmittäinen suosinta on yleistä. (Yli-Vakkuri 1986: 7–8.) Virkkeiden puhefunktion analysointi on mielestäni välttämätöntä sen ymmärtämiseksi, että vaikka *josko*-partikkelin merkitys olisi kysyvä, virkkeen merkitys ei välttämättä sitä ole. Puhefunktiotaotteluni on karkeahko ja perustuu pitkälti omaan kielitajuuni, mutta koen sen riittävän hyvin tässä yhteydessä. Etenkin huudahduksien tarkempi tutkiminen saattaisi johtaa erilaisiin tuloksiin. En ole kuullut esimerkkejä puhuttuna enkä suinkaan välttämättä nähnyt niitä osana vuoroa; tekstikontekstia on kyllä pääsääntöisesti ollut hyvin käytettävissä. Korostan vielä, että tässä tarkastelussa olen huomionut kokonaiset virkkeet, vaikka *josko* esiintyy useimmiten sivulauseissa: sivulauseille ei nimittäin yleensä ole mielekästä määritellä itsenäistä puhefunktiota eikä diskurssitehtävää (Auli Hakulinen – Fred Karlsson – Maria Vilkuna 1980: 119).

Lopuksi analysoin *josko*-lauseen sisältävien virkkeiden rakennetta ja *josko*-lauseen asemaa virkkeessä. Katson myös, onko *josko*-lauseet erotettu pilkuin muista lauseista: etenkin nykykielisten aineistojeni kohdalla voin sen perusteella arvioida aineiston esimerkkien oikeakielisyydestä. Sivulause tapauksissa *josko*-sanalla tai välittömästi sitä edeltävän alistuskonjunktion edessä tulisi olla pilkku, ellei *josko* aloita virkettä.

Luvussa 4.1.4 pohdin tutkielmani luotettavuutta. Luvussa 4.1.5 vertailen aineistojeni tuloksia ja teen niistä yhteenvedon; tässä luvussa ja siitä eteenpäin en enää pitäydy aineistojen keskinäisessä kronologisessa järjestyksessä. Luvussa 5 käsittelen tarkemmin aineistoista nousseita ilmiöitä *josko*-partikkelin esiintymisestä.

Luvussa 6 siirryn oman aineistoni tarkastelusta jälleen laajempaan historialliseen ja kielitieteelliseen kontekstiin. Perinteisen vertailevan menetelmän periaatteet huomioiden käsittelen murre- ja kansanrunoesimerkkejä sekä vieraiden kielten vaikutusta *josko*-partikkeliin liittyen. Lisäksi palaan näkökulmiini kieliopillistumisesta ja leksikaalistumisesta sekä puheenomaisuudesta kirjoituksessa *josko*-partikkelin kannalta.

Tutkimusmenetelmäni on enemmän laadullinen kuin määrällinen. Aineistoni ovat kohtalaisen pieniä (105, 157 ja 270 *josko*-tapaus), vaikkakin olen tehnyt niiden välillä jonkin verran myös kvantitatiivista vertailua. Laadullinen tutkimus antaa mahdollisuuden nostaa esiin useita näkökulmia *josko*-sanalla olemassaoloon sekä kiinnostavia tapauksia aineistoista.

4. JOSKO TUTKIMUSAINEISTOISSA

4.1. *Josko* 1800-luvun lehtikielessä

4.1.1. *Josko*-partikkelin merkitystehtävät 1800-luvun lehtikielessä

1800-luvun sanomalehtiaineiston 105 *josko*-lauseesta 82:ssa (78,1 %) *josko* on merkitykseltään interrogatiivinen eli kysyvä. Tässä aineistossa kysyvä *josko* esiintyy yksinomaan objektin asemassa olevan alisteisen kysymyslauseen alussa. Käytän näitä esimerkkitapauksia käsitellessäni Ison suomen kieliopin (s. 466) listausta ja ryhmittelyä alisteisen kysymyslauseen objektikseen saavista verbeistä. Olen katsonut hallitsevien verbien kaltaisiksi myös sellaisiksi muutettavissa olevat nominaalirakenteet (esimerkiksi ”huomiota ansaitsewa seikka on” > huomioida).

Alisteista *josko*-lausetta hallitseva verbi kuvaa useimmiten kysymistä tai selvän ottamista (ks. ISK: 466); näitä on 35 tapausta 82:sta, 42,7 %. Useimmiten esiintyvät verbit *kysyä* (26 tapausta, esimerkki 1) ja *tutkia* (4 tapausta, esimerkki 2) eri taivutusmuodoissaan (lihavoinnit minun):

- (1) Senaatin waltiwara-toimisto oli käskenyt tämän läänin maaherran tuomarein kautta, keräjäkunnittain **kysyä** waltiopäivämiehen waaliin oikeutetuilta talonpojansäätyläisiltä, *josko* he suostuwat maksamaan talonpojansäädyn pöytäkirjat wiime waltiopäiwäin keskustelemuksista, joka maksu tekee 354 markkaa 16 penniä kultakin tuomarikunnalta – –. (Sanomia Turusta 6.10.1865, nro. 40 s. 1)
- (2) Tästä näkyi, etteiwät wiime waltiopäiwät ole lausuneet mitään augmenttiverojen poistamisesta, waikkapa katsottaisiinkin sopiwaksi **tutkia**, *josko* niiden järjestämistä rusthollien suhteen katsottaisiin tarpeen waatimaksi taikka ei. (Uusi Suometar 25.4.1882, nro. 94 s. 1)

Esimerkissä 2 on rakenne *josko – taikka (ei)*. Tässä lauseyhteydessä sitä muistuttavan parikonjunktion *joko – tai* osa *joko* tulkittaisiin helposti fokusoiduksi ja siten pikemminkin ajankohdan sopivuutta kuin asiantilaa tiedustelevaksi, vaikka pelkkä temporaalinen *joko*-partikkeli on yleensä lauseen alussa fokusoimaton ja toimii verbikysymyksen tapaan (ISK: 1600).

Toiseksi yleisin alisteista *josko*-lausetta hallitsevien verbien ryhmä on tietämistä, tiedon saantia ja säilyttämistä kuvaavat verbit, joita on 21. Niistä yleisin on *epäillä* (6 tapausta, esimerkki 3; *epäillä*-verbistä lisää luvussa 4.2.1). Ratkaisemista kuvaavia verbejä on 12 (esimerkki 4), tiedon välittämistä 6 (esimerkki 5) ja ennakoitua 1 (esimerkki 6). (Ryhmittelystä ks. ISK: 466.) Esimerkeissä 3 ja 4 hallitsevia verbejä korvaavat

nominaalirakenteet. Lisäksi esimerkissä 4 on vaihtoehtoa kuvaava *josko* – *waiko* -rakenne.

- (3) Siihen päätökseen tulee myöskin kuin seuraawalla palstalla lukee sen **olewan epäilewänä** *josko* kansa suostuisi ilman palkan vähennystä kirkkoherroja wapauttamaan niistä maallisista toimista. – – Mutta kuin tiedämme että moni muukin **on epäwakawuudessa** siitä *josko* on oikein että papit wapautetaan kuntien maallisista toimista ja *josko* heidän palkoistaan woipi toiwoa mitään lisäystä uusien kunnallis-wirkamiesten palkkioon, pidämme welwollisuutenamme siitä lausua muutama sana. (Päivätär 5.3.1864, nro. 10 s. 1)
- (4) Rautatien suunnan suhteen Hiitolasta pohjoiseen päin **oli keskustelun-alaisena**, *josko* rautatie tulisi koskemaan Laatokkaa Kurkijoella waiko Lahdenpohjassa ja oliwat kaikki jäsenet yksimieliset siitä, että Lahdenpohja on sopiwin – – . (Wiipurin Sanomat 11.5.1887, nro. 71 s. 2)
- (5) Jotkut sanoiwat hänen warastawan, mutta se oli kenties panettelua, eikä kukaan saattanut warmuudella **sanoa**, *josko* hän oli ollut kiinni, waikka muutamat suurimmassa salaisuudessa wäittiwät hänen olleen Siperiassa. (Wiipurin Sanomat 26.10.1886, nro. 168 s. 3)
- (6) *Josko* siitä jaksaa syntyä todellinen teollisuus Euroopan kauppaa warten on wielä warsin waikea ennustaa. (Wiipurin Sanomat 12.10.1887, nro. 158 s. 3)

Ehdollinen 'jos'-merkitys on 13 *josko*-sanalla (12,4 %):

- (7) Hän meinaa, että ne maamme ”ruotsalaiset” koulut jokapaikassa olkoot aiwan umpiruotsalaisina pidettävät, *josko* niissä ei ”hullutusta” tekemään ruweta ja *josko* niitä kouluja ei semmoisiksi ”waltiollisiksi laitoksiksi” muuttumaan saateta – – . (Kansakunnan Lehti 29.10.1983, nro. 3 s. 3)

Seuraavassa esimerkissä *josko* toimii yhdessä *jos*-sanan normaaleista tehtävistä (ks. esim. SMS s. v. *jos*), aloittamassa kielteissävyiseen virkkeeseen kuuluvaa määrää tarkentavaa lauseketta:

- (8) Niinpä owat asianomaiset kunnanhallitukset panneet liian wähän *josko* ensinkään mitään arwoa niihin todistuksiin, jotka oppilaiset kuitenkin owat welwolliset esiin tuomaan – – . (Helsingin Uutiset 23.11.1863, nro. 93 s. 3)

Konsessiivinen 'vaikka'-merkitys on kymmenellä *josko*-sanalla (9,5 %). Vahvimmin konsessiivisia ovat kolme *josko kohta* -rakennetta (esimerkit 9 ja 10). Liittokonjunktio *jos kohta* on merkitykseltään konsessiivinen, eli periaatteessa näissä tapauksissa voidaan katsoa *josko*-sanana vain korvaavan *jos*-sanana. Käsittelen kuitenkin *josko*-ilmauksia rakenteina enkä yksittäisen sanan edustuksina, joten luokittelutapani on kaikkien aineistojen kohdalla sama: kun *josko*-rakenteen merkitys on konsessiivinen, olen luokitellut sen konsessiiviseksi, vaikka *josko*-sana korvaisi rakenteessa vain ehdollisen *jos*-sanana.

- (9) Kummassakaan tapauksessa ei mikään mahdollinen asia ole, että Rajewskin laumat olisivat perihäwiöön joutuneet, *josko kohta* Suomalaisten mies-luku ei ollut enempi kuin noin 40, hänen sitä noin 10 miestä wahwempi – –.
(Päivätär 13.8.1864, nro. 33 s. 4)
- (10) Hyvän tarkoituksen rinnalle tarwitaan hywää opillista taitoakin, *josko kohta* hywä tarkoitukseen ei aina seuraa hywää taitoa – –.
(Kansakunnan Lehti 29.10.1863, nro. 3 s. 2)

Vahvaa konsessiivisuutta on myös seuraavassa esimerkissä, jossa odotuksen- tai oikeastaan toivomuksenmukaista olisi saada ostaa ”ensikädestä” eikä mistään muualta, mutta se ei onnistu:

- (11) Näinkin järjestettynä tultaisiin tilaisuuteen ostaa useimmat tawarat ensikädestä, *josko* kahvi ja moniaat muut tawarat olisikin pakko ostaa toisesta.
(Wiipurin Sanomat 9.11.1886, nro. 176 s. 2)

Lauseiden suhde on tulkittavissa konsessiiviseksi myös joissakin *jos...niin*-ilmauksissa (ISK: 1083). Tässä aineistossa *josko...niin* esiintyy kolme kertaa, ja ne kaikki ovat tulkittavissa konsessiivisiksi. Tässä yksi esimerkki:

- (12) Häwetä siinä ei tarwitse köyhäkään lahjainsa wähyttä; sillä köyhän ropoja rikkaan kulta owat yhtä arwoiset tässä asiassa, *josko* ei ulkonaisessa päällekatannossa *niin* kuitenkin hengellisen elämän edistytämässä, kuin se rukouksella ja wapaalla mielellä annetaan. (Sanomia Turusta 27.6.1862, nro. 26 s. 3)

Usein, myös tässä aineistossa, konsessiivinen *josko* toimii kuitenkin enemmän kommentoivana lisäyksenä (’tosin’) kuin konsessiivisen suhteen merkitsimenä (ISK: 1087):

- (13) Tämmöisissä tapauksissa kieltää myös apostoli sanoilla tahi esi-merkillä houkuttelemasta ketään ihmistä sellaiseen, *josko* itsessään oikeutettuunkin tekoon, joka ei woisi tapahtua hänen heikkoa omaatuntoansa loukkaamatta.
(Uusi Suometar 17.4.1878, nro. 46 s. 1)
- (14) Me saamme sitten useammin tilaisuutta ruumiinliikuntaan metsämiehinä, *josko* tosin harwemmin satureina. (Uusi Suometar 3.4.1878, nro. 40 s. 3)

’Tosin’-merkitys kertoo, että edeltävän lauseen sisällössä on jotain kritisoitavaa (ISK: 1085, esimerkit 13 ja 14).

4.1.2. *Josko*-lauseiden verbien tempukset ja modukset 1800-luvun lehtikielessä

Aineiston 105 *josko*-lauseesta 93:ssa on finiittimuotoinen verbi (88,6 %), 12:ssa ei (11,4 %).

Verbittömissä tapauksissa *josko* on tyypillisesti konsessiivinen, kommentoiva lisäys (esimerkit 13 ja 14 edellä sekä 15).

- (15) Onpa täällä hyviä, *josko* warjopuoliakin. Ingeroisten tehtaalla on perustettu viimeistalwena kansakoulu ja lauluseura ynnä tilattu harmooni.
(Uusi Suometar 24.9.1881, nro. 220 s. 2)

Josko-lauseessa olevan verbin tempus on useimmiten, 69,9 %:ssa verbillisistä tapauksista, preesens (esimerkki 16): näistä selkeästi tulevaisuuteen viittaavia (esimerkit 4 ja 6 edellä) on 73,8 %. Muut tempukset ovat keskenään suunnilleen yhtä yleisiä: imperfekti (esimerkki 17) esiintyy yhdeksän, perfekti (esimerkki 18) kymmenen ja pluskvamperfekti (esimerkki 5 edellä) yhdeksän kertaa.

- (16) Eräs tärkeimmistä kysymyksistä tutkittaessa, *josko* planetissa on eläviä olennoita, on se, minkälainen lämpö siellä on.
(Wiipurin Sanomat 10.12.1886, nro. 194 s. 3)
- (17) Huhtikuulla wakuutti, näet, kamreri Weckström nimituomari Wuoriolle, tämän kysyessä, *josko* huhuissa oli perää, että nimituomari Molander olisi woittanut – – . (Wiipurin Sanomat 8.7.1887, nro. 103 s. 2)
- (18) On kysymys, *josko* näistä kokouksista on ollut hyötyä sillä tavaa, kuin niitä nyt on pidetty. (Uusi Suometar 14.6.1882, nro. 163 s. 1)

Josko-lauseessa olevan verbin modus on useimmiten, 74,2 %:ssa verbillisistä tapauksista, indikatiivi (muun muassa esimerkit 17 ja 18 edellä). Konditionaali esiintyy 23 kertaa (esimerkki 11 edellä) ja potentiaali kerran:

- (19) Mutta meitä epäilyttää waan *josko* jälkimmäisestäkään tullenee mitään hyötyä, niin kauwan kuin karjan tuotteiden kauppa on nykyisellä kannalla.
(Sanomia Turusta 3.2.1865, nro. 5 s. 3)

Imperatiivia *josko*-lauseissa ei esiinny lainkaan, mikä on ymmärrettävää, sillä imperatiivi ei yleensä ole mahdollinen sivulauseissa. Referaatissa sitä vastaa indikatiivi tai konditionaali. (ISK: 843, 1403.)

4.1.3. *Josko*-lauseet 1800-luvun lehtikielen virkkeissä

1800-luvun sanomalehtiaineistoni 105:stä *josko*-lauseen sisältävästä virkkeestä 71,4 % on puhefunktioiltaan toteamuksia (esimerkki 20), 14,3 % kysymyksiä (esimerkki 21) ja 14,3 % direktiivejä (esimerkki 23) eli tekemään ohjaavia käskyjä, pyyntöjä tai neuvoja (ISK: 1560–

1561). Huudahduksia aineistossa ei ole.

- (20) Mutta jo tämä lehti sen näyttää, että sotaa sitä meilläkin käydään, *josko* ei miekallakaan, niin ainakin kielellä ja kynällä wuoron perään ja niin ruotsiksi kuin suomeksikin. (Kansakunnan Lehti 29.10.1863, nro. 3 s. 4)
- (21) Eikö niiden wirkamiesten, joita Suomen kansa hiellään ja näljällään ruokkii, joukossa ole ketään, jonka tässä tapauksessa olisi selittäminen *josko* tientekowelwolliset Wiipurin pitäjässä owat saaneet nauttia suomalaista oikeutta eli ei? (Wiipurin Sanomat 10.12.1886, nro. 194 s. 2)
- (23) Maanomistaja, joka haluaa lohkomista yllä mainitusta laadusta, antakoon maamittarin panna maan kartalle – –. Sitten tulee Kihlakunnan oikeuden ilmoituksen saatua, siinä järjestyksessä kuin yllä mainittu kuulutus 3:ssa momentissa säätää, tutkia *josko* se aivottu lahkominen on sallittava ja siitä lausua päätöksessä, johon muutosta saadaan hakea Lakmannin oikeudessa ja sitte Ylioikeuksissa, miten riita-asioista yleensä säätyy on. (Päivätär 3.10.1863, nro. 5 s. 2)

Kaikissa 105 virkkeessä *josko* esiintyy ainoastaan sivulauseissa. Kieliopin kannalta on muistettava, että sivulauseet eivät yksin edusta mitään puhetoimintoa vaan esittävät esimerkiksi konditionaalista tai temporaalista taustatietoa päälauseesta (ISK: 843). 105 sivulause-esiintymästä ainoastaan kahdessa sivulause edeltää päälauseita (esimerkki 6 edellä ja 24):

- (24) *Josko* ja millä luokilla, paitsi valmistavan koulun I:llä, on sijaa uusia oppilaita varten, on vielä epätietoista. (Finland 17.5.1890, nro. 112 s. 1)

98,1 % *josko*-sivulauseista on siis yhden tai useamman päälauseen (ja mahdollisen muun sivulauseen) jäljessä:

- (25) Nimimerkki J. on antanut Uuden Suomettaren numerossa 244 kirjoituksessaan „Suomen kansan kristillisestä kaswatuksesta” sängen perusteellisen ja miellyttävästi wakuuttawan lauseen lukukinkerien tarkoituksesta ja tämän tarkoituksen saawuttamisesta. J. puolustaa lukusia kylissä, jättäen kuitenkin mainitsematta, *josko* nämä toiminnat olisiwat pidettävät talwella waiko kesällä. (Uusi Suometar 10.11.1881, nro. 260 s. 3)

Virkerakenteet ovat yleensä pitkiä ja *josko*-lauseen jäljessä on usein vielä sivulause(ita), kuten seuraavassa esimerkissä:

- (26) Kansat owat nimittäin useimmiten puuttuwan maltin kautta häwittäneet tilan, joka, *josko* se ei ole paras mahdollinen, kuitenkin on sen puolesta hywä, että se on edistymisen oikealla radalla. (Helsingin Uutiset 29.10.1863, nro. 86 s. 3)

Tämän aineiston erittäin pitkien ja vaihtelevien virkerakenteiden vuoksi en tee tämän tarkempaa analyysia *josko*-lauseiden asemasta virkkeissä.

67 tapauksessa *josko*-lause on erotettu päälauseesta pilkulla ja 38 tapauksessa ei. Pilkun käyttäminen tai käyttämättä jättäminen ei näytä olevan johdonmukaista. Pitkien lauserakenteiden ja aineiston iän vuoksi pilkkusääntöjen noudattamisesta ei voi päätellä tämän aineiston oikeakielisyydestä. On toki oletettavaa, että 1800-luvun sanomalehtiin kirjoittavat ovat kirjoittaneet suomen kieltä niin hyvin kuin ovat suinkin osanneet.

4.2. *Josko* nykyisessä lehtikielessä

4.2.1. *Josko*-partikkelin merkitystehtävät nykyisessä lehtikielessä

Aineiston 157:stä *josko*-partikkelista 128 (81,5 %) on merkitystehtävältään kysyviä. *Josko*-lauseen objektikseen saava verbi kuvaa tyypillisesti kysymistä tai selvän ottamista (ks. ISK: 466). Näitä tapauksia on 75/123 (61,0 %, viidessä lauseessa ei ole hallitsevaa verbiä). Useimmiten esiintyvät verbit *kysyä*, *pohtia* ja *mieltiä* (esimerkit 27, 28 ja 29) eri taivutusmuodoissaan (lihavoinnit minun):

- (27) Alkuvuodesta 1998 Young vieraili Crosby, Stillsin ja Nashin keikalla, ja hieman myöhemmin Stills **kysyi** *josko* vanha soittokamu tulisi soittamaan kitaraa kolmikon levytysseesioon. (Turun Sanomat 1999)
- (28) Summa on korkea: Anderssonin mielestä olisikin syytä **pohtia**, *josko* Helsinki tarjoutuisi turvakaupungiksi sellaisille kirjailijoille, jotka eivät tarvitse ympärivuorokautista suojelua. Hän antaa ymmärtää, että kovien budjettileikkausten aikana on vaikea perustella ihmisille, miksi vainottuun kirjailijaan täytyisi sijoittaa joka päivä 10000 markkaa. (Helsingin Sanomat 1995)
- (29) Nyt vakavissaan on ruvettu **mieltimään**, *josko* eritasoliittymään pitääkin rakentaa aivan uusi suora ramppi Joensuusta päin tuleville. (Karjalainen 1998)

Kuten muun muassa esimerkeistä 27 ja 29 voi nähdä, *josko* esiintyy tässä aineistossa usein lauseissa, jossa referoidaan jonkun puhetta tai ajatuksia. Muuten näissä tapauksissa kirjakielissä suosittaisiin konjunktiotonta rinnastusta (Saukkonen 1970: 2): *Stills kysyi vanhaa kaveriaan soittamaan kitaraa kolmikon levytysseesioon* (vrt. esimerkki 27) ja *On ruvettu mieltimään uuden suoran rampin rakentamisen mahdollisuuksia* – – (vrt. esimerkki 29).

Toiseksi yleisin ryhmä (ks. ISK: 466) ovat tietämistä, tiedon saantia ja säilyttämistä kuvaavat verbit (28/123, 22,8 %). Niistä yleisin on *epäillä*-verbi (10 tapausta, esimerkki 30),

joka on siitä erikoinen, että se välittää myönteisessä muodossa kielteistä ja kielteisessä muodossa myönteistä tietoa (lihavoinnit ja vrt.-rakenne minun):

- (30) Eduskunnan käsiteltäväksi ehdotusta odotetaan alkusyksystä, vaikka tällä hetkellä moni taho **epäilee**, *josko* esitystä yleensä annetaan eduskunnalle. (Karjalainen 1992)
 > tiedon tulkinta: esitystä ei anneta eduskunnalle
vrt.
 – – monikaan taho **ei epäile**, *josko* esitys annetaan eduskunnalle.
 > tiedon tulkinta: esitys annetaan eduskunnalle

Epäillä-verbin käyttö myönteisenä olisi korvattavissa myös *tokko*-rakenteella, jota on pidetty kieliopillisesti hyväksyttävänä toisin kuin *josko*-rakennetta (esimerkki minun):

- – moni taho **mieltii**, *tokko* esitystä yleensä annetaan eduskunnalle.
 > tiedon tulkinta: esitystä ei anneta eduskunnalle

Käsittelen *tokko*-rakennetta vielä erikseen luvussa 6.2.

Kolmanneksi yleisin ryhmä (ks. ISK: 466) on ennakoivat verbit (15 tapausta, 12,2 %). Loput verbeistä (5 tapausta) kuvaavat ratkaisemista. Ennakoivista verbeistä ehdottomasti yleisin (11 tapausta) on *odottaa*, *odotella* (esimerkit 31 ja 32). Se ei ole Ison suomen kieliopin (ISK: 466) listauksessa, mutta käyttämästäni viidestä ryhmästä se kuuluu ilman muuta ennakoiviin verbeihin. Viidennen ryhmän – tiedon välittämistä kuvaavien verbien – edustajia tässä aineistossa ei ole.

- (31) Ikävä on myös vanhan Venäjän kirjallisuuden keskeinen tunnetila: ollaan, hikoillaan, juodaan teetä, joku käy välillä ulkona ampumassa itsensä, taas ollaan ja **odotetaan**, *josko* jotain tapahtuisi: ei tapahdu. Korkeintaan vallankumous. (Helsingin Sanomat 1995)
- (32) Ksylitolipurkkaa on otettukin vastaan ja nyt **odotellaan**, *josko* jokin hammasharjaryitys haluaisi jakaa tuhatkunta lasten hammasharjaa päiväkoteihin. (Helsingin Sanomat 1995)

Toivomusta tai mahdollisuutta kuvaa 27 *josko*-tapausta (17,2 %, esimerkki 33). Ehdollinen ’jos’-merkitys on vain yhdellä tämän aineiston *josko*-ilmauksella (0,6 %). Esimerkissä 34 on ehtoa ilmaiseva yhdysrakenne *josko – niin* (ISK: 1513).

- (33) Nyt tekee mieli jo harjoittelun pariin. Ensi kaudella on edessä uudet haasteet. *Josko* pääsisi vihdoon sellaiseen 13.60:n vakiosuoritukseen, toivoi Niemi. (Turun Sanomat 1999)
- (34) *Josko* terveyttä riittäisi, niin pihaan saisi vaikkapa oman vellikellon. (Karjalainen 1998)

Myös konsessiivisia *josko*-tapauksia tässä aineistossa on ainoastaan yksi (0,6 %):

- (35) Pieniä yllätyskuluja ilmaantuu aina, mutta kyllä tällä osallistujamäärällä päästään omilleen, *josko* ei tule hirveää voittoakaan, Muje toteaa. (Karjalainen 1998)

Se on suora lainaus puheesta ja oikeastaan enemmän kommentoiva lisäys ('tosin') kuin varsinainen konsessiivisen suhteen merkitsijä.

4.2.2. *Josko*-lauseiden verbien tempukset ja modukset nykyisessä lehtikielessä

Aineiston 157 *josko*-lauseesta verbillisiä on 151 (96,2 %) ja verbittömiä 6 (3,8 %).

Verbittömiä tapauksia on monenlaisia. Esimerkissä 36 *josko*-lauseen verbittömyyden syynä on lauseen tarkoituksellinen katkaisu kolmella pisteellä. Esimerkissä 37 on kyse kun – niin - yhdysrakenteesta, jossa ehdollista asiaa (siirtyminen) ei enää toisteta *josko*-lauseessa. Myös esimerkiksi 38 verbitön *josko*-lause viittaa edellä kerrottuun, nimittäin edeltävässä virkkeessä mainittuun kykenemiseen.

- (36) Radiossa Esko Riihelä laski litrahinnaksi 14 mk jos bensiini olisi kytketty oluen hintakehitykseen! Taas on ikuisuuskyseksen aika: *josko* diesel... (Aamulehti 1995)
- (37) Pirkan soudun tekninen asiantuntija Tapio Tolonen sai puolimatkan poijulla kuulla rannalle kokoontuneen kiukkuisen soutuyleisön mielipiteet siitä, missä soutua sopii tarkkailla. Ja kun tekninen asiantuntija ei hyvällä suostunut siirtymään, niin *josko* pahalla. (Aamulehti 1995)
- (38) Yhtään voimakkaasti mieleen jäänyttä tapahtumaa kuluneelta vuodelta ei joensuulaissyntyinen tangotähti kykene noin vain keksimään, sillä koko vuosi on ollut silkkaa vilinää, kiirettä ja pyöritystä. Vai *josko* sittenkin? (Karjalainen 1998)

Josko-lauseessa olevan verbin tempus on useimmiten preesens (90,7 % verbillisistä tapauksista). Preesensmuotoisista verbeistä selkeästi tulevaisuuteen viittaavia (esimerkki 39) on 56,9 %. Toiseksi yleisin on perfekti (5,3 %). Imperfekti esiintyy vain kaksi (1,3 %) ja pluskvamperfekti neljä kertaa (2,6 %).

- (39) Korot lähtivät pieneen nousuun dollarin laskun myötä. Joissain amerikkalaisarvioissa alettiin veikkaila, *josko* Yhdysvaltain keskuspankki sittenkin nostaisi korkotasoa ensi viikon kokouksessaan. (Helsingin Sanomat 1995)

Konditionaali on *josko*-lauseessa olevan verbin tyypillisin modus: tapauksia on peräti 117, 77,5 % (esimerkki 40). Indikatiivi esiintyy 34 kertaa (22,5 %, esimerkki 41).

- (40) Antti Kulmalan kauppa-apulainen Saima kokeilee, *josko* isännän entistämän 1700-luvulta peräisin olevan kustavilaisen keinutuolin liimaukset jo olisivat kuivuneet.

(Turun Sanomat 1999)

- (41) Kaupunginhallituksen puheenjohtaja Seppo Pyykkö sanoo, että Pankakoskelle tutkitaan nyt myönteistä ratkaisua, *josko* kirjastolle järjestyy kohtuuhintaan tilat koulun kiinteistöstä. (Karjalainen 1998)

Esimerkissä 40 kiintoisaa on *josko*-lauseessa oleva temporaalinen *jo*. Mainittu liimausten kuivuminen on tietysti ajan mukaan etenevä prosessi, ja *jo*-sanana myötä kysyvyys kohdistuu nimenomaan siihen, onko aikaa kulunut riittävästi kuivumisen tapahtumiseksi. Oikeastaan *josko* on tarpeeton, sillä virke voisi yhtä hyvin olla muotoa – – *Saima kokeilee, joko isännän entistämän – – keinutuolin liimaukset olisivat kuivuneet.*

Potentiaali ja imperatiivi eivät esiinny tämän aineiston *josko*-lauseiden verbin moduksena kertaakaan.

4.2.3. *Josko*-lauseet nykyisen lehtikielen virkkeissä

Nykykielen sanomalehtiaineiston 157:stä *josko*-lauseen sisältävistä virkkeistä valtaosa (134 tapausta, 85,4 %) on kokonaisfunktioltaan toteamuksia (esimerkki 42). Kysymyksiä on 22 (14,0 %, esimerkit 44 ja 45) ja huudahduksia (esimerkki 43) yksi, direktiivejä ei lainkaan.

- (42) Toisaalta radiorunoudessa on ongelmansakin, kun säkeisiin ei voi palata ja miettiä vielä vähän lisää. Eihän runoja ole enää vuosikymmeniin kirjoitettu korvalle. Onkin kiintoisaa nähdä, *josko* tämääntyypinen levitys ajan mittaan muuttaa tekstejä.
- (43) Uittotoiminnan historian esillekaivaminen ja sen hyödyntäminen matkailussa herätti myös keskustelua. Idea ei kelvannut 10 vuotta sitten, *josko* nyt! [kappaleen loppu] (Karjalainen 1992)

Josko esiintyy päälauseessa 10 kertaa ja sivulauseessa 147 kertaa. Päälause-esiintymistä yhdeksän koostuu pelkästä päälauseesta. Kuudessa niistä kysyvä *josko* on lauseen ensimmäinen tai toinen konstituentti (esimerkki 38 edellä, 44 ja 45):

- (44) Vaihdettiin vaihteeksi. *Josko* uuden vakuuttajan kanssa sujuisi? (Aamulehti 1995)
- (45) Sininen pakettiauto notkahti Tallinkista Helsingin Olympialaituriin ensimmäisenä, vain joutuakseen tullimiesten kynsiin. *Josko* löytyisi Viron herkkuja – tanskalaista meetvurstia, ruotsalaista voita, raakaa balttilihaa, amerikkalaista pakastebroileria? (Helsingin Sanomat 1995)

Näissä esimerkeissä vaikutetaan referoitavan sen henkilön tai niiden henkilöiden ajatuksia, jotka tekstissä on viimeksi mainittu. Esimerkissä 38 referoidaan tangolaulajan, esimerkissä 44 kirjoittajan itsensä ja esimerkissä 45 tullimiesten ajatuksia. Se, ovatko yllä olevat esimerkit

aidosti kysyviä, on pohdinnan arvoista. Koska kyse on sanomalehtiteksteistä, aito kysyvyys on suurimmillaankin vain sitä, että toimittaja toivoo lukijan vastaavan kysymykseen mielessään ennen kuin jatkaa tekstin lukemista eteenpäin. Tekstin jäsentäminen kysymyksillä ei ole mitenkään harvinaista. Tämän aineiston ainoa tapaus, jossa *josko*-päälausetta seuraa sivulause (esimerkki 46), täyttää myös retorisen kysymyksen vaatimukset. Retorinen kysymys on ikään kuin väite, johon puhuja sitoutuu ja joka oikeastaan sisältää kysymyksen lisäksi myös siihen tarkoitettun vastauksen (ISK: 1609). Sen lopussa ei myöskään ole kysymysmerkkiä:

- (46) Sanotaan, ettei tyhmä ole se, joka paljon pyytää vaan se, joka paljon maksaa. Mutta *josko* talouden pyörät pyörisivätkin vinhempaan, kun hinnan kohtuullisuutta ei jätettäisi yksin ostajan arvioitavaksi. (Helsingin Sanomat 1995)

Retorinen kysymys on usein pohdiskeleva arvio. Niinpä esimerkin 46 *josko*-sanana voisi tulkita myös 'ehkä'-merkitykseksi (vrt. *jos*-sanana merkitystehtävät luvussa 2.2.3.2).

Josko-sanana esiintyminen päälauseessa on harvinaista mutta kiinnostavaa. Yksinkertaisista *josko*-alkuisista lauseista on usein helppo huomata, että lukija implikoi ne näennäisestä päälauseasemasta huolimatta syntaktisesti alisteisten lauseiden tavoin. Niihin voi helposti kuvitella hallitsevan lauseen (joka voisi olla esimerkiksi pelkkä *Pohdin*), tai sitten *josko*-lauseetta edeltävä erillinen lause on semanttisesti *josko*-lauseetta hallitseva lause (esimerkki 47).

- (47) Poikkesin kysymään viereisen lukion oppilaiden mieltä. *Josko* nuorisoa kiinnostaisi? (Aamulehti 1995)

Myös esimerkeissä 48 ja 49 *josko* luo yhteyden edeltävään tekstiin. Näissä tapauksissa *josko* aloittaa ”uuden” päälauseen kenties siksi, että päälauseelle alisteisen sivulauseen alussa sen merkitys saatettaisiin helposti ymmärtää ehdolliseksi (ks. vrt.-rakenteeni esimerkkien yhteydestä). Olen tulkinnut *josko*-sanana näissä esimerkeissä toivomusta tai mahdollisuutta ilmaisevaksi. Toisaalta voisi ajatella, että lauseiden välillä on finaalin suhde (toiminta ja sen tarkoitus, ks. esim. ISK: 1079); esimerkin 48 Hemminki pyörii Messukeskuksen näyttelyyn etsiäkseen uutta pyörää, ja esimerkin 49 kirjoittaja tai haastateltava lähtee Aasiaan tai Afrikkaan, jotta saisi uusia kokemuksia. Molemmissa esimerkeissä referoidaan ajatuksia.

- (48) Viikonloppuna Hemminki pyörii kotoaan Yliskylästä ainakin Messukeskuksen pyöräilynäyttelyyn. *Josko* sieltä löytyisi sopiva hänen halajamansa täysijousitettu pyörä. (Helsingin Sanomat 1995)
vrt. Viikonloppuna Hemminki pyörii – – pyöräilynäyttelyyn, *josko* sieltä löytyisi...
- (49) Tammikuussa lähden Aasiaan tai Afrikkaan. *Josko* sieltä voisi jotain uusia

kokemuksia ammentaa, ihan vaikka firman toimenkuvaa rikastuttamaan...
(Hyvinkään Sanomat 1994)
vrt. Tammikuussa lähden Aasiaan tai Afrikkaan, *josko* sieltä voisi jotain...

Josko-sivulauseista 98 % sijaitsee päälauseen jäljessä (esimerkki 50) ja niitä voi edeltää ja/tai seurata myös toinen pää- tai sivulause (esimerkki 51). Esimerkissä 50 *niitä*²⁵ osoittaa puhekielisyyttä ja sitä, että kyseessä on Haapalan, ei kirjoittajan näkökulma.

- (50) Jäätelöauton kuski Ari Haapala päivystää, *josko* niitä asiakkaita näkyisi.
(Karjalainen 1998)
- (51) Hiljan pääkaupungin päälehti julkaisi feature-jutun (kera kartan) 12 suosituimmasta julkisesta virtsaamispaikasta kummankin sukupuolen osalta. En halua kuulostaa sappitautiselta vanhalta hyypiöltä, enkä oikeasti sitä olekaan, mutta se antoi masentavan näkökulman tämän ajan Suomeen ja mietin, *josko* tämä avulias osa topografiaa pitäisi lisätä niihin tietopaketteihin, joita annetaan tuhansille ulkomaalaisille vierailijoille, jotka tulevat kulkemaan pääkaupungin kautta tulevina kuukausina? (Turun Sanomat 1999)

Sivulause-esiintymistä kaksi on kommenttiadverbiaalin (ISK: 949) kaltaisia lisäyksiä (esimerkki 43 edellä ja 52).

- (52) Runsaan tunnin aikana pumpattiin vieraisiin – – annos Riihimäki-tietoutta. – – Useampikin puheenvuoron käyttäjä totesi hieman selittävään sävyyn, että vastahan presidentti marraskuussa edellisen kerran kylässä kävi ja silloinkin valistettiin, mutta *josko* nyt vielä kumminkin. (Helsingin Sanomat 1995)

Esimerkissä 52 *josko*-partikkelia seuraa *vielä kumminkin*, joka ilmaisee toiminnan (tässä tapauksessa uudelleen tapahtuvan valistamisen) olevan jotain muuta kuin mihin vieraiden oletetaan varautuneen. Odotuksenvastaisuuden ilmaiseminen *josko*-lauseessa on aineistoissani harvinaista: sitä on lähinnä konsessiivisissa ilmauksissa ja *josko sittenkin* – tapauksissa (esimerkki 38 edellä).

On myös tavallista, että (sivu)lause toimii toisessa lauseessa verbin täydennyksenä, esimerkiksi objektina, tai substantiivin tai adjektiivin määrittäenä. Esimerkissä 53 hakasulkeilla merkitsemäni *josko*-lause on päälauseen adverbiaalitäydennys:

- (53) Lähikauppiaat neuvottelevat kaupungin kanssa, [*josko* kaupunki osallistuisi ostosten kotiinkuljetuskustannuksiin]. (Karjalainen 1998)

Jatkan tämäntyyppistä analyysia, kun käsitelen alisteisia kysymyslauseita luvussa 5.2.

Josko-sivulause on erotettu muista lauseista pilkulla 130 tapauksessa ja kaksoispisteellä ja

²⁵ *Niitä* ei ole tässä yhteydessä täsmentävä (vrt. *niitä joitakin tiettyjä* asiakkaita).

ajatusviivalla molemmilla kerran. Olen laskenut pilkullisiksi myös ne tapaukset, joissa pilkun ja *josko*-sanan väliin jää toinen konjunktio (*niin, että, mutta*). 15 tapauksessa pilkkua ei ollut käytetty:

- (54) Niemi varasi kinkkunsä ajoissa, mutta kauppaan jäi vielä liuta ihmisiä odottamaan *josko* kinkun vielä saisi. (Aamulehti 1995)

Koska pilkutussääntöä on kuitenkin noudatettu lähes 90-prosenttisesti (132 tapauksessa 147:stä), aineiston voi tämän ja tietysti muidenkin aineistosta näkyvien seikkojen myötä luokitella varsin oikeakieliseksi.

4.3. *Josko* Internetin kielessä

4.3.1. *Josko*-partikkelin merkitystehtävät Internet-aineistossa

Internet-aineiston 270:stä *josko*-partikkelista kysyviksi on luokiteltavissa 124 kappaletta (45,9 %).

- (55) Tiedä sitten *josko* tätä ryhmää enää kukaan seuraa, mutta kokeillaan kuitenkin: Yksi pelkästään muinaisen 486:n omistava tuttu kyseli minulta *josko* jostain vielä löytyisi DOSissa (tai Windows 3.1x:ssä) pyörivä musiikkiohjelma, joka mieluiten ei olisi trakterimainen, vaan nuotit lätkittäisiin tavan nuottiviivastolle. (groups.google.com/group/sfnet.atk.ms-dos/browse_thread/thread/461277728d39fddf/67489cb10b0c1021?ink=raot, 4.1.2007)

Alisteisen *josko*-lauseen objektikseen saavat verbit tai nominaaliset ilmaukset ovat merkitykseltään samankaltaisia kuin muissakin aineistoissa, mutta sanastoa on käytetty monipuolisemmin. Alisteista *josko*-lausetta hallitsevat esimerkiksi seuraavat verbit ja nominaaliset rakenteet: *kaivella, varmistaa, porista* 'keskustella', *laittaa viestiä, olla utelias, katsastaa, tsekkailta*. Katsomista tarkoittavia verbejä on paljon (esimerkki 56). Kysymistä tai selville ottamista kuvaavat verbit ovat kuitenkin tässäkin yleisimpiä.

- (56) **Katselimme** *josko* paperiosastolla olisi ollut jonkinlaista teippiä, mutta eipä sellaista silmään sattunut. (www.cc.jyu.fi/~smkosone/vaihtoaika/index.php?g=/.KreikkaVaihto2002_2003/&d=20020928&l=fi, 13.4.2006)

Tämän aineiston kohdalla onkin merkille pantavaa, että toivomusta tai mahdollisuutta kuvaa peräti 88 *josko*-tapausta (32,6 %).²⁶ Esimerkissä (57) *josko*-partikkelin merkitys on 'jospa' (toivomus) tai 'siltä varalta että' (mahdollisuus):

²⁶ Palaan tähän aineistojeni vertailuluvussa 4.5.1.

- (57) Pidän myös tätä juttua esillä, *josko* joku siitä hyötyisi. Toivottavasti tämä ei loukkaa ketään. (www.tukiasema.net/keskustelu/show.asp?id=32103&c=16&p=1&pm=1, 8.1.2007)

Esimerkin 54 voisi tulkita myös finaalisiksi ("teen näin, *jotta* joku tästä hyötyisi").

Ehdollinen 'jos'-merkitys on 35 *josko*-partikkelilla (13,0 %):

- (58) Kuopiossa me saimme neljä pulkkaa keikka bussiin vietäväksi. Mahtavaa! *Josko* istuminen alkaa turruttaa, voi bussin pysäköidä jonkun pikku mäen juurelle ja pidot alkakoon. (www.irinansivut.com/paivakirja.html?id=22, 13.4.2006)
- (59) Flektiä on hyvä kokeilla pyörittää käsin, että pyöriikö se ylipäättään, vai onko jumissa. *Josko* flekti ei ole jumissa, niin sitä voi yrittää koekäyttää antamalla akusta virtaa maan ja kovimman nopeuden pinneihin, eli flektille menevään liittimeen, värit ruskeaa ja nopein nopeus Musta/Sini. – – Liitinpakettiin voi päästä paremmin käsiksi irrottamalla etulampun, *josko* muuten tuntuu vaikealta. (www.btcf.fi/forum/archive/index.php/t-71132.html, 8.1.2007)

Konsessiivisia, 'vaikka'-merkityksisiä *josko*-partikkeleita on aineistossa 23 (8,5 %). Näistä puolet (12) on *joskokin/joskokaan*-tapauksia. On ilmeistä, että näiden muotojen taustalla ovat kieliopillisesti hyväksytyt konsessiiviset muodot *joskin* ja *joskaan*, jolloin voisi tehdä johtopäätöksen, että pelkän *josko*-sanana merkitys näiden muotojen käyttäjille on 'jos'. Mutta koska käsittelen *josko* + liitepartikkeli -muotoja kokonaisuuksina, luokittelen *joskokin/joskokaan*-muodot merkityksensä perusteella konsessiivisiksi. *Joskokin* esiintyy myönteisissä ja *joskokaan* kielteisissä lauseissa:

- (60) Ei Japanissa tehdä autoja. Japanilaiset tekevät kulkuneuvoja, *joskokin* luotettavia, erinomaisia siirtymiseen paikasta A paikkaan B. (www.tiede.fi/keskustelut/viewtopic.php?t=13937&postdays=0&postorder=asc&start=15&sid=acfb6aca763e660743c0ee4109ee22f1, 11.4.2007)
- (61) Aktiiviharrastajia varten on osastolla oma punttisali. *Joskokaan* laitteet eivät ole viimeisintä huutoa, ei salilla kävijöistä ole silti ollut puutetta. (tietokannat.mil.fi/rauhanturvaajat/artikkeli.php3?id=75&style=nf, 12.4.2006)

Lopuista 11:stä konsessiivisesta *josko*-ilmauksesta peräti kahdeksan on yhdeltä kirjoittajalta. Näin voi ainakin olettaa, koska kyseessä on nimimerkki Queen Janen blogi, ja teksti on tyyliltään hyvin yhtenäistä. Esimerkissä 62 on näistä osa:

- (62) *Josko* opinnoistaan intoilee yhä kuin tauon jälkeen herkuttelemistaan jälkiuuniwiipaleista, jättänen suosiolla huomisen feministiluennan väliin, *josko* kuinka yhteistyötä haluaisivat. – – Aamunhuurtama pakkonen käy sittenkin yllätyksenä, *josko* odotettuna sellaisena, pyöräkilometrit rantaviivalta opetustilana toimivaan "entiseen hevostalliin" (kuten professori iltapäivällä otti asiakseen muistuttaa) eivät ole

vastatuudessa kaikkein mieluisimpia, pompan sisällä hiostaa *josko* jalat jäätyvätkin. (queenjane.vuodatus.net/blog/archive?m=01&y=2007, 24.1.2007)

On yleistä, että jos tekstilähteessä on runsaasti samalta kirjoittajalta peräisin olevaa materiaalia, hän käyttää *josko*-partikkeliä useaan otteeseen.

4.3.2. *Josko*-lauseiden verbien tempukset ja modukset Internet-aineistossa

Josko-lauseista 248 (91,9 %) on verbillisiä. *Josko*-lauseessa olevan verbin tempus on lähes aina preesens (222 tapausta, 89,5 % verbillisistä tapauksista, esimerkki 63). Preesenseistä selkeästi tulevaisuuteen viittaavia on 136 (61,3 %, esimerkki 57 edellä).

- (63) Ota siis selvää alueen lehtien nimistä ja tutki *josko* alueella on aktiivisia naapurustoja joilla on omat kotisivut.
(www.uraverkko.net/fi/index.php/julkaistut_matkaraportit/114/, 13.4.2006)

Imperfekti esiintyy viisi kertaa (2,0 %, esimerkki 64) ja perfekti 21 kertaa (8,5 %, esimerkki 65), pluskvamperfekti ei kertaakaan. Verbittömiä *josko*-ilmauksia on 22 (8,1 % koko aineistosta, esimerkki 66).

- (64) Hetken mietin *josko* se oli isi, äiti kertoi, että isi oli suuri ja sininen ja että sillä oli ihanan suuret sameat silmät ja pitkät hoikat raajat.
(blogit.claymountain.com/ne/, 8.1.2007)
- (65) Jos omistaa mapin rykmentin esikunnasta oulusta. Haluaako joku lukea vai peräti ostaa koko mapin. Tutkiiko joku näitä. *Josko* jonkun isoisä on lähteny livohkaan, *josko* on vohkittu sukset, *josko* on puntannu, *josko* on saanu kuntsareita ryssien takia vai jopa kussu housuihin.
(sfnet.fi/group.php?id=312&newsgroup=sfnet.harrastus.keraily&sid=&bf=3, 13.4.2006)
- (66) *Josko* edes blogin avulla? [otsikko] – – Jouluaaton lehdessä (sivu C6) tutkija Teppo Sintonen kirjoitti kiinnostavasti (henkilökohtaisista) blogeista keinona hakea tunnustusta identiteetille. [mihin otsikko viittaa]
(blogit.hs.fi/paatoimittaja/?p=41, 13.4.2006)

Verbittömät *josko*-lauseet ovat tyypillisesti otsikoita tai kommentoivia lisäyksiä (esimerkki 60 edellä). Esimerkki 67 on otsikkona tekstissä, jossa toivotaan metroasemille kunnollisia kulkuportteja turvallisuussyistä.

- (67) Että *josko* ne portit kuitenkin?
(haltia.blogspot.com/2006/03/ett-josko-ne-portit-kuitenkin.html, 13.4.2006)

Esimerkissä 67 on yhdistelmä *että josko*, joka esiintyy ainoastaan Internet-aineistossa.

Tapauksia on kymmenkunta. Yhdistelmä on mielenkiintoinen, koska *että*-sana sopisi useinkin etenkin ryhmään 1 kuuluvien *josko*-sanojen eteen, eikä lauseen merkitys muuttuisi (esimerkki 68, vrt. esimerkki 64 edellä: ”Hetken mietin *että josko* se oli isi –”).

- (68) Oletko minkä ikäinen? Ajattelin vain, että *joskos* toisemme tiedettäis!
(www.karppaus.info/forum/viewtopic.php?p=360184, 26.1.2007)

Josko-lauseen verbin modus on useimmiten konditionaali (184 tapausta, 74,2 % verbillisistä tapauksista, esimerkki 69). Indikatiivi esiintyy 64 kertaa (25,8 %, esimerkki 70).

- (69) Jäin sitten pitkälle sängylle ja pyysin *josko* saisin ottaa ilokaasua koska olo oli jo melko tukala.
(www.nicehouse.fi/lastenhu/odotus/synnytys/synkerto/sk23.htm, 13.4.2006)
- (70) Oma äitini on sairastanut masennusta n. 7 vuotta ja olenkin välillä pelännyt, että *josko* se onkin perinnöllistä. (jutut.fi/section/0?time=2005-7, 13.4.2006)

Potentiaali ja imperatiivi eivät esiinny kertaakaan tämän aineiston *josko*-lauseiden verbin moduksena.

4.3.3. *Josko*-lauseet Internetin virkkeissä

Internet-aineiston 270:stä *josko*-esimerkkivirkkeestä valtaosa on kokonaisfunktioltaan toteamuksia (185 tapausta, 68,5 %, esimerkki 71). Kysymyksiksi voidaan luokitella 73 tapausta (27,0 %). Esimerkki 72 on keskustelufoorumilta poimittu viesti. Myös *joskopa*-lauseen sisältävä virke on siinä aito kysymys, johon odotetaan vastausta, ei ainoastaan toivomus.

- (71) Samalla ajattelin katsoa, *josko* Itäkeskuksen Stokkalta löytyisi jotain kolmenkymppin arvoista. (jautero.livejournal.com/110812.html, 13.4.2006)
- (72) Tuheron nettisivut ei ikävä kyllä ole vielä pystyssä - mutta *joskopa* festariaikataulu saataisiin ihmisten ilmoille joillain muilla keinoin? Hausmyllyn viesti selvitti kyllä tilaa melkoisesti.. Koska tuo Antin keikka muuten mahdollisesti varmistuu? Onko ketään muita tulossa Teuvan Juhannukseen? Innon Marko? Lokkeja? Kari Rydman ja "niin kaunis on maa?" Lisää tietoa! HETI!
(www.warrantti.org/forum/Default.aspx?g=posts&t=3&p=2, 16.4.2006)

Direktiivejä aineistossa on kolme (1,1 %, esimerkki 63 edellä). Seuraava direktiiviesimerkki 73 on aineistossani harvinaisesta tekstilajista. Vaikka muun muassa monet blogien tekstit ovat humoristisia, tämä on aineiston ainoa varsinainen vitsi. Siinä *josko*-lause on konstaapelin vuorosana, jolla hän kehottaa autoilijaa:

- (73) Autoilija oli pysäköinyt menopelinsä kadun varteen perä menosuuntaan. Konstaapeli ehdottamaan:
 - *Joskohan* kääntäisit auton toisinpäin.
 - Antaa olla vain renkaillaan, kuljettaja vastasi
 (www.verkkouutiset.fi/arkisto/kolumnit/68943.html, 24.1.2007)

Huudahduksia aineistossa on yhdeksän (3,3 %). Esimerkki 74 edustaa huudahdusta. Jälleen huudahduslauseen määrittelemisen on hiukan ongelmallista. Virkkeen kaksi ensimmäistä lausetta olisivat normaali toteamus, ellei niitä seuraisi sävyiltään kehuva tai päivittelevä ”kyllä sitä – –!” -lause. Vahvistava partikkeli *kyllä* on tyypillinen huudahdusten alussa (Auli Hakulinen – Fred Karlsson 1979: 293).

- (74) *Josko* Vahvan aikaan sain olla melko piilossa, tuli naamani tämän toisen levyn kanssa varmasti monille tutuksi, kyllä sitä niin monissa lehdissä ja televisio-ohjelmissa mukana oltiin! (irinansivut.com/paivakirja.html?id=14, 13.4.2006)

Josko esiintyy sivulauseessa 185 kertaa (68,5 %) ja päälauseessa 85 kertaa (31,5 %). Päälause-esiintymistä 78,8 % koostuu yhdestä päälauseesta (esimerkki 75), ja 17,6 %:ssa *josko*-päälauseetta seuraa yksi tai useampi sivulause (esimerkki 76). Toisen päälauseen kanssa *josko*-päälause esiintyy vain kolmessa tapauksessa, joista yksi on esimerkissä 77.

- (75) Samalla löytyi puuttuneet korvaläpät, kartta ja otsalamppukin. *Josko* nyt jatkettaisiin paremmalla onnella. (koti.mbnet.fi/maajussi/talvir97.htm, 13.4.2006)
- (76) *Josko* oppisi edes sen verran tanssimaan että uskaltautuisi uudelleen paikallisiin tansseihin. (www.fuskaajat.fi/280648.aspx, 13.4.2006)
- (77) Olen vakavissani ajatellut jo tovin aloittaa zybanin, mutta kun syön masennuslääkkeitä, niin panee askarruttamaan. Toki aion kysyä asiaa lääkäriltäni, mutta *josko* teillä kellään on vastaavasta kokemusta (www.stumppi.fi/portal/keskustelu/?thread=1144&post=1&reply=1&message=6210, 4.1.2007)

185 sivulause-esiintymästä 166:ssa (89,7 %) *josko*-sivulauseetta edeltää yksi tai useampi päälause (esimerkki 78) ja sen ympärillä voi olla myös muita sivulauseita (esimerkki 79). Esimerkissä 78 lauseiden välinen suhde on finaalinen (tavoitteellinen toiminta).

- (78) Päätin sotkea mukaan hiukan keltaista, *josko* se sävyttäisi väriä sopivammaksi. (mini.brayforum.com/028sculpey.htm)
- (79) Laitoin nyt sitten Saunalahdelle kyselyä *josko* toimittavat uuden SIM-kortin kun Nokian matkapuhelintuen pääjehu on sitä mieltä että vika on verkossa eikä heidän puhelimissaan. (sybiatch.jutut.fi/?time=2006-6, 4.1.2007)

Näistä virkkeistä 84:ssä *josko*-lause on erotettu pilkulla sitä edeltävästä lauseesta (esimerkki 78 edellä), 81:ssä ei (esimerkki 79 edellä). Yhdessä tapauksessa pilkun sijaan on käytetty kahta pistettä (..). Pilkutus ei ole johdonmukaista: sen, lauserakenteiden ja sanavalintojen pohjalta Internet-aineiston voi luokitella huomattavasti vähemmän oikeakieliseksi kuin nykykielen sanomalehtiaineiston, joskin on huomattava, että Internet-aineiston sisäiset vaihtelevuudet ovat suuret.

Josko-sivulause edeltää puolestaan päälausetta 11 esimerkkivirkkeessä (esimerkki 80). Määrän vähäisyys johtuu siitä, että puheessa samoin kuin puhekielenomaisissa teksteissä sivulause ei normaalisti esiinny ennen päälausetta, ellei sivulause ilmaise aikaa tai ehtoa (Saukkonen 1970: 2).

- (80) *Josko* oikein tulkitsin karttaa, niin voin tarvittaessa ajaa Vihannin ja Oulaisten kautta (Vihannissa siis kanssa on juna asema, jos joku pohjosesta tuleva tarttee kyytiä). (foorumi.oiei.fi/viewtopic.php?t=479, 8.1.2007)

Näistä virkkeistä kuudessa *josko*-sivulause on erotettu päälauseesta pilkulla ja neljässä ei. Yhdessä tapauksessa pilkun sijaan on käytetty ajatusviivaa.

4.4. Tutkimuksen luotettavuudesta

Koska *josko* on verraten harvinainen sana, sitä on järkevää etsiä suuren tekstmäärän sisältävistä aineistoista, joista voi tehdä hakuja. Tutkimuksessani käyttämäni aineistolähteet ovat kaikki ikään kuin digitoituja aineistoja, joita haetaan, valitaan ja käytetään tietokoneen avulla. Tämä on nykyaikaa. Toisaalta tällainen tutkimustapa rajaa aineiston lajeja, eivätkä käytetyt aineistot sinänsä anna vastausta kysymykseen, kuinka paljon *josko*-sanaa on kunkin aikakauden kielessä käytetty.

Koen tutkineeni *josko*-sanana esiintymistä kuitenkin hyvin laaja-alaisesti. Aineistoissani on eri aikakaudelta olevia ja eri tekstilajeja edustavia tekstejä, ja eri kirjoittajien määrä lienee aineiston määrään nähden runsas. Lisäksi olen käsitellyt tutkielmassani monipuolisesti sanakirjoja, kielitieteellisiä teoksia ja kielenhuollon artikkeleita, joissa on kirjoitettu *josko*-partikkelista.

4.5. Vertailua

Tästä alaluvusta eteenpäin käytän omia aineistojani ”sekaisin”, mutta niiden alkuperän tunnistaa viitteistä: päivämäärälliset lehdet ovat 1800-luvun sanomalehtiaineistosta, vuosikertamainintaiset lehdet nykykielen sanomalehtiaineistosta ja verkko-osoitteelliset

Internet-aineistosta.

4.5.1. *Josko*-partikkelin merkitystehtävä aineistoissa

Merkitystehtävien yleiskuvaa, yhtäläisyyksiä ja eroja aineistojen välillä voi tarkastella liitteessä 2 olevasta taulukosta *Josko*-partikkelin merkitys.

Kaikista aineistosta laskettuna (alisteinen) kysyvä merkitys on yli 60 %:lla *josko*-partikkeleista. Toivomusta/mahdollisuutta merkitsee noin 20 % aineistojen *josko*-tapauksista. Ehdollinen merkitys on noin kymmenellä ja konsessiivinen noin kuudella prosentilla. Prosenttimäärien puolesta 1800-luvun sanomalehtiaineistolla ja Internet-aineistolla on enemmän yhtäläisiä piirteitä keskenään kuin suhteessa nykykielen sanomalehtiaineistoon: esimerkiksi ehdollisten ja konsessiivisten merkitystehtävien määrä on kahdessa ensin mainitussa kumpikin kymmenen prosentin luokkaa, kun nykykielen sanomalehtiaineistossa vastaavat määrät ovat alle kahden prosentin. Tämän voinee selittää 1800-luvun sanomalehtiaineiston ja Internet-aineiston suuremman puhekielisyyden tai murteellisuuden kautta: on oletettavaa, että *josko*-partikkelin ehdollinen ja konsessiivinen merkitys ovat eniten murteellisia ja toisin sanoen kauimpana yleiskielestä.

Toinen selkeä ero on nähtävissä siinä, että toivomuksen ja mahdollisuuden merkitystehtävä on kasvanut 1800-luvun aineiston 0 %:sta Internet-aineiston reiluun 30 %:iin. Toivomuksen ja mahdollisuuden kuvaaminen näyttää Internet-aineistossa vieneen jalansijaa nimenomaan (alisteiselta) kysyvältä merkitykseltä. Tämäkin on pääosin selitettävissä *josko*-partikkelin päälause-esiintymien merkittäväällä lisääntymisellä Internet-aineistossa suhteessa muihin aineistoihin. Paitsi että *josko* voi olla päälauseen alussa kysymyssanana, se on usein sillä paikalla myös ’jospa’- tai ’siltä varalta että’-merkityksessä:

- (81) Pian kanssa aamulla juteltuani sovimme, että alkaisin perytymään hevoskuiskaajiin. *Josko* sieltä löytyisi jotakin mitä voisi alpakoiden kanssa soveltaa. (www.metsakylanalpakat.fi/johannan_paivakirja/, 13.4.2006)
- (82) Taidan malttaa odotella alennusmyyntejä. *Josko* niistä sitten tekis lankalöytöjä pikku rahalla. (wilmuska.vuodatus.net/blog/archive?m=12&y=2006, 8.1.2007)

Yllä olevista esimerkeistä näkyy piirre, josta kirjoitin jo luvussa 4.2.3: näennäisestä päälauseasemastaan huolimatta nämäkin *josko*-lauseet ovat semanttisesti riippuvaisia niitä edeltävistä päälauseista.

Ilmaustyyppinä kieliopillistuneelta vaikuttaa rakenne, jossa päälauseen hallitseva verbi on *kysyä* (jossain muodossa) ja *josko*-sanalla alkava sivulause on alisteisesti kysyvä.

4.5.2. *Josko*-lauseiden verbien tempukset ja modukset aineistoissa

Josko-lauseissa olevista verbeistä olen koonnut tietoa taulukkoon *Josko*-lauseen verbin tempus ja modus (liite 3). *Josko*-lauseiden verbittömyyden määrä vaihtelee aineistoissa noin neljästä yhteentoista prosenttiin. Vaihtelu johtunee suurelta osin *josko*-partikkelin käytöstä kommentoivissa lisäyksissä. Tempusten osalta huomattavia piirteitä ovat menneen ajan tempusten käytön väheneminen *josko*-lauseissa (1800-luvun sanomalehtiaineistossa imperfektin ja pluskvamperfektin osuus yhteensä yli 19 %, nykykielen sanomalehtiaineistossa 3,9 % ja Internet-aineistossa enää 2,0 %). Ylivoimaisesti yleisin *josko*-lauseen verbin tempus on preesens (86 % kaikkien aineistojen verbillisistä tapauksista). Lisäksi, kuten olen luvussa 4 todennut, valtaosa preesensmuodoista on selkeästi tulevaisuuteen viittaavia.

Josko-lauseiden verbien moduksista potentiaalin osuus on hämmästyttävän pieni (ainoastaan yksi tapaus kaikissa aineistoissa yhteensä). Vaikka potentiaali on jokseenkin harvinainen, se kuitenkin esiintyy tyypillisesti nimenomaan tulevaisuusviitteisissä konteksteissa ja referoivissa kysymyslauseissa (ISK: 1515–1517). Toisaalta potentiaalin vähyys on ainakin osittain selitettävissä sillä, että *josko*-sana sisältää joissakin tapauksissa potentiaalin merkityksen (vrt.-rakenne minun):

- (83) Kyllä tekemistä on kun vaan tekee, sanoo 17-vuotias Suomussalmen lukion toisluokkalainen Mikko Häkkinen topakasti, jos tohtii epäillä, *josko* viidentuhannen asukkaan kunnassa on nuorisolle mitään ja varsinkaan hauskaa tekemistä. (Helsingin Sanomat 1995)
vrt.= – – jos tohtii epäillä, *lieneekö* viidentuhannen asukkaan kunnassa nuorisolle mitään – –

Vastaavalla tavalla myös *tokko* voi aiheuttaa saman implikaation kuin potentiaali (ISK: 1517).

Konditionaali on *josko*-lauseiden verbin modus nykykielessä noin kolme kertaa useammin kuin 1800-luvun kielessä, jossa indikatiivi on yleisin. Konditionaali (1800-luvun sanomalehtiaineistossa n. 25 % ja muissa aineistoissa n. 75 % verbillisistä tapauksista) sopii hyvin *josko*-lauseiden verbeihin, sillä se osoittaa suunniteltua, ennustettua tai kuviteltua asiaintilaa (ISK: 1512):

- (84) Ja huomenna menen katsastamaan, *josko* The Rapture olisi oppinut soittamaan sitten heinäkuun alun. (www.rockmusica.net/keskustelu/index.php?action=vthread&forum=1&tpoic=424, 13.4.2006)

Konditionaali on myös yleinen referoinnissa (mts. 1512).

4.5.3. *Josko*-lauseet aineistojen virkkeissä

Kun huomioidaan kaikki kolme aineistoa, yli 70 % *josko*-lauseen sisältävistä virkkeistä on puhefunktioltaan toteamuksia. Eniten niitä on nykykielen sanomalehtiaineistossa, mikä selittyy pitkälti lehtien tyypillisen sisällön pohjalta. Samasta syystä direktiivien määrä 1800-luvun lehtikielen aineistossa on suurempi kuin nykyisessä lehtikielessä: tällöin lehdillä oli valistuksellinen tehtävä, ja paitsi että tällainen sävy saattaa näkyä kirjoittajien asenteissa, lehdissä julkaistiin myös varsinaisia käskyjä ja ohjeistuksia (ks. esimerkki 23 edellä).

Kysymysten määrässä merkittävin vaihtelu on Internet-aineistossa, jossa puhefunktioltaan kysymyksiksi luokiteltavia *josko*-lauseen sisältäviä virkkeitä on suhteessa lähes kaksi kertaa enemmän kuin muissa aineistoissa. Tämä johtuu siitä, että Internet-aineistossa *josko* esiintyy päälauseessa – kysymysfunktiota tarkastellen päälauseen alussa kysymyssanana – suhteessa noin kuusi kertaa enemmän kuin nykykielen sanomalehtiaineistossa; 1800-luvun sanomalehtiaineistossahan *josko*-partikkelia ei ole lainkaan päälauseissa. Kaikista aineistoista laskettuna *josko* esiintyy yli 80-prosenttisesti sivulauseissa.

Huudahdusten määrä on aineistoissa kokonaisuudessaan erittäin vähäinen verrattuna esimerkiksi Agricolan *josko*-alkuisten huudahdusten runsauteen (ks. 2.2.2). Muilta osin eri aineistojen *josko*-virkkeissä ei ole merkittäviä eroja. Kuten olen jo edellä todennut, pilkutuksesta päätellen nykykielen sanomalehtiaineisto on aineistoista oikeakielisin.

Päälausekäyttöä on pääasiassa merkitystehtävältään kysyvillä ja toivomusta tai mahdollisuutta ilmaisevilla *josko*-sanoilla. Sivulauseissa *josko* esiintyy kaikissa neljässä merkitystehtävässä.

5. JOSKO-TAPAUSTEN KYSYVYYDESTÄ JA EHDOLLISUUDESTA

5.1. *Jos* + *-ko*?

5.1.1. *Jos josko*-partikkelissa

Luvussa 2.2.3.2 kerroin *jos*-konjunktion merkitystehtävistä. Aineistojeni analysoinnissa kävi ilmi, ettei *josko*-partikkelilla ole mitään sellaista merkitystehtävää, joka eriytyisi *jos*-sanana merkitystehtävistä. *Jos*-sanana merkitystehtäviä on määritelty paljon omaa merkitystehtäväjakoani tarkemmin Suomen murteiden sanakirjassa (s.v. *jos*), jossa – kuten aiemmin olen jo maininnut – on 11 eri tehtävää *jos*-lauseille. Näitä tehtäviä tarkemmin katsoessani löysin kuitenkin tarkalleen ottaen vain seuraavat *jos*-sanana merkitystehtävät, joissa *josko* ei esiinny missään aineistossani:

- monenkirjavuuden ilmaukset, kuten *puhutah sitä jos mitäkih* (= vaikka mitä) Iit
- ilmaisun vahvistaminen, kuten ”sinä jos kuka” = erityisesti sinä (mt. s.v. *jos*)

Sekä *jos*- että *josko*-partikkeli ovat varsin monimerkityksisiä. Tällä perusteella merkitysten voi väittää abstraktistuneen ja abstraktistuvan edelleen, mikä liittyy kieliopillistumiskehitykseen. Abstraktistuminen tarkoittaa samalla merkityksen semanttista haalistumista. (Ks. esim. Herlin – Kotilainen 2005: 285.) Kielellisen yksikön ilmaisullinen arvo heikkenee jokaisella käyttökerralla. Taitavat ja innovatiiviset kielenkäyttäjät tekevät vaikutuksen, mutta heitä on vähän: suurin osa ihmisistä sekä puhuu että kirjoittaa klisein. Kahden tavallisen sanan uusi liitto on kiinnostava, mutta paljon käytetyssä ja pitkään eläneessä kielessä sellaista on vaikea keksiä. Yleistyneen sanayhtymän tuotto automatisoituu. (Meillet 1997 [1912]: 192.) Ilmaisuvoiman vähennyttyä sana alkaa kaivata lisätehosteita. Näin ollen on ymmärrettävää, että niin *jos* kuin *josko* ”liittävät” mielellään itseensä vahvistukseksi liitepartikkeleita.

5.1.2. *-ko josko*-partikkelissa

Forsberg (2006: 367) osoittaa tutkimuksessaan *montako*-kysymysten olevan hakukysymyksiä, joiden avulla halutaan selvittää jokin tietty osa asiaintilasta. Määrän kysyminen kuuluu myös Ison suomen kieliopin (s. 1593) mukaan hakukysymyksiin, joskin hakukysymyksen perustyyppi alkaa interrogatiivipronominilla tai interrogatiivisella proadjektiiivilla tai *-adverbillä*: *Kenet sinä ottaisit mukaan autiolle saarelle? Milloin se tapahtui?* (ISK: 1591). Yleensä *-ko*-liitepartikkelin sisältävät kysymykset ovat kuitenkin vaihtoehtokysymyksiä,

joilla halutaan selvittää lauseen ilmaiseman sisällön paikkansapitävyys ylipäänsä (Forsberg 2006: 367). Vaihtoehtokysymyksiin kuuluvat verbikysymykset, joissa *-kO* liittyy verbiin, kuten *Onko täällä ketään?*, sekä lausekekysymykset, joissa *-kO* liittyy muuhun kuin finiittiverbiin, kuten *Joko siellä sataa?* Lausekekysymyksiä on kahta tyyppiä: Fokusoiduissa lausekekysymyksissä kysyvyys koskee vain kysymysliitteellistä jäsentä, kuten *Huomennako se tulee? Huomenna.* (eikä esimerkiksi viikon päästä). Fokusoimattomissa lausekekysymyksissä kysyvyys kohdistuu siihen, pitääkö koko lauseen sisältö paikkansa, eli ne muistuttavat tältä osin verbikysymystä. (ISK: 1597–1598, 1600.)

Mitä *-kO* on sitten *josko*-partikkelissa? Isossa suomen kieliopissa (s. 1600) mainitaan erikseen *joko* ja *vieläkö*: ”Temporaalisilla partikkeleilla *joko* ja *vieläkö* alkavat lauseet ovat fokusoidun lausekekysymyksen muotoisia, mutta niitä käytetään verbikysymyksen tapaan.” Vastaukseksi sopii nimittäin yhtä lailla verbin kuin partikkelin toisto, ja kysymyksen vaikutusalana on koko propositio – partikkeli ei siis ole fokusoitu. ISK (s. 1601) toteaaakin, ettei *-kO* yleensä liity sanoihin, jotka eivät ole itsenäisesti fokusoitavissa. Poikkeuksina mainitaan kuitenkin ilmaukset, joissa partikkelit ”ovat kiteytyneet omiin tehtäviinsä”, joukossa myös alisteisen kysymyslauseen aloittava konjunktio *josko*. Vastaaviin kiteytymiin kuuluvat muun muassa *niinkö* ja *vaiko*, kun taas mahdottomia muotoja ovat esimerkiksi **ehkähkö* ja **muttako*.

Maininta ISK:ssa ei suoraan vastaa kysymykseen, mitä kysymystyyppiä *josko*-lauseet edustavat. Vertailen seuraavassa *montako*-hakukysymystä, *joko*-kysymystä, joka on siis fokusoidun lausekekysymyksen muotoinen mutta toimii verbikysymyksen tavoin, ja *josko*-kysymystä. *Montako*-esimerkki vastauksineen on Forsbergilta (2006: 368), *joko*-kysymys ISK:sta (s. 1601) ja *josko*-kysymys omasta aineistostani. A tarkoittaa kysyjän vuoroa, B on vastaajan odotuksenmukainen minimivastaus.

A: *Montako sait?* B: *Viisi.* Vrt. ?*Monta sain.* ~**Niin.* ~**Joo.* ~**En.*
vrt.

A: *Jokos teän kästyökerho o alakanu.* B: *Jo.* ~ *On.* ~ *Ei.*
vrt.

- (85) A: *Josko kellään on Stiglitzin Economics of the public sector? Tenttiä pitäisi.*
(www.valt.helsinki.fi/blogs/forums/ktto2/2005-09-20-x9a70ghs.htm, 13.4.2006)
B: *Mulla on.* ~ *Joo.* ~ *Ei.* Vrt. ?*Josko on.* ~**Jos.*

Hakukysymyksen ehtoja (ks. edeltä) *josko*-kysymys ei täytä. Vaihtoehtokysymyksistä se ei voi olla verbikysymys, koska *-kO* ei liity siinä verbiin, eikä fokusoitu lausekekysymys, koska *josko*-kysymyksen vastaus ei voi olla *jos*. Näin *josko*-kysymys eroaa myös *joko*-kysymyksestä, jonka vastaus voi olla *jo*. Samaa *josko*- ja *joko*-kysymyksissä on sen sijaan se, että ne molemmat olisivat korvattavissa verbikysymyksillä:

Jokos teän kästyökerho o alakanu. > Onko teän kästyökerho alakanu.

*Josko kellään on Stiglitzin Economics of the public sector? Tenttiä pitäisi.
> Onko kellään Stiglitzin Economics of the public sector? Tenttiä pitäisi.*

Ainoaksi vaihtoehdoksi *josko*-kysymysten tyyppiä jää fokusoimaton lausekekysymys. Tosin Ison suomen kieliopin (s. 1597) mukaan sekä verbi- että lausekekysymyksen ”vastaukseksi käy *kO*-liitteellisen aineksen toisto ilman liitettä”, mikä ei *josko*-partikkelin kohdalla pidä paikkaansa. Muuten fokusoimattoman lausekekysymyksen ominaisuudet sopivat *josko*-kysymyksiin hyvin. Fokusoimaton lausekekysymys on puhujan arvaus tai edeltävän tekstin perusteella tekemä päätelmä siitä, onko koko lauseen sisältö paikkansapitävä (ISK: 1600):

- (86) Viranomaisten pitäisi Tuomisen mielestä tehdä entistä tiiviimpää yhteistyötä myös vapaaehtoisjärjestöjen kanssa. Sitten opettaja ja vanha maallikkosaarnaaja kertoo tarinan: Rosvot olivat lyöneet miehen verille ja se makasi tien pielessä. – – Tuli laupias samarialainen, pahamainen, kulkukauppias ilmeisesti. Liekö nostanut aasin selkään väärin, väärässä asennossa. Jos olisi ollut joku näkemässä, olisi voinut joutua syytteeseen, kun nosti väärässä asennossa. Vei majataloon. Veikö sellaiseen majataloon, että kunta ei suostu korvaamaan sitä, liian kallis hoitopäivämaksu? Maksoi omistaan, varmuuden vuoksi. *Josko* sai kunnalta ikinä takaisin? (Turun Sanomat 1999)
- (87) *JOSKO SITTENKIN?*
Viime kuukausina on Miehen kanssa aina silloin tällöin tullut puheeksi koiran hankinta. (turisti.blogspot.com/2005/06/25/josko-sittenkin/, 24.11.2006)

Fokusoimattomat lausekekysymykset ovat yleisiä nimenomaan dialoginomaisissa yhteyksissä (esimerkki 86) ja tekstien kysymysmuotoisissa otsikoissa, joista saattaa puuttua finiittiverbi (esimerkki 87) (ISK: 1600).

Toinen näkökulma *josko*-partikkelissa olevaan *-kO*-osaan on tietenkin se, ettei kysymyksessä enää olekaan liitepartikkeli vaan johdin. Aineistossani *josko*-partikkeliin liittyvät kaikki muut liitepartikkelit paitsi *-kO* ja *-kA*. Esimerkiksi *joskopa*²⁷ on muodosteena siitä mielenkiintoinen tapaus, että liitepartikkelien *-kO* ja *-pA* ei pitäisi saman positioluokan jäsenenä kombinoitua (ks. Karlsson 1983: 234, 236). Todennäköisesti *joskopa*-ilmauksissa *josko* on käsitetty yhdeksi sanaksi (kuten *kokko*), eikä konjunktion ja liitepartikkelin yhdistelmäksi. Tämä olisi osoitus *josko*-sanana leksikaalistumisesta, tosin niin, että *josko* on leksikaalistunut vasta hyvin rajatuissa käyttöyhteyksissä.

²⁷ Internet-aineistossani on 20 *joskopa*-tapaus; 1800-luvun ja nykykielen sanomalehtiaineistoista en ole hakenut niitä erikseen.

5.2. *Josko* alisteisissa kysymyslauseissa

5.2.1. Alisteiset I. epäsuorat kysymykset suomen kielessä

Ison suomen kieliopin (s. 466) mukaan ”[a]listein kysymyslause esittää proposition, jonka sisältö on joltakin osin avoin, ratkaisematon”. Alisteisen kysymyslauseen objektikseen saava lause ilmaisee, millä tavalla tätä ratkaisematonta asiaa käsitellään. Seuraavassa esimerkissä käsittelytapa on selvittäminen ja propositio puheena olevan henkilön tietämys reitistä saareen:

(88) Koetimme selvittää, *josko* hän tietäisi reittiä saareen, mutta saimme vastaukseksi vain lisää narinaa. (www2.uiah.fi/~lseppala/exalted/solar/peli10.html, 13.4.2006)

Ero suoriin kysymyksiin on ensinnäkin rakenteessa: Hilikka-Liisa Matihaldin²⁸ (1982: 115) mukaan suorissa vaihtoehtokysymyksissä kysyttävä konstituentti siirretään lauseenalkuiseksi ja siihen lisätään kysymysmorfeemi *-kO*. Näin ollen samoista sanoista voidaan muodostaa seuraavat kysymykset (esimerkit Matihaldilta):

Muodostammeko nyt kysymyksiä?
 Mekö muodostamme nyt kysymyksiä?
 Nytkö me muodostamme kysymyksiä?
 Kysymyksiäkö me nyt muodostamme?

Epäsuorissa – alisteisissa – kysymyksissä ei kuitenkaan ole yhtä paljon vaihtoehtoja (mts. 116):

En tiedä, muodostammeko nyt kysymyksiä.
 * En tiedä, kysymyksiäkö me nyt muodostamme.
 * En tiedä, nytkö muodostamme kysymyksiä.

Matihaldin asteriskimerkinnöistä huolimatta väitän, että viimeiset lause-esimerkit olisivat täysin mahdollisia ainakin puheessa, eivätkä ne erityisen epäkieliopillisilta vaikuttaisi kirjoitettuinakaan.

5.2.2. Alisteisuus puhutussa tai puheenomaisessa kielessä

Referointia Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa tutkinut Kaija Kuiri (1984: 3) toteaa suoran ja epäsuoran esityksen pääeroksi sen, että suorassa esityksessä referoija toistaa

²⁸ Käytän tässä lähteenä Matihaldin opetusmonistetyyppistä julkaisua, koska esimerkiksi teoksissa Nykysuomen lauseoppia (Hakulinen ja Karlsson 1979) ja Iso suomen kielioppi (2004) ei käsitellä ilmiötä tältä kannalta.

aiemmin sanotun/kirjoitetun asian sanatarkasti ja epäsuorassa esityksessä omin sanoin. Epäsuora esitystapa on aina enemmän referoijan tulkinta sanotusta eikä siinä toisteta esimerkiksi alkuperäiseen esitykseen kuuluvia partikkeleita (ISK: 1401). Puhutusta tai puheenomaisesta kielestä ei ole kuitenkaan aina helppo tunnistaa, onko kyseessä suora vai epäsuora esitys: esimerkiksi kysymysten referoinnissa Kuiri (1984: 81) luokittelee rajan hämäräksi. Suoraan lainaukseen kuuluvat lainausmerkit eivät nimittäin näy sen enempää puheessa kuin puheenomaisessa kirjoitetussakaan tekstissä. Olen seuraavassa yleiskielistänyt Kuirin (mts. 82) käyttämän esimerkkiparin, jossa on kaksi eri tulkintamahdollisuutta litteroitaessa yhtä lausetta nauhoitetusta kielenäytteestä:

Minä kysyin, että ”minkälaisia ne ovat”.	(suora esitys, muodon toisto)
Minä kysyin, että minkälaisia ne ovat.	(epäsuora esitys, sisällön toisto)

Suoruus/epäsuoruus vaikuttaa myös siihen, missä lauseraja oikeasti sijaitsee. Yleinen alisteisuustulkinta perustuu kirjoitetun kielen syntaksiin, joten se ei ole automaattisesti sovellettavissa puhuttuun kieleen (Kuiri 1984: 97). Kaikki epäsuorat kysymykset eivät palaudu suoriksi kysymyksiksi, sillä niillä voi olla muikin tausta kuin puheen referointi (mts. 84). Kuiri korostaa, että partikkeleilla, kuten esimerkiksi kirjoitetussa kielessä sivulauseita aloittavilla alistuskonjunktioilla *että* ja *jotta*, on puhutussa kielessä monia muitakin tehtäviä. Kuirin mukaan johtolauseen ja referaattiosan välissä *että* ja *jotta* ovat ”luonteeltaan lähinnä konnektiiveja, eikä niiden esiintyminen osoita syntaktista alistussuhdetta”. (Mts. 97–98.) Aineistossani on ilmauksia, joissa *josko* on välittömästi *että*-sanän jäljessä. Seuraavassa esimerkissä on kyse juuri edellä mainitusta johtolause + referaattilause -tilanteesta. Referaattilauseen epäsuoruus näkyy verbin persoonamuodosta, joka on yksikön ensimmäinen (”koeajaisin”): suorassa esityksessä verbi olisi yksikön tai monikon (teitittely) toisessa persoonassa (”koeajaisit/te”).

(89) Lopputuloksena myyjä ehdotti, että *josko* koeajaisin sellaisen ja tottahan minä nyt uutta autoa mielellään koeajan. (jokeltaja.blogspot.com/, 8.1.2007)

Mikäli kyseessä olisi suora esitys, lauseraja tulisi oikeasti *että*-sanän jälkeen (– – myyjä ehdotti että: ”*josko* koeajaisit/te sellaisen?” – –), jolloin *että*-lausetta ei voisi pitää alisteisena (ks. Kuiri 1984: 98).

Isossa suomen kieliopissa (ISK: 843, 1418–1419) mainitaan, että referoivan *että*-lauseen variantti, jossa johtolause tulee vasta referaatin jälkeen, ei ole tulkittavissa syntaktisesti alisteiseksi. Tällöin lauseesta kylläkin puuttuu myös *että*-konjunktio (alla olevat esimerkit mts. 843). Iso suomen kielioppi tunnustaa myös *että*-sanän käytön pelkästään referoinnin tai

lauseen rajan merkitsimenä etenkin puhutussa kielessä Kuirin tapaan (mts. 1104).

Hän ilmoitti, että teksti on valmis. vrt.	(<i>että</i> -lause on alisteinen)
Teksti on valmis, hän ilmoitti.	(hallitsevan “ilmoitti”-verbin edellä oleva lause ei ole johtolauseelle alisteinen)

Mikäli *josko* voitaisiin seuraavissa esimerkeissä tulkita kysymyssanaksi, jona se kyllä periaatteessa esiintyy, lausejärjestystä kääntämällä olisi mahdollista muodostaa ei-alisteisia *josko*-lauseita merkitystehtävältään kysyvien *josko*-esimerkkien pohjalta:

- (90) Pyry jo tuossa toisessa ketjussa kyseli vaivihkaan *josko* olisi miesvajausta ja tarvetta lisäpelaajille...Mites on? (oju.tky.fi/foorum/posting.php?mode=quote&p=10289&sid=e173a307de49b3eb2801e4c49c216f46, 24.1.2007)
> käännetty lausejärjestys:
Josko olisi miesvajausta ja tarvetta lisäpelaajille, Pyry jo tuossa toisessa ketjussa kyseli vaivihkaan...Mites on?
- (91) Gildreon kysyy, *josko* teillä olisi terveisiä mustalle maagille. (www.geocities.com/luolamestari/20010818.html, 4.1.2007)
> käännetty lausejärjestys:
Josko teillä olisi terveisiä mustalle maagille, Gildreon kysyy.

Käännetyllä lausejärjestyksellä esimerkit olisivat ISK:n (s. 843) esimerkkien mukaisia (edellä). Alkuperäisessä muodossaan ne kuitenkin ovat alisteisia ja kuuluvat seuraavassa alaluvussa käsittelemääni ryhmään.

Ison suomen kieliopin (s. 1422) mukaan referointi ei ole aina välttämättä toteutuneen jäljittelyä vaan käsittää myös esimerkiksi kuvitteelliset repliikit ja oman ajattelun referoinnin. Internet-aineistossani tällaista eläytymisesitystä (Kuiri 1984: 10) edustavia tekstejä on paljon. Selvimmin tällaisia ovat kertomukset erilaisten tietokone- tai roolipelien pelaamisesta:

- (92) Menin tossa päivällä sitten käymään paikallisessa korkeakoulussa, jonne ne minun ”viholliseni” jäljet olivat päättyneet. Ajattelin kokeilla *josko* tunnistaisin Wyrmin läsnäoloa siellä, mutta eihän siitä mitään tullu, tunsin kyllä jotain mutta en tiedä mitä se tarkoitti. (jaw.daug.net/tammi11k.html, 13.4.2006)
- (93) Muistelen aseveljieni nimiä ja tajuan äkkiä, että suurin osa joskus tuntemistani miehistä on jo kuollut. Yksi nimi tulee kuitenkin mieleeni ja kysynkin vartijoilta tuntevatko he korpraali Kairelin. Vartijat luovat minuun tutkivan katseen ja kysyvät sitten ovelasti, *josko* tarkoitin sittenkin *kapteeni Kairelia*. Toinen vartijoista lupaa viedä minut kapteenin puheille. (koti.mbnet.fi/falahar/story/luku8_1.html, 13.4.2006)

Esimerkissä 93 kysymyksen painotus on merkitty kursivoinnilla, joskin painotettavaksi lienee

tarkoitettu ainoastaan osa *kapteeni* (ei *korpraali*). Ajatusreferaatilla puhuja voi osoittaa oman mielipiteensä – mitä ajatteli kertomastaan tapahtumasta tapahtumahetkellä – ja vaikuttaa näin myös vastaanottajan tulkintaan (Haakana 2005: 128–129). Ajatusten referoinnissa esiintyy erityisen usein kritiikkiä, jota ei ole missään vaiheessa lausuttu ääneen kritiikin kohteena olevalle henkilölle (ks. esim. mas. 130, 136).

5.2.3. Alisteinen *josko*-kysymyslause objektina

Ison suomen kieliopin pykälä 472 (s. 466) käsittelee alisteista kysymyslauseita ja *että*-lauseita lause- tai infinitiivitäydennyksen saavien verbien objekteina. *Josko*-aineistoni alisteiset kysymyslauseet ovat useimmiten nimenomaan tässä tehtävässä. Kyseisissä lauseissa niin kutsutun johtolauseen verbi ilmaisee mentaalista toimintaa, kuten tietämistä, tai tiedon selville ottamista tai välittämistä. Johtolause, jossa lauseobjektin saava verbi on, voi itse olla joko päälauseen tai sivulauseen asemassa. Seuraavissa esimerkeissä olen lihavoanut lausetäydennyksen saavat verbit ja merkinnyt hakasulkeilla kyseisten verbien saamat objektit, jotka ovat siis kokonaisia alisteisia kysymyslauseita:

- (94) Hän kyseli aikataulustani ja halusi **tietää**, [*josko* voisin matkustaa Acapulcoon neljäksi päiväksi seminaariin]. – –Vasta kun **varmistin**, [*josko* meiltä on muita kutsuttu], hän kertoi, että ainoastaan “me” neljän maan toimitusjohtajat ja päämiehemme toimitusjohtaja. (www.microsoft.com/finland/careers/myjob_katta.msp), 13.4.2006)
- (95) Outi **ottaa selvää**, [*josko* killan kuohuviinitarjoilun saisi kattamaan myös Sklubin jäsenet]. (sklubi.tky.fi/poytakirjat/2005/PK052005.pdf, 13.4.2006)

On huomattava, ettei alisteista kysymyslauseita ole välttämättä erotettu päälauseesta pilkulla, ja että lauseobjektin saava verbi voi sijaita päälauseessa myös muualla kuin välittömästi ennen lauseobjektia:

- (96) Singahdin ulos **kyselemään** mopotakseilta [*josko* nämä tietäisivät kyseisen pankin]. (voyagertwo.travellerspoint.com/28/, 8.1.2007)

5.3. Ehdollisuuden ja kohteliaisuuden yhteydestä

Ehdollisuus voi esiintyä puhefunktioista muun muassa ehdotuksissa, arveluissa ja varovaisissa kysymyksissä (Hakulinen – Sorjonen 1989: 84). Lapsen oppiessa puhumaan konditionaaliset eli ehdolliset ilmaukset tulevat käyttöön varsin myöhään, usein viimeisinä. Tämä pätee useimmissa kielissä. Syynä tähän ei uskota olevan ehdollisten ilmausten muodollinen vaikeus

vaan se, että kognitiivisesti lapsen on ensin hallittava sekä temporaaliset, kausaaliset että konsessiiviset lauseet. (Lieko 1992: 167.) Lapset käyttävät ehdollisia ilmauksia usein ensimmäiseksi uhkailuun ja lahjontaan erityisesti ikätovereidensa seurassa, mutta myös yksinkertaisiin kommentteihin ja hypoteettisten maailmojen kuvailuun varsinkin aikuisten seurassa (ks. esim. Lieko 1992: 179–180, osin < McCabe ym. 1983: 253–258). Tiedollisesti ehdollisten lauseiden oppiminen edellyttää hypoteettisuuden ymmärtämistä (Lieko 1992: 168). Hypoteettisuus sopii kohteliaisuustarkoituksiin, koska se jättää kuulijalle ainakin näennäisen liikkumavaran (Hakulinen – Sorjonen 1989: 87).

Konditionaalimodus on myös suhteessa ehdollisuuteen, sillä usein jotain *tapahtuisi, jos* jokin ehto toteutuu. Penttilän (1963: 476) mukaan konditionaali osoittaa tekemisen olevan ehdollista syystä, joka kuitenkin jätetään lausumatta. Kun sanonnan varmuusaste pienenee, ilmauksesta tulee kohteliaampi. Kysymyslauseissa konditionaali voi ilmaista epäilystä tai epävarmuutta, huudahduksissa erityisesti toivomusta (mts. 477). Epävarmuus ja arvelu pehmentävät sanontaa; tämä on osa lukijan huomioon ottamista, vuorovaikutuksen rakentamista ja ylläpitoa sekä kohteliaisuuskäytäntöjä (Esa Laihanen 1993: 81).

Suomen kielessä kohteliasta vaikutelmaa luodaan epäsuoruudella, viitattiinpa sitten itseen tai kuulijaan (Seppänen 1989: 199). Laihanen on sitä mieltä, että IRC-keskustelijat eivät aina välitä kohteliaisuuden periaatteista. Netiketti ohjaa keskustelijoita hyvään käytökseen, mutta siitä huolimatta esimerkiksi suorat käskyt ja kirosanat ovat IRCissä yleisiä. (Laihanen 1999: 21.) Omassa Internet-aineistossani niitä ei juuri esiinny: osasyynä tähän saattaa olla se, että keskusteluryhmissä ja blogeissa teksti on näkyvissä pidemmän aikaa, joten kirjoittaja kontrolloi kielenkäyttöään tarkemmin.

6. POHDINTAA

6.1. *Josko* murteissa ja kansanrunoissa

Murreaineistojen tarkastelu on tärkeää siinä mielessä, että niistä saa tietoa *josko*-partikkelin käytöstä puheessa. Rakenteen analyysi murre-esimerkkien pohjalta on kuitenkin hankalaa (ks. myös Forsberg 2006: 366). Suomen murteiden sanakirjassa *jos*-sanalla on esimerkkeinä kaikkiaan 10 *josko*-ilmausta. Niistä kolme on hämäläismurteista, kolme Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan murteista, kaksi savolais- ja yksi kaakkoismurteista ja yksi Etelä-Pohjanmaan murteista. Esimerkkejä näistä ilmauksista on luvussa 2.2.3.2 *jos*-lauseiden tehtävien yhteydessä. Digitaalisesta muoto-opin arkistosta (sananmuotohaku ”josko”) löytyy kuusi *josko*-ilmausta, joista kolme on kaakkoismurteista, yksi hämäläismurteista, yksi hämäläis- ja savolaismurteiden rajavyöhykkeeltä ja yksi Etelä-Pohjanmaan murteesta. Näistä *josko*-ilmauksista kaksi on selkeästi alisteisissa kysymyslauseissa ja kaksi aloittamassa ehtolauseita. Periaatteessa alisteista kysymyslauseita edustaa myös seuraava esimerkki, jossa *josko* ilmaisee toivomusta, tulijoista riippuen ehkä jopa kohteliaaseen muotoon puettua käskyä:

ne soitti aamulla²⁹ että he tulee siinä ja siinä ajas että *josko* olis sitter ruoka
(DMA: 4 Isojoki)

Epäselvin esimerkeistä on ilmeisesti runosta tai kenties virrestä oleva katkelma, jossa *josko*-sanalla käyttö ilmeisesti perustuu mitallisuuden säilyttämiseen (olen poistanut esimerkistä tarkkeet):

mua pelko *josko* saavuttaa kun kiusaus ahtistaa (DMA: 8c Markkova)

Pohjois-Inkerin murre-sanakirjassa (Ollikainen 2003: s.v. *jos*) on esimerkki, jolla saattaisi olla yhteyttä *josko*-sanalla taustaan:

Mänköö jos, ko on nii hupelo

Koska tämäntyyppinen esimerkki on ainoa laatuaan, en analysoi sitä tarkemmin.

Josko-sana on siis esiintynyt harvakseltaan mutta laajalti suomen murteissa. Tärkeä

²⁹ Alisteinen kysymyslause siksi, että lauseeseen voisi sijoittaa ”ne soitti aamulla *kysyäkseen*”.

huomio on, että kaikki esiintymät ovat sisämaasta³⁰: rannikkoseudun ruotsalaisvaikutuksesta (käännöstaustateoria) ei siis löydy merkkejä tässä yhteydessä.

Testatakseni Jaakkolan väitteen *josko*-sanan alkuperästä tutustuin myös digitoituun aineistoon Suomen Kansan Vanhat Runot (dbgw.finlit.fi/skvr/, 5.11.2007). Hakusana ”josko” tuotti 32 tapausta, joista valtaosa esiintyi runoissa mutta osa myös selitteissä. Kokoelman runot on kerätty 1800-luvulla tai aivan 1900-luvun alussa, ja niin kuin odotettavissa oli, suurin osa osumien runoista on peräisin nykyiseen Venäjän Karjalaan kuuluvilta alueilta, kuten Vienan runokylistä, Raja-Karjalasta, Inkeristä ja Laatokan Karjalasta. Myös Suomen Etelä-Karjala, Etelä-Savo ja Satakunta ovat edustettuina. Runojen *josko*-esiintymistä noin kaksi kolmasosaa on merkitykseltään ehdollisia. Näissä tapauksissa *josko*-sanaa näyttää yleensä käytetyn runomitan noudattamisen vuoksi.

Jouten synnyn, jouten kasvon, *Josko* mennen joukoselle, Jouten Joukonen pitävi, Joki veellä juottelepi, – –. (567. Uhut. Lönnrot A II 9, n. 83. - 1835.)

Tuota kaikki katselevat, Kyselevät, katselevat: Kenen tyttö, kenen neito, Kenen morsian mokoma! *Josko* mie mokoman saisin, Mokomankin morsiamen, Sylessäin ois syyvessäni, – –. (3265. Liissilä, Hovinmäki. Väinö Salminen. n. 1006. 1906.)

Jäljelle jäävä kolmannes on puolestaan alisteisia kysymyslauseita, joissa runomitan noudattaminen ei vaikuta relevantilta syytä *josko*-sanan käytölle. Seuraavassa esimerkissä alisteisen kysymyslauseen *josko* korvaa *olla*-verbi + *-kO* -rakenteen:

Miestä sulle annettiin, miestä loikiasti loikattiin, Miehen mitta, miehen varsi, En tiedä *josko* miehen mieltä päässä. (785. Ruokolahti. Haataja, H. n. 275 a. – 1916. Informantti Kalle Martikainen. Häät, kiitosruno.)

Selitteissä esiintyvistä *josko*-lauseista totean vain, että ne ovat pääosin alisteisia kysymyslauseita. Kerääjistä suurimman osan äidinkieli oli suomi (muun muassa Lönnrot, Paulaharju); ruotsin kielen käännösvaikutteita selitteisiin olisi voinut tuoda lähinnä Gottlund.

6.2. *Joska* ja *tokko*

Koska ainakin Agricola on käyttänyt muotoja *josko* ja *joska* – nekin vaihtelevin kirjoitusasuin – rinnakkain, on tarpeellista selvittää myös *joska*-muodon alkuperä. Genetz (1890:122) erottaa *joska*- ja *josko*-partikkelit toisistaan, sillä *joska*-sanan merkitykset ovat hänen mukaansa ’jos vain’, ’voi jos’, ’jos’ (vrt. Genetzin *josko*-sanan merkitykset luvussa 2.2.3.2). Toisaalta ainakin ehdollinen ’jos’-merkitys on sanoille yhteinen, eivätkä muutkaan ole

³⁰ Myös Pohjanmaan murre-esimerkit ovat sisämaan pitäjistä.

kaukana toisistaan.

Vanhan kirjasuomen sanakirjan (s.v. *-ka*, *-kä*) mukaan *-ka* on liitepartikkelina esimerkiksi sanoissa *cuinga* ja *josca* ja johtimena esimerkiksi pronomineissa *kuka* ja *mikä* sekä partikkeleissa *ehkä* ja *koska*. Liitepartikkelia *-ka* on käytetty kysymysliitteenä *-ko*-liitteen tavoin. Seuraavassa VKS:n esimerkit saman uskonnollisen tekstin vaihtelusta:

1575 messuteksti: Woica yxi Sokia toista sokiata talutta
 vrt. 1548 Uusi testamentti: Woico
 vrt. 1642 Raamattu: taitaco

-ka-liitettä on käytetty myös huudahdus- ja toivomuslauseissa (‘-pa’, 1701 virsikirja: *O joscas sen tiedäisit*) sekä liitteenä ilman merkitys- tai kieliopillista tehtävää, kuten sanassa *johonga*.

Vertailun vuoksi tutkin hieman, millaisia *joska*-tapauksia löytyy omista tutkimusaineistoistani. Historiallisesta sanomalehtikirjastosta hakulause ”joska” kaikista lehdistä antaa 335 tulosta. Osa näistä on epäilemättä keskenään samoja; toisaalta en tehnyt hakuja vaihtelevilla kirjoitusasuilla kuten *josca*. *Joska* on kuitenkin selvästi paljon harvinaisempi kuin *josko*, josta tulee vastaavalla haullla tuhansia tuloksia. Jo pikaisella tarkastelulla hakutuloksista löytyy *joska*-tapauksia kolmessa samassa merkitystehtävässä kuin *josko*-tapauksiakin: kysyvyyttä ilmaiseva (a), toivomusta ilmaiseva (b) ja ehdollinen (c).

- (a) Ensimmäiseksi oli Lautakunnan esityksestä, Koiwikon kasvatustaloksen johtokunnan kiertokirjeen johdosta kysymys, *joska* kunnan kustannuksella lähetettäisiin kunnan hoidettavia ja yleis-inhimillisen kasvatuksen puutteessa olevia poikia Koiwikon kasvatustalokseen. (Pellervo 28.8.1884, nro. 35 s. 3)
- (b) Oi, *joska* hän woisi tulla wiisaaksi ja ymmärtäväiseksi niin kauwan kun aika on. (Länsi-Suomi 28.4.1877, nro. 11 s. 4)
- (c) Tämän puheen tunnustaa oikeaksi jokainen isänmaan asujan, *joska* hän on suomalaista sukujuurta, eli siirtolainen. (Työmiehen Ystävä 2.4.1875, nro. 13 s. 4)

Aikalaisteksteistä *joska*-tapauksia löytyy myös kaunokirjallisuussuomennoksista, jotka löytyivät Internet-haun yhteydessä:

Joska nähdä, *joska* nähdä saisin
 Niemen koivu ja sun kiertävän,
 Seilin siintäisin ja erottaisin
 Sitte viirin punaväikkyyvän!
 (Runeberg, Johan Ludvig 1874: *Runoelmia*. Suomentanut Edvin Avellan. K. E Holm, Helsinki. fi.wikisource.org/wiki/Morsian_(Runeberg), 14.4.2008)

Ja oi, *joska* olisin ollut yksi teistä, ja *joska* olisin ollut joko karjanne vartija taikka kysten viinamarjanne poimija; tottapa silloin rakkauteni esine, oliko se Phyllis tai Amyntas taikka kuka hyvänsä (sillä mitä se tekee, jos Amyntas on mustaverinen;

ovathan orvokit ja vacciniotki mustia), lepäisi kanssani pajukossa notkeitten viiniköynnösten alla. (Vergiliuksen runoteoksen *Virgilion Bucolica* suomennoksesta. *Virgilion Bucolica kouluin tarpeeksi*. Suom. Robert Mellin 1866. fi.wikisource.org/wiki/Virgilion_Bucolica:_Kymmenes_Ecloga, 14.4.2008)

Nykykielen sanomalehtiaineistosta Kielipankista löytyy kaksi *joska*-tapausta. Seuraavassa esimerkissä *joska* vaikuttaa ilmeiseltä lyöntivirheeltä – kirjaimet *j* ja *k* ovat tietokoneen näppäimistössä vierekkäin, ja on todennäköisesti tarkoitettu kirjoittaa *koska*:

Kainuun Vasemmiston mielestä EU-rahoituksen hallintomallin tulee pohjautua maakuntien liittoihin, *joska* ne ovat aluehallintoviranomaisina kokonaisvastuussa alueidensa kehittämistä. (Kaleva 1998–1999)

Toisen esimerkin *joska*-sanankin merkitys vaikuttaa olevan konsessiivinen 'joskin':

Päiväkodit ja ryhmäperhepäiväkodit ovat savuttomia. Laki ei koske perhepäivähoitoa, *joska* kunta työnantajana voi vaikuttaa asiaan. (Karjalainen 1995)

Lisäksi Kielipankista löytyy kymmenkunta tapausta, jossa Joska on erisnimenä.

Google-haku ”joska” suomenkielisiltä Internet-sivuilla tuottaa 12900 hakutulosta³¹. On huomattava, että Joska on yleinen erisnimi (esiintyy ainakin etu-, suku- ja eläimen nimenä). Pikaisella tarkastelulla harvat muista tapauksista ovat tarkoituksellisia. Tässä niistä yksi, jossa *joska*-sanaa käytetään aivan *josko*-sanankin tapaan:

Soita nyt ensin huoltoon *joska* olisi vaikka joku softapäivitys tullut tai kyseessä vaikka RTFM ennen kun alat piruja seinälle maalaillemaan. (www.dvdplaza.fi/forums/showthread.php?t=52946, 14.4.2008)

Lyöntivirhe-esimerkkejä löytyy myös Internetistä. Esimerkissä a) pitäisi olla *joka*:

Joska tapauksessa arkijärkikin kertoo että oma "laskelmasi" on päin persettä. Miten verovähennysoikeus muka lisää järjestäytyneiden työntekijöiden verotusta tai kokonaisjäsenmaksukuluja? (keskustelu.suomi24.fi/show.fcgi?category=121&conference=4500000000000136&posting=22000000017082291, 14.4.2008)

On myös tapauksia, joista on vaikea päätellä, onko niissä kyse tahattomasta virheestä vai kuuluuko *joska* käyttäjän sanavarastoon. Seuraavassa *joska*-sanankin voisi korvata sanalla *koska* mutta yhtä hyvin myös sanalla *jos* – *joska*-sanankin ulkoisesti kuin näiden kahden yhdistelmä:

³¹Haettu 14.4.2008.

Itse laskin potentiaalienergian muutoksen näin:

– – Potentiaalienergia gravitaatiokentässä on maolin mukaan:

$(-\text{gravitaatiiovakio} \cdot M \cdot m) / r$ ja *joska* potentiaalienergia on alussa 0 niin potentiaalienergian muutos on $0 - (-\text{gravitaatiiovakio} \cdot M \cdot m) / r =$

– – Tuon pitäisi olal oikein koska sain ko. tehtävästä 8 pistettä.

(www.yle.fi/abitreinit/keskustele/viewtopic.php?p=206439&sid=e721743ff9c24cb978120a39cf9c9c5c, 14.4.2008)

Nykykielessä *joska* (partikkelina) on erittäin harvinainen.

Mielestäni on mahdollista, että *tokko*-partikkeli on jossain määrin toiminut *josko*-muodon analogiamallina. Oikeastaan kaikki kielen säännölliset muodot ovat analogisia, mutta on muistettava, että kielen järjestelmä ei aina toimi säännönmukaisesti. Tällöin saattaa syntyä täysin uusi, traditiosta riippumaton muoto, jota pitäisi mieluummin kutsua analogiseksi innovaatioksi kuin analogiseksi muodoksi. (Meillet 1997 [1912]: 188.) Kieliopillistumisen tutkijoista esimerkiksi Esa Itkonen (1998: 26) pitää kieliopillistumista analogisena prosessina, sillä se tapahtuu aina – kielestä riippumatta – jonkin olemassa olevan mallin mukaan. Lähes samanmerkityksiset tai rakenteeltaan samankaltaiset sanat sekoittuvat usein tietyissä käyttöyhteyksissä (ks. esim. Hiidenmaa 2003: 19). *Tokko* esiintyy nimittäin kiello- ja *josko* enimmäkseen myöntöhakuisissa lauseissa. Jos lauseiden polaarisuutta vaihdetaan, *tokko* ja *josko* ovat korvattavissa toisillaan. Näin ollen ne muodostavat samanlaisen polaarista vaihtelua ilmentävän sanaparin kuin *aina* – (*ei*) *ikinä* tai *joskin* – *joskaan* (ISK: 1549). Eräs Jaakkolan (1883: 141–142) mainitsema kirjallisuusesimerkki kielii tällaisesta kehityksestä:

”Kuopio läänin kuvernööri lienee saanut kysymyksen, *josko* seudulla löytyy kylliksi tukkia kasarmien valmistukseen.”

> oletus: tukkia löytyy

vrt. Kuopion läänin kuvernööri lienee saanut kysymyksen, *tokko* seudulla löytyy kylliksi tukkia kasarmien valmistukseen.

> oletus: tukkia ei löydy

Ilmiö on kiinnostava, sillä *tokko* on nykykielessä erittäin harvinainen. Esimerkiksi Googlen haulla ”tokko” järkevää lausetta, jossa *tokko*-sana olisi partikkelina, ei löydy ainakaan helposti.

6.3. Vieraiden kielten vaikutus

Lauri Hakulisen (1967: 82) mukaan suomen kieli on eurooppalaistunut nimenomaan käännöslainojen myötä. Kääntämisellä on ollut suuri merkitys niin suomen kuin monien

muidenkin ”kirjallistuneiden kansankielten” synnylle. Suomessa kielen kehitys on tapahtunut verrattain myöhään: ennen 1800-lukua maassa ei ollut juuri muita kuin kirkollisia ja lakitekstejä, nekin suurimmaksi osaksi käännöksiä, ja esimerkiksi kaunokirjallisuutta alettiin kääntää vasta 1800-luvulla. (Paloposki 2004: 42.)

Kuten edellä olen todennut, ensimmäisen kielitieteellisen artikkelin *josko*-sanasta kirjoittanut Jaakkola oli sitä mieltä, että muoto *josko* on syntynyt ruotsin kielen virheellisen kääntämisen tuloksena. Murre-esiintymistä tälle väitteelle ei löytynyt tukea. Lisäksi sukukielissä esiintyvät vastineet paljastavat, että muoto sellaisenaan on vanhempi. Esimerkiksi Saamelais-suomalaisessa sanakirjassa (Sammallahti 1989) on omana hakusananaan *josgo*, *juosgo* (suomennos *josko*).

Tästä huolimatta vierailta kielillä on voinut olla vaikutusta *josko*-sanän käyttöyhteyksiin. Erityisesti 1800-luvun – käännösten kultaisen vuosisadan – sanomalehtiaineistoa analysoidessani tein merkittävän havainnon: *josko*-lauseiden sanajärjestys vastaa usein sanajärjestystä, joka olisi vastaavissa ruotsin kielen *om*-lauseissa. Ruotsin kielessä sivulauseen sanajärjestys on konjunktio – subjekti – kieltosana (tai muu liikkuva määre) – predikaatti – adverbiaali (Viljanen – Viljanen 1994: 214), ja sanajärjestys voi toki olla sellainen suomessakin. Silti voisi kuvitella, että ajan sivistyneistön kaksikielisyydellä on ollut vaikutusta siihen, miten suomea kirjoitetaan. Esimerkiksi seuraavien virkkeiden lauserakenteet muistuttavat ruotsin kielen lauserakenteita, vaikka kyse ei ole käännösteksteistä:

- (97) Herra Kiwekäs pyysi asian lykkäämistä tuonnemmaksi, että voitaisiin saada selville, mitkä tulokset Nirholm ennen on kilpa-ammunnassa saawuttanut, ja että näitä wertaamalla päästäisiin tilaisuuteen näkemään, *josko* Nirholm todellakin kysymyksessä olewassa tilaisuudessa oli tahallaan ampunut huonosti. (Wiipurin Sanomat 27.10.1886, nro. 169 s. 2)
- (98) Löfberg wiettiin heti kaupungin sairashuoneeseen, jossa lääkärit hywin epäilewät *josko* hän enää paranee. (Uusi Suometar 27.9.1882, nro. 224 s. 1)

Ruotsin kielen vaikutus näkyy myös sanastossa ja sijamuotojen käytössä kuten seuraavassa:

- (99) Puhuja epäili, *josko* rusthollarit owat niin tarkasti tutkineet kameraltansa, että olisiwat walmiit ottamaan vastaan tätä reduktionia – –. (Uusi Suometar 25.4.1882, nro. 94 s. 1)

Sanajärjestyksen kannalta on olennaista ottaa huomioon suomen kielen synteettisyys. Suomen kielen sanat koostuvat yleensä monesta morfeemista toisin kuin ruotsissa. Niinpä yksi suomen kielen liitepartikkelillinen sana tarvitsee ruotsin kielessä vastineekseen kaksi

itsenäistä leksikaalista yksikköä, esimerkiksi *hänkin – hon också*. Suomen *-kO*-liitepartikkelin vastine ruotsissa on puolestaan sanajärjestyksen muuttuminen. (Matihaldi 1982: 101.) *Josko*-partikkelin esiintyminen alisteisen kysymyslauseen aloittajana on ehdottomasti sanajärjestykseen vaikuttava tekijä, sillä ellei *josko*-sanaa olisi, alisteinen kysymyslause alkaisi *-kO*-liitteisellä verbillä. Nykysuomen sanajärjestys on subjekti – verbi – objekti eli SVO ja alun perin se on luultavasti ollut subjekti – objekti – verbi eli SOV (Matihaldi 1982: 111–112). Yleensä suomen kielen verbialkuisissa lauseissa on kysymys subjektin ellipsistä, jolloin tekijä näkyy verbin persoonamuodosta, kuten lauseessa *Katsomme tiellä ajavia autoja*. Kyseisissä lauseissa verbialkuisuus on normaalia. Muutoin verbialkuisuus on tunnusmerkistä, kuten esimerkiksi sävyiltään inttävässä lauseessa *On hän jo tullut!* Jos jotain lauseen osaa pitää tähdentää, puheessa sen voi toteuttaa prosodisesti ja intonaation avulla, mutta kirjoituksessa on muutettava sanajärjystä siten, että painotettava sana tulee lauseen alkuun. Lauseenalkuinen predikaatti on siten korostettu predikaatti (Matihaldi 1982: 115), ja sanajärjestyksen ekpressiivisellä merkityssävyllä on itse asiassa kieliopillinen merkitys (Meillet 1997 [1912]: 201).

Voisikin pohtia, käyttävätkö suomalaiset *josko*-lauseita siksi, että verbialkuiset pää- ja sivulauseet saattavat joskus tuntua väärin painotetuilta tai epäsuomalaisilta lauserakenteilta? Kysymyksissä fokusointi on erityisen tärkeää, koska sillä osoitetaan, mihin kysyvyys kohdistuu. Joissakin tapauksissa, etenkin sivulauseen alussa, myös verbiin liittyvä *-kO* saatetaan kokea fokusoiduksi. Tällaisissa tilanteissa *josko*-sanana käytöllä voi varmistaa tulkinnan fokusoiduksi, siis koko asiointilaa eikä vain yhtä osaa koskevaksi – *josko*-partikkeliahan ei voi fokusoida. Seuraavassa osoitan kysymyksen fokusoinnin lihavoimilla:

(100) Sitten kysyin ***josko kokeilisinkin tuota pukua nyt?*** (koko asiointila)
(kotisivu.mtv3.fi/parisuhde/tositari.htm, 13.4.2006)

≈ Sitten kysyin ***kokeilisinkin tuota pukua nyt?*** (koko asiointila)

vrt. Sitten kysyin ***kokeilisinkin tuota pukua nyt?*** (toiminta: kokeilu vai jotain muuta)

vrt. Sitten kysyin kokeilisinkin ***tuota*** pukua nyt? (tuota noista monista puvuista)

vrt. Sitten kysyin kokeilisinkin tuota ***pukua*** nyt? (pukua noista monista eri vaatteista)

vrt. Sitten kysyin kokeilisinkin tuota pukua ***nyt?*** (ajankohta: nyt vai joskus toiste)

Kirjoitetussa kielessä *josko*-sanaa käyttämällä on siis mahdollista tehdä kysymys yksiselitteiseksi. Samaan tarkoitukseen käytetään esimerkiksi fokusoidun lohkorakennetta (ks. ISK: 1344–1345): *Sitten kysyin onko se tuo puku jota kokeilisinkin?* Puheessa fokusoinnin voi tehdä painottamalla, mutta äänenpainon sijaan myös puhutussa kielessä käytetään yhä enemmän lausepainotusta. Tietynlaisissa lauseissa *josko* saattaa olla kirjoitetun kielen keino korvata puhekielen prosodia.

On kuitenkin vaikea uskoa, että *josko* olisi syntynyt vain kirjoitettuun kieleen käännöslainautumisen seurauksena tai puheen prosodiaa korvaamaan. Kuten luvussa 1.2.2 kävi ilmi, *josko* ja *jos* alisteisen kysymyslauseen alussa esiintyvät useasti esimerkiksi Kalevalassa, joka on koottu puhutun kansanperinteen pohjalta. Kielenhuolto on tyrmännyt *josko*-partikkelin, koska siinä yhdistyvät ehdollinen *jos* ja kysyvä *-kO*. On kuitenkin huomattava, että todennäköisesti muoto *josko* on syntynyt jo aikana, jolloin *jos*- ja *-kO*-partikkelien merkitykset eivät kenties ole olleet niin tarkkarajaiset. Tämän vuoksi 1850-lukua vanhemman kielen tutkiminen olisi tarpeen; lisäksi käännössuomen ja supisuomen vertailu saattaisi selvittää *josko*-partikkelin taustaa.

Lisäksi suhteessa muihin kieliin ei pidä lukkiutua ruotsiin. Kuten luvussa 2.2.2 totesin, englannin kielen *whether* on pitkälti *josko*-partikkelin tapaan muodostunut ja sitä käytetään samoissa yhteyksissä. Venäjän kielen konjunktion *если* merkitys on 'jos, kun, vaikka', ja *если бы* on 'jospa, vaikkapa' (Uusi venäläis-suomalainen suursanakirja s.v. *если*). Kuitenkin edellä mainitun rakenneosan *ли* merkitys on *-kO*, ja se esiintyy myös itsenäisenä konjunktiona epäsuorissa kysymyslauseissa sekä muun muassa *joko–tai*-rakenteessa (mt. s.v. *ли*). On siis syytä palata Traugottin ja Heinen (ks. 2.1) kysymykseen siitä, onko ihmiskunnalla universaaleja kognitiivisia hahmotusperiaatteita, jotka määräävät kieliopillistumisen suuntaa. Konjunktioissa, joiden avulla luodaan suhteita lauseiden välille, tämä näyttää tulevan esille erityisen selvästi. On jo tutkittu, että eri kielten konjunktioissa on paljon samaa. *Josko*-partikkelin kautta voisi lähteä tutkimaan myös sitä, jatkuuko samankaltaisten konjunktioiden kieliopillistumiskehitys (esimerkiksi semanttinen heikkeneminen ja sitä seuraava vahvistuksen hakeminen liitepartikkeleista tai vastaavista) samanlaisena eri kielissä. Entä millainen on kielenhuollon tai lisääntyvien tekstilajien (uusmedia) vaikutus *josko*-partikkelin kaltaisiin kielen ilmiöihin niin suomessa kuin muissa kielissä? Nämä kysymykset jätän tulevien tutkimusten ratkaistaviksi.

6.4. Leksikaalistumisen vaiheista

Mary Ellen Ryder (2000: 305–306) on perehtynyt useiden tutkijoiden käsityksiin leksikaalistumisen vaiheista ja tehnyt niistä yhteenvedon artikkelissaan ”Complex *-er* Nominals. Where Grammaticalization and Lexicalization Meet?” Vaiheita on kolme:

1. Nonce formation (hetkellinen muodoste)
2. Institutionalized form (vakiintunut muoto)
3. Lexicalized form (leksikaalistunut muoto)

Vaiheessa 1 ei ole vielä olemassa mitään tiettyä, yksiselitteistä tai pysyvää muotoa, mutta se, että uusi muodoste ylipäänsä esiintyy, osoittaa leksikaalistumisprosessin alkaneen. Toisaalta on mahdollista, että prosessi pysähtyy jo tähän vaiheeseen (mts. 291). Vaiheessa 1 muoto on uusi ja ”suurelle yleisölle” tuntematon, mutta morfologisesti läpinäkyvä: muodon merkitys on yhtä kuin sen rakenneosien merkitysten summa. Kyseessä on normaali sanan syntymistapa, jossa tutut morfeemit takaavat sen, että uusi muoto on välittömästi kielen käyttäjien ymmärrettävissä. Muodon merkitys on kuitenkin tässä vaiheessa hyvin kontekstisidonnainen, eikä muotoa vielä löydy sanakirjasta kuin korkeintaan mainintana tällaisen muodon mahdollisuudesta. (Mts. 305.) Vaiheessa 2 muoto tunnetaan laajalti kieliyhteisössä. Muodon merkitys on edelleen johdettavissa rakenteesta, mutta merkityksen kontekstisidonnaisuus on vähentynyt. Muoto esitellään sanakirjassa paitsi yleisen, myös joidenkin erityismerkitysten osalta. Vaiheessa 3 muoto on täysin leksikaalistunut ja muutosprosessi päätynyt. Muodon merkitys ei ole enää pääteltävissä sen morfologisesta rakenteesta. Muoto on kieliyhteisön hyväksymä ja löytyy sanakirjasta omana hakusananaan kaikkine erityismerkityksineen. Jos sanakirjassa on aiempi, yleinen merkitys, se on annettu ainoastaan etymologian vuoksi. (Mts. 306.)

Josko-partikkeli asettuu mielestäni tällä hetkellä vaiheeseen 2. Tästä on mielestäni hyvänä käytännön osoituksena 15-vuotiaan pojan kommentti hänen kuultuaan minun tutkivan *josko*-partikkelia: ”Ai joo. Oon ruvennu itekin käyttämään sitä [*josko*-partikkelia] ihan huomaamatta kun kaikki muutkin sitä käyttää.”³² Toisaalta kun mietitään vaihetta 3, herää kysymys, voiko *josko* koskaan päätyä siihen saakka. Se ei ole kulunut äänteellisesti kuten *-kO* (>*-ks*, *-k*) (Forsberg 2006: 373). Yksi lopullisen leksikaalistumisen kriteereistähän on, että muodon merkitys ei ole enää pääteltävissä sen morfologisesta rakenteesta.

6.5. Lopuksi

Tutkimukseni perusteella näyttää siltä, että alun perin lähinnä alisteisen kysymyslauseen aloittajana³³ käytettyä *josko*-partikkelia on alettu enenevässä määrin käyttää toivomusta tai mahdollisuutta ilmaisemassa (sekä sivu- että päälauseissa) ja kysymyssanan tavoin päälauseen alussa. Näennäisestä päälauseasemastaan huolimatta tällaiset *josko*-tapaukset ovat yleensä semanttisesti riippuvaisia niitä edeltävistä virkkeistä. Myös finaalin tulkinta on muutamissa tapauksissa mahdollinen. Ehdollinen ja konsessiivinen merkitys ovat säilyneet puheenomaisessa kielessä, mutta esimerkiksi nykykielen sanomalehtiaineistossa niiden määrä on erittäin vähäinen. Ehdollisella merkityksellä sekä konditionaalilla käytöllä *josko*-lauseessa

³² Joel Jänis (s. 1992) 30.4.2008.

³³ Esimerkiksi kielenhuolto on huomioinut vain tämän käytön.

olevan verbin moduksena voi olla yhteys kohteliaisuuteen. Suurin osa *josko*-lauseista viittaa tulevaisuuteen. *Josko*-partikkelin nykykielen funktiossa mielenkiintoisia ja tarkemman tutkimisen arvoisia seikkoja ovat, toimiiko *josko* referoivan *-hAn*-liitepartikkelin tai harvinaisen potentiaalimoduksen korvaajana lauseissa.

Kieli on olemassa käyttöä varten, ja käytössä se myös muuttuu. Kielen käyttäjillä on olemassa niin sanottu kommunikatiivinen kompetenssi, joka sisältää kieliopin taitamisen lisäksi ymmärryksen siitä, mikä on puheyhteisön kannalta sopivaa missäkin kontekstissa. Kieliopin osaaminen tarkoittaa sitä, että kielen käyttäjä pystyy erottamaan kielenmukaiset ja kielenvastaiset lauseet toisistaan. Tilannesidonnainen kielitaju on puolestaan sosiaalinen taito, jonka avulla kielen käyttäjä hallitsee arvojen ja asenteiden, laajimmillaan myös affektisten ja tahtoalueen ominaisuuksien vaikutuksen kielenkäyttötilanteissa. (Auli Hakulinen 1989: 10–11.) Sosiaalisen kieliopin, kontekstikohtaisen kielen variaation hallitsemisen, merkitys on kasvanut (Hiidenmaa 2003: 264). Kielenhuollolla ei ole enää vastaavaa valtaa kuin aiemmin, sillä kielen käyttökontekstit ovat lisääntyneet. Kieleen liittyvät muutokset näkyvät kaikissa tutkimusaineistoissani. Tietyissä konteksteissa tietyt käyttäjät ovat jo ensisijaistaneet *josko*-partikkelin.³⁴ Hoey (ks. luku 2.1) on tavallaan oikeassa siinä, että kielioppi muodostuu viime kädessä sanaston mukaan eikä toisin päin. Jos *josko*-partikkelista tulee muoti-ilmiö (mikä voi olla hyvinkin lähellä, ks. luku 6.4) ja sitä aletaan käyttää paljon, se voi vahvistua merkitystehtävissä, joissa se ei enää ole korvattavissa kielenhuollon hyväksymällä tavalla. Tulevaisuudessa uskon *josko*-partikkelin kuuluvan yhä useamman käyttäjän kompetenssiin.

³⁴ Esimerkiksi sanomalehtiaineistojeni kohdalla on osin mahdollista, että lehdessä on vain yksi toimittaja, joka käyttää *josko*-sanaa.

LÄHTEET

AINEISTOLÄHTEET

- DMA. Digitaalinen muoto-opin arkisto. Koostajat: Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen Muoto-opin arkisto ja tieteen tietotekniikan keskus CSC. hotpage.csc.fi/
- Historiallinen sanomalehtikirjasto 1771–1890. Helsingin yliopiston kirjaston digitoidut aineistot. digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/main.html.
- Internet. Hakupalvelut www.google.fi/; fi.altavista.com/; www.fi.
- Kielipankki. Suomen kielen tekstikokoelmat: *Aamulehti* 1995, *Helsingin Sanomat* 1995, *Hyvinkään sanomat* 1994 ja *Turun Sanomat* 1999 (koostajat: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja CSC – Tieteellinen laskenta Oy), *Karjalainen* 1992 ja 1998 (koostajat: Yleisen kielitieteen laitos, Helsingin yliopisto ja Yleinen kielitiede, Joensuun yliopisto ja CSC – Tieteellinen laskenta Oy). Ks. www.csc.fi/kielipankki/.
- SKVR. Digitaalinen *Suomen Kansan Vanhat Runot*. Koostajat: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja tieteen tietotekniikan keskus CSC. www.finlit.fi/skvr/.

LÄHTEET

- ALHONIEMI, ALHO – IKOLA, OSMO – RINTALA, PÄIVI 1990: *Nykysuomen käsikirja*. – Osmo Ikola (toim.). Toinen, uudistettu laitos. Weilin+Göös, Helsinki.
- ERVAMAA, TOMI 2002: Ei puhetta, ei kirjoitusta, vähän molempia. *Helsingin Sanomat* 3.3.2002. www.hs.fi/arkisto/artikkeli/Ei+puhetta+ei+kirjoitusta+v%C3%A4h%C3%A4n+molempia/HS20020303SI1KU01 ysx
- FORSBERG, HANNELE 2006: Montako-kysymystyyppin synty ja kehitys. – *Vir.* s. 365–396.
- GENETZ, ARVID 1890: *Suomen partikkelimuodot*. SKS.
- HAAKANA, MARKKU 2005: Sanottua, ajateltua ja melkein sanottua. Puheen ja ajatusten referointi valituskertomuksissa. – Markku Haakana ja Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 114–149. Tietolipas 206. SKS.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED – VILKUNA, MARIA 1980: *Suomen tekstilauseiden piirteitä. Kvantitatiivinen tutkimus*. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6.
- HAKULINEN, AULI (toim.) 1989: *Suomalaisen keskustelun keinoja I*. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1989: Keskustelun tutkimisen tavoitteista ja menetelmistä. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 9–40.
- HAKULINEN AULI – SORJONEN, MARJA LEENA 1989: Modaaliverbit spontaanissa keskustelussa. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 73–97.
- HAKULINEN, LAURI – IKOLA, OSMO – RAVILA, PAAVO 1967: Kirjoituksia suomen kielestä. Tietolipas 51. SKS.
- HAKULINEN, LAURI 1967: Suomen kielen rakenne. – Lauri Hakulinen, Osmo Ikola ja Paavo Ravila, *Kirjoituksia suomen kielestä* s. 55–82.
- 1999: *Luennot suomen kielen partikkeleista*. – Yrjö Lauranto ja Tapani Lehtinen (toim.). Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HERLIN, ILONA 1997: *Suomen kielen koska-konjunktion merkitys ja merkityksenkehitys*. Suomi 183. SKS.
- 1998: *Suomen kun*. SKST 712.
- HERLIN, ILONA – KOTILAINEN, LARI 2005: Itsenäistyvä infinitiivi. – Ilona Herlin ja Laura Visapää (toim.), *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa* s. 258–291. SKST 1021.
- HERLIN, ILONA – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2003: Partikkeli fennistiikassa: näkökulma

- tradition muotoutumiseen. – *Vir.* s. 185–206.
- HIIDENMAA, PIRJO 2003: *Suomen kieli – who cares?* Otava, Helsinki.
- HOPPER, PAUL J. – TRAUGOTT, ELISABETH CLOSS 1993: *Grammaticalization*. Cambridge University Press.
- HYNÖNEN, EMMI 2008: Keskustelufoorumit – ajatustenvaihtoa verkossa. – Sara Routarinne ja Tuula Uusi-Hallila (toim.), *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 186–190. Tietolipas 220. SKS.
- HÄKKINEN, KAISA 1990: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Tietolipas 117. SKS.
- IKOLA, OSMO 1967: Suomen kirjakieli. – Lauri Hakulinen, Osmo Ikola ja Paavo Ravila, *Kirjoituksia suomen kielestä* s. 34–56.
- IKOLA, OSMO – PALOMÄKI, ULLA – KOITTO, ANNA-KAISA 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. SKST 511.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA-RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKS.
- ITKONEN, ESA 1998: Mitä on 'kieliopillistuminen'? – Anneli Pajunen (toim.), *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta* s. 11–41. Suomi 185. SKS.
- ITKONEN, TERHO 1991: *Kieliopas*. 5. painos. Kirjayhtymä, Helsinki.
- JARVA, VESA – NURMI, TIMO 2006: *Oikeeta suomee. Suomen puhekielen sanakirja*. Gummerus, Helsinki.
- JORONEN, PIIA 2008: ”Tätä ärsyttävämpää ei ole! Hyi!” *Kielikello* 1/2008, s. 14–17.
- KARLSSON, FRED 1983: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.
- Kielikello*. Kielenhuollon tiedotuslehti. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. 2006.
- KORHONEN, RIITTA – VILKUNA, MARIA 2005: *Sananselityksiä: Ison suomen kieliopin termejä*. Luettu 15.4.2008. Saanti: kaino.kotus.fi/cgi-bin/julk1/termit.cgi.
- KOSKI, MAUNO 1981: Mitä leksikaalistuminen on? – *Sananmuodostuksen ongelmia. Seminaari Seilissä 3.–4.9.1981* s. 5–27. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 7, Turku.
- KOTILAINEN, LARI – VARTEVA, ANNUKKA 2006: *Mummonsuomi laajakaistalla*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.
- Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. *Aineistopalvelu Kaino*. Taajuuslistat. Luettu 18.11.2007. Saanti: kaino.kotus.fi/sanat/taajuuslista.
- KUUSINEN, MARTTI – OLLIKAINEN, VEERA – SYRJÄLÄINEN, JULIA 2000: *Uusi venäläis-suomalainen suursanakirja*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki – Русский язык, Moskova.
- LAIHANEN, ESA 1993: *Epävarmuuden ja arvelun ilmaisemisesta kielitieteellisessä tekstissä*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopiston suomen kielen, kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksen laitos.
- LAIHANEN, KAISA 1999: *Suomenkielisten IRC-keskustelujen piirteitä: kirjoittamalla välitettyä puhetta*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos. Saatavilla myös selene.lib.jyu.fi:8080/gradu/h/klaihanen.pdf, 5.1.2007.
- LAIHO, ANTTI 1984: *Liitepartikkelit ja niiden käyttö suomen kielessä. Pääosin murrekorpuksen perustuva tutkimus*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomen kielen laitos.
- LAITINEN, LEA 2005: Puhetta puheesta – kirjoittamalla. Miten 1800-luvulla referoitiin? – Markku Haakana ja Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 188–223. Tietolipas 206. SKS.
- LAITINEN, LEA – LEHTINEN, TAPANI 1997: Johdanto. – Tapani Lehtinen ja Lea Laitinen (toim.), *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta* s. 6–19.
- LAURANTO, YRJÖ – LEHTINEN, TAPANI 1999: Lukijalle. – Lauri Hakulinen, *Luennot*

- suomen kielen partikkeleista* s. 6–8. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LAURY, RITVA 2005: Merkkiteos partikkeleista. – *Vir.* s. 631–639.
- LEHTINEN, TAPANI – LAITINEN, LEA (toim.) 1997: *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta*. Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LIEKO, ANNELI 1992: *The development of complex sentences. A case study of Finnish*. *Studia Fennica Linguistica* 3. SKS.
- LUUTONEN, JORMA 2007: Kirjakieli, uusmedia ja globalisaatio. Näkökulmia suomen kielen variaation kehitykseen. – *Vir.* s. 219–237.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä. Näkökulmia suomen kielen dialogisiin passiivilauseisiin*. SKST 1026.
- MATIHALDI, HILKKA-LIISA 1982: *Nykysuomen rakenne II. Lauseoppia*. Oulun yliopisto.
- MCCABE, ANN – EVELY, SUSAN – ABRAMOWITZ, RONA – CORTER, CARL – PEPLER, DEBRA J. 1983: Conditional statements in young children's spontaneous speech. – *Journal of Child Language* 3 s. 253–258. Great Britain.
- MEILLET, ANTOINE 1997 [*L'évolution des formes grammaticales* 1912]: Kieliopillisten muotojen kehitys. Suom. Meri Larjavaara. – Tapani Lehtinen ja Lea Laitinen (toim.), *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta* s. 188–202.
- Nykysuomen sanakirja*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki. 1970.
- OLLIKAINEN, VEERA 2003: *Pohjois-Inkerin murre-sanakirja. Vuoleen ja Kelton murre-sanasto*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 127. Venäjän tiedeakatemian Karjalan tiedekeskuksen Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutti.
- PALOPOSKI, OUTI 2004: Suomenoskirjallisuus 1800-luvun alkupuolella. – Katja Huumo, Lea Laitinen ja Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*. SKST 979.
- PENTTILÄ, AARNI 2002 [1963]: *Suomen kielioppi*. Dark Oy, Vantaa.
- PÄIVIÖ, PIA 2007: *Suomen kielen asti ja saakka. Terminatiivisten partikkelien synonymia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kieliopissa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 75.
- RAVILA, PAAVO 1967: Lainasanamme. – Lauri Hakulinen, Osmo Ikola ja Paavo Ravila, *Kirjoituksia suomen kielestä* s. 7–33.
- REKIARO, ILKKA – ROBINSON, DOUGLAS 1992: *Suomi/englanti/suomi sanakirja*. Gummerus, Helsinki.
- RYDER, MARY ELLEN 2000: Complex -er Nominals. Where Grammaticalization and Lexicalization Meet? – Ellen Contini-Morava ja Yishai Tobin (toim.), *Between Grammar and Lexicon*. Current Issues in Linguistic Theory 183 s. 291–329. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- SAARIMAA, E. A. 1971 [1947]: *Kielenopas*. Kahdeksas painos. Tarkistanut Paavo Pulkkinen. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.
- SALMINEN, TARU 1997: Kvasirakenteen kieliopillistuminen. – Tapani Lehtinen ja Lea Laitinen (toim.), *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta* s. 38–65.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1989: *Saamelais-suomalainen sanakirja*. Jorgaleaddji Oy, Ohcejohka.
- SAUKKONEN, PAULI 1970: Puhekielen luonteesta. Saanti: www.kielikello.fi. Luettu 14.4.2008.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1989: Henkilöön viittaaminen puhetilanteessa. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 195–222.
- SETÄLÄ, E. N. – SADENIEMI, MATTI 1976 [1898]: *Suomen kielioppi. Äänne- ja sanaoppi*. Otava, Helsinki.
- SHIPLEY, JOSEPH T. 1993 [1945]: *Dictionary of Word Origins*. Dorset Press, New York.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, Helsinki.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Edita ja SKS, Helsinki. 1985–.

- SORJONEN, MARJA-LEENA 2001: *Responding in conversation: A study of response particles in Finnish*. Pragmatics & Beyond New Series 70. John Benjamins, Amsterdam.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja*. SKS ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. 1992–2000.
- Suomen kielen etymologinen sanakirja*. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki. 1955–1978.
- The Oxford Dictionary of English Etymology*. C. T. Onions (toim.). Oxford University Press. 1966.
- TRAUGOTT, CLOSS ELIZABETH – HEINE, BERND (toim.) 1991: *Approaches to grammaticalization. Volume I*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- TRAUGOTT, CLOSS ELIZABETH – HEINE, BERND 1991: Introduction. – *Approaches to grammaticalization. Volume I* s. 1–14.
- VESIKANSA, JOUKO 1963: *Josko* ja *etteikö* -sanoista. Kielipakina Yleisradion Kielivartiolähetyksessä 12.5.1960. – *Kielivartio. Yleisradiossa pidettyjä kielipakinoita* s. 74–75. Tietolipas 25. SKS.
- VILJANEN, BIRGITTA – VILJANEN, KARI 1994: *Nykyruotsin peruskielioppi*. Gummerus, Helsinki.
- Vir.* = *Virittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Painatuskeskus, Helsinki. 1985–.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28.

LIITTEET

- Liite 1. Esimerkkejä *josko*-sanalla sisältävien virkkeiden pituudesta (kehystetyt virkkeet). Kansakunnan Lehti 22.10.1863, nro. 2 s. 4.
- Liite 2. *Josko*-partikkelin merkitystehtävä lauseessa
- Liite 3. *Josko*-lauseen verbin tempus ja modus

JOSKO-PARTIKKELIN MERKITYS

<i>Josko</i> -partikkelin merkitystehtävä lauseessa					
	(alisteinen) kysyvä '-kO' (kpl) %	toivomus, mahdollisuus 'jospa' (kpl) %	ehdollinen 'jos' (kpl) %	konsessiivinen 'vaikka' (kpl) %	Yhteensä (kpl) %
1800-luvun sanomalehtiaineisto	(82) 78,1	(0) 0	(13) 12,4	(10) 9,5	(105) 100
Nykykielen sanomalehtiaineisto	(128) 81,5	(27) 17,2	(1) 0,6	(1) 0,6	(157) 100
Nykykielen Internet-aineisto	(124) 45,9	(88) 32,6	(35) 13,0	(23) 8,5	(270) 100

JOSKO-LAUSEEN VERBIN...

...TEMPUS	Josko-lauseen verbin tempus % tämän aineiston verbillisistä tapauksista					Verbittömiä % koko tästä ain.	Tapauksia yht. (kpl) %
	preesens	imperfekti	perfekti	pluskvamper- fekti			
1800-luvun sanomalehtiaineisto	69,9	9,7	10,8	9,7		11,4	(105) 100
Nykykielen sanomalehtiaineisto	90,7	1,3	5,3	2,6		3,8	(157) 100
Nykykielen Internet-aineisto	89,5	2	8,5	0		8,1	(270) 100

JA

...MODUS	Josko-lauseen verbin modus % tämän aineiston verbillisistä tapauksista					Verbittömiä % koko tästä ain.	Tapauksia yht. (kpl) %
	indikatiivi	konditionaali	potentiaali	imperatiivi			
1800-luvun sanomalehtiaineisto	74,2	24,7	1,1	0		11,4	(105) 100
Nykykielen sanomalehtiaineisto	22,5	77,5	0	0		3,8	(157) 100
Nykykielen Internet-aineisto	25,8	74,2	0	0		8,1	(270) 100